

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
ĢEOGRĀFIJAS UN ZEMES ZINĀTŅU FAKULTĀTE
TĒLPISKĀS ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANAS NODAĻA

**LAUKU DZĪVES TELPA
RUDZĀTU PAGASTĀ**

MAĢISTRA DARBS

Autors: Andra Samulēviča

Stud. apliec. as08434

Darba vadītāja: Dr.habil.geogr. Aija Melluma

Darba konsultante: Gunta Lukstiņa

RĪGA 2010

SATURS

ANOTĀCIJA	3
ANNOTATION	4
IEVADS	5
1. LAUKU KĀ DZĪVES TELPA	7
2. MATERIĀLI UN METODES	15
3. LATGALES VĒSTURISKAIS KONTEKSTS	16
3.1. Galvenie vēstures fakti	16
3.2. Vērtējums	20
4. RUDZĀTU PAGASTA VEIDOŠANĀS GAITA	22
4.1. Vispārējās ziņas	22
4.2. Bijusī Rudzātu muiža kā Rudzātu pagasta pamatne	23
4.3. Pagasta veidošanās un teritorijas aprises	25
4.4. Teritoriālie veidojumi padomju varas gados	34
4.5. Saiknes ar apkārtējām teritorijām	37
5. RUDZĀTU PAGASTS KĀ DZĪVES TELPA	39
5.1. Īss telpiskās struktūras raksturojums	39
5.2. Cilvēku kopuma veidošanās	44
5.3. Zemes īpašumi un zemes izmantošana	49
5.4. Apdzīvojuma veidošanās	53
5.4.1. Ciems/sādža kā sākotnējais apdzīvojuma veids	53
5.4.2. Viensētu veidošanās un zušana	60
5.5. Saimnieciskā un dzīves darbība	68
5.6. Vērtējums	76
6. RUDZĀTU PAGASTA NĀKOTNES REDZĒJUMS	77
6.1. Izstrādāto attīstības plānu apskats	77
6.2. Rudzātu pagasts plašākā teritoriālā kontekstā	82
6.3. Iekšējie attīstības priekšnoteikumi	87
6.4. Telpiskās struktūras attīstības iespējas	97
7. KOPSAVILKUMS	100
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	103
PIELIKUMI	108
DOKUMENTĀRĀ LAPPUSE	

ANOTĀCIJA

Latvijā ir maz diskutēts par lauku telpas nozīmi un attīstību. Sabiedrībā arvien pastāv uzskats, ka lauki gavenokārt saistās tikai ar lauksaimniecību. Lai rosinātu diskusiju par lauku teritorijām un tur notiekošajiem procesiem un lauku dzīvotspēju ir nepieciešams apzināt pašreizējo situāciju laukos. Latviešu dzejnieks Rainis ir minējis: „kas nezina pagātnes, nezina tagātnes, jā, bet vai ar to pietiek? Kas nezina nākotnes, vai tas zin tagadni?” Lai pilnvērtīgāk novērtētu apstākļus un telpas mainības cēloņus, ir pētīta Rudzātu pagasta teritorijas vēsture un apzinātas attīstības gaitas telpiskās liecības. Lauku telpa ir skatīta vērtējot teritorijas ģeogrāfiju, vietējo iedzīvotāju dzīvesritmu, darbību un apkārtējos notikumus plašākā mērogā. Vēsturiskie notikumi, lauku iedzīvotāju darbība gadsimta gaitā ir radījusi tādu lauku telpu kādu to redzam šodien. Vērtējums var atšķīties, jo to nosaka ikviena zināšanu, pieredzes un radošuma līmenis. Darba gaitā visu iepriekš minēto apstākļu apzināšanas rezultātā ir radīts konkrētas lauku telpas – Rudzātu pagasta nākotnes attīstības iespēju izklāsts.

Darbs sastāv no sešām nodaļām. Darba struktūra veidota šādi: sākumā izklāstīts Latgales vēsturiskais konteksts, nākamajās sadaļās ir atspoguļota Rudzātu pagasta veidošanās gaita un Rudzātu pagasts kā dzīves telpa (telpiskā struktūra, cilvēku kopuma veidošanās, zemes īpašumi un zemes izmantošana, apdzīvojuma veidošanās, saimnieciskā un dzīvesdarbība). Darba galarezultātā ir aprakstīts Rudzātu pagasta nākotnes redzējums. Pētījumā ietverti daudzi ilustratīvi materiāli, oriģinālas kartes, kas vienkāršotā veidā atspoguļo darba pētījuma pamatojumu un nākotnes redzējumu.

Atslēgas vārdi: lauku telpa, apdzīvojums, Rudzātu pagasts, lauku attīstība.

ANNOTATION

Latvia has little debate on role of rural development and its importance. Socially there is still a perception that the rural area principally binds only to agriculture. To develop a discussion on rural areas and ongoing processes and its vital capacity it is necessary to study its current situation. As Latvian poet Rainis mentioned „Who does know the past, nor the present, yes, but is this it? Who does not know the future, does it know the present?” To more fully evaluate the circumstances and causes of variability in rural area studies on Rudzati parish territory's history and deliberate pace of development of spatial evidence. The studies on rural area are based on history of its territory, the rhythm of life of its inhabitants, its movement and surrounding activities in vast measure. Historical events and actions of rural inhabitants have created such an area as we see it nowadays. Estimation may differ because it is based on each person's own knowledge, competence and level of creativity.

As a result of these studies Author presents a particular plan on rural area – future developmental plan for Rudzati parish. Thesis consists of six parts. The structure of it has been created as : first part – the historical context of Latgale itself, next sections consist of formation of Rudzati parish and then Rudzati parish as space for living (its spatial structure, formation of its inhabitants, land properties and its imposition, settling structure, economic activities and living itself). At the end of thesis author presents and defines vision of Rudzati parish development. Research includes various illustrative contents such as original maps, which demonstrates and reflects grounds of these studies thesis and vision of the future of Rudzati parish.

Keywords: rural area/space, settlement, Rudzati parish, rural development.

IEVADS

Latvijā arvien palielinās to iedzīvotāju skaits, kas par savu mājvietu izvēlas pilsētu. Pēdējā desmitgadē Latvijā novērojama cilvēku izteiktāka koncentrēšanas pilsētās, it īpaši Pierīgā, kur iedzīvotāju skaits sasniedzis jau apmēram pusi no kopējā Latvijas iedzīvotāju skaita. Pilsētu teritorijas proporcionāli aizņem ievērojami mazāku teritoriju no kopējās valsts platības, bet šajās teritorijās koncentrējas 67.8% no visiem valsts iedzīvotājiem, savukārt lauku rajoni aizņem 98% no valsts teritorijas, kur dzīvo 32.3% no valsts iedzīvotājiem. Pašsaprotami ir koncentrēt resursus, darbu, attīstību pilsētās, kur dzīvo lielākā daļa iedzīvotāju, bet kāda nozīme būs teritoriāli lielākajai Latvijas daļai – laukiem? Būtiskākais apdraudējums lauku teritorijām ir iedzīvotāju aizplūšana uz pilsētām un nodarbinātības problēmas. Lauki kļūst arvien tukšāki un iedzīvotāji arvien vecāki.

Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūta 2005.gada pētījums par rīcībspēju reģionos liecina, ka vislielāko lepmumu cilvēki izjūt par dabas ainavu, līdz ar to ir pamats teikt, ka ainava ir viens no svarīgākajiem novada telpas raksturotājiem, un tās dzīves vides kvalitātes garantiem, cilvēku piederības sajūtas veidotājiem. Lielai daļai latviešu ir atmiņas, priekšstati, sajūtas, stereotipi, nākotnes redzējums par Latvijas laukiem. Kāds bērnībā skolas brīvlaikus pavadījis pie vecmamma laukos, kāds atgriezies laukos pēc ilgas prombūtnes ārpus Latvijas, kāds visu mūžu pavadījis savās mājās, ciemā. Šīs sajūtas un šo dzīvi tieši šādā veidā atkārtoti piedzīvot ir maz iespējams. Svarīgi ir atrast būtiskāko ne tikai mūsdienu interpretējumā, bet paskatīties atpakaļ un vērtīgākās lietas, impulsus sameklēt, atšķirt un pielietot šodien.

Kā izpētes teritorija darbā ir izvēlēts Rudzātu pagasts. Pagastam ir interesanta vēsture kopējā Latgales kontekstā. Rudzātu pagastā laika gaitā dažādu apstākļu ietekmē notikušas teritoriālas un strukturālas pārmaiņas. Liela nozīme ir iedzīvotāju kopumam un vietu nozīmei. Rudzāti ir mana bērnības un jaunības mājvieta, kuru vēlētos vairāk izziņāt un saprast tās dzīvīgumu. Pētījums papildinātu novadpētnieka Jāņa Būmaņa plašo izziņu apkopojumu par Rudzātu pagastu.

Maģistra darba mērķis ir apzināties kā veidojusies lauku dzīves telpa un respektējot mūsdienu notikumus, pieredzi, rosināt veidot dzīvotspējīgu lauku dzīves telpu. Mērķa sasniegšanai tie izvirzīti šādi *uzdevumi*:

1. veikt teorētisko izpēti par lauku dzīves telpas būtību;
2. atspoguļot Rudzātu pagasta teritorijas izmaiņas;
3. analizēt, raksturot notikumus, aktivitātes, dzīves ritmu un lauku dzīves telpas veidošanās nosacījumus, pēdējā gadsimta laikā Rudzātu pagastā;

4. balstoties uz vēsturisko notikumu norises cēloņsakarībām un jaunajām iespējām 21.gadsimtā sniegt ieteikumus Rudzātu pagasta nākotnes lauku dzīves telpas veidošanai.

1. LAUKI KĀ DZĪVES TELPA

„Lauki” ir viens no tiem vārdiem, kura nozīme ikvienam šķiet zināma, bet patiesībā ir ļoti grūti precīzi nodēfinēt (Woods, 2005). Tas pats sakāms par vārdiem daba, kultūra, ainava.

Civilizācija sākās ar lauksaimniecības revolūciju un noritēja kopā ar industrializāciju. Senākās apdzīvotās vietas var dēvēt par mūsdienu pielsētu „sagnēm”, kurās mitinās lielākā daļa pasaules iedzīvotāju. Šī vispārējā tendence nesamazina lauku teritoriju nozīmi (Labrianidis, 2006, citēts Gülümster et al., 2009). „Lauku teritorija” ir bieži lietots termins politiskajā apritē, kā arī zinātnieku aprindās un publiskajās debatēs, tomēr nav skaidras definīcijas šim terminam, kas apvienoto reģionus ar atšķirīgām pazīmēm (Baum et al., 2004, citēts Gülümster et al., 2009). Literatūrā sastopamas dažāda veida klasifikācijas un atšķirīgas definīcijas „lauku” apzīmējuma, pieņemot kā rādītājus iedzīvotāju blīvumu līmeni, iedzīvotāju skaita samazināšanas vai pieauguma tempu, apdzīvoto vietu lielumu, vietējās ekonomikas struktūra un lauku ainava (Akder, 2003, Ballas et al., 2003, Baum et al., 2004, Bryden, 2002, Ilbery, 1998, Labrianidis, 2004, citēts Gülümster et al., 2009). Patiesībā, sapratne par lauku nozīmi ir atkarīga no katra cilvēka individuālās uztveres, kas vīziju par laukiem iekļauj ikdienas dzīvē (Ilbery, 1998, Hoggart et al., Halfacree, 1995, citēts Gülümster et al., 2009). Globalizācija, liberalizācija, brīvā tirgus aktivitātes un kultūras vērtību izmaiņas ietekmē to, ka lauku teritorijas arvien vairāk patērē un arvien vairāk ir savstarpēji saistītas (Labrianidis, 2006, citēts Gülümster et al., 2009). 80% Eiropas ir lauku teritorija, kas dod patvērumu 25% Eiropas iedzīvotāju (van Leeuwen, 2006, citēts Gülümster et al., 2009).

Eiropas politikas dokumentos lauku teritorijas tiek raksturotas kā kompleksas ekonomikas, dabas un kultūras vietas, ko nevar raksturot ar vienas dimensijas kritērijiem, piemēram, iedzīvotāju blīvumu, lauksaimniecību vai dabas resursiem (Gülümster et al., 2009). Pasaules mērogā tiek pieņemtas galvenokārt divas tipoloģijas: OECD (Organization for economic co-operation and development (latv.val. Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija)) un EU (European Union) (latv.val. Eiropas Savienība). OECD izvirza četrus galvenos indikatorus: iedzīvotāji un migrācija; ekonomiskā struktūra un sasniegumi; sociālā labklājība un taisnīgums; vide un ilgtspējīgums (skatīt 1.1.tabulu).

1.1.tabula

OECD galvenie indikatori un apakškritēriji (Akder, 2003)

IEDZĪVOTĀJI UN MIGRĀCIJA	SOCIĀLĀ LABKLĀJĪBA UN TAISNĪGUMS
blīvums pārmaiņas struktūra mājsaimniecības kopienas	ienākumi mājoklis izglītība veselība drošība

EKONOMISKĀ STRUKTŪRA UN SASNIEGUMI	VIDE UN ILGTSPĒJĪGUMS
darbaspēks bezdarbs nozaru īpatsvars produktivitāte investīcijas	topogrāfija un klimats zemes izmantošanas izmaiņas biotopi un sugas augšne un ūdens gaisa kvalitāte

Vietējā līmenī OECD kā lauku teritorijas identificē kopienas, kur iedzīvotāju skaits ir mazāks par 150 iedzīvotājiem uz 1 km². Savukārt ES lauku tipoloģija ir mazāk stingra un mainās laika gaitā. Galvenais uzsvars tiek likts uz urbanizācijas pakāpes indikatoru. Šī pieeja ES reģionus klasificē trīs tipos: 1) blīvi apdzīvotas zonas (šajā grupā ietilpst pašvaldības, kas savstarpēji saistītas, kur iedzīvotāju blīvums ir vairāk par 500 iedzīvotājiem uz 1 km² un kopējais iedzīvotāju skaits šajās zonās ir vismaz 50 000); 2) vidējā (starp) zona (šajā grupā ietilpst pašvaldības, kurās katrā iedzīvotāju blīvums ir virs 100 iedzīvotājiem uz 1 km², kas vairs neveido blīvi apdzīvotu zonu un kopējam iedzīvotāju skaitam ir jābūt vismaz 50 000 vai jāatrodas kaimiņos blīvi apdzīvotajai zonai); reti apdzīvotas vietas; 3) reti apdzīvotās zonas (šajā grupā ietilpst pārējās teritorijas, kas netiek klasificētas kā blīvi vai vidēji apdzīvotas zonas (Politechico di Mailano, 1999, Ballas et al., 2003, citēts Gülümster et al., 2009). ES pastāv vēl viens tipoloģijas veids, kas galvenokārt balstās uz urbanizācijas tempu, lauku iedzīvotāju blīvumu, atšķirības pakāpe starp apdzīvojamu izvietojumu un apdzīvoto vietu lielumu, vidējais attālums līdz tuvākajai pilsētai un lielāko centru izmēriem. Tipoloģija ir sekojoša: 1) reģions dominē kā liela metropole; 2) policentrisks reģions ar lielu pilsētu un lauku iedzīvotāju blīvumu; 3) policentrisks reģions ar lielu pilsētu iedzīvotāju blīvumu; 4) lauku areāli metropoļu ietekmē; 5) lauku areāli ar vidēja un maza izmēra pilsētu tīklu; 6) attāli lauku areāli (Gülümster et al., 2009).

Lauku ekonomika vairs nav tikai lauksaimniecība, tajā iekļauj arī mežsaimniecības, zivsaimniecības ražošanu un citas ekonomiskās aktivitātes, kas norit ārpus blīvi apdzīvotām vietām. Pastāv vismaz trīs veidi kā raksturot lauku ekonomiku: 1) nozaru pieeja, kas akcentē sektorus, kas ietekmē visas valsts kopējo IKP; 2) mājsaimniecību ienākumu pieeja, kas iekļauj lauksaimnieciskās un nelauksaimnieciskās aktivitātes un 3) teritoriālā pieeja, kas apskata telpu vispārīgi iedzīvotāju blīvuma ziņā un attālumu no pilsētām (Ferranti et al., 2005)

Francijas Nacionālais Statistikas un Ekonomikas institūts definīciju sarakstā norāda, ka lauki vai galvenokārt lauku telpa aptver visas mazās pilsētas vienības un lauku pašvaldības, kas neietilpst galvenokārt pilsētu telpā (pilsētu centri, piepilsētas ietvari un multicentrālās pašvaldības). Šī telpa ir ļoti plaša, kas veido 70% no kopējās platības, un divas trešdaļas no visām metropoļu pašvaldībām (Francijas Nacionālais Statistikas un Ekonomikas institūts, 2009).

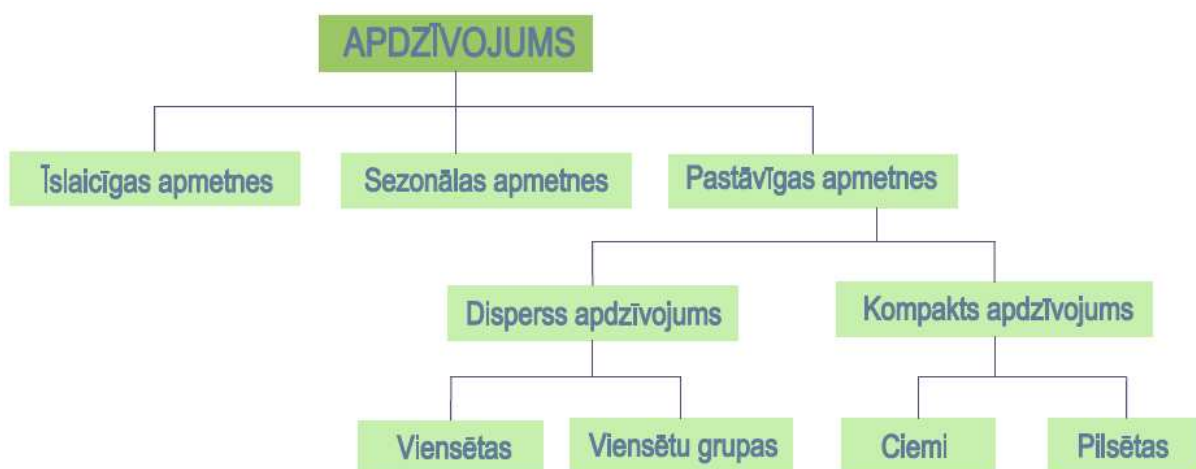
Lauku vai lauku sabiedrības koncepciju nevar skatīt tikai no ģeogrāfiskā viedokļa, jo ekonomiskā un sociālā ietekme ārpus pilsētas un pilsētās ir ļoti sarežģīta, kas ietver plašu darbības spektru. Lauku sabiedrības veido sarežģītu ekonomisko un sociālo struktūru, plaša spektra aktivitātes: lauksaimniecība, mazie tirdzniecības uzņēmumi, mazā un vidējā rūpniecība, uzņēmējdarbības un pakalpojumu joma. Turklāt tā darbojas kā buferis un nodrošina vides atjaunošanos, kas ir būtiska ekoloģiskā līdzsvara nodrošināšanai. Visbeidzot arvien lielāka nozīme kā vietas relaksācijai un atpūtai (The Future of Rural Society, 1988).

Lauku telpa nav tikai telpa, kas tiek noteikta pēc tās īpašās saistības ar zemi un plašākā ziņā, dabu un vidi, bet ir cieši saistīta ar blakus esošo pilsētu telpu. Pieaugošais pieprasījums un bažas par apsaimniekošanu un dabas resursu saglabāšanu, ir svarīgi elementi, lai stiprinātu lauku telpas (Davis et.al., 2003). Lauku un pilsētu telpas var raksturot, kā lauku ainavas formu apvienošanu ar pilsētu ekonomiskajām funkcijām (Irwin et.al., 2009). Lauku telpu apvieno lauksaimniecības, apdzīvojuma un komerciālo interešu lomas un ietekmes sadalījums. Tādejādi veidojas atšķirīgi lauku tipi ar atšķirīgu sociālo un politisko uzbūvi. Piemēram, Marsdens kā atšķirīgus lauku tipus nosauc: (1) saglabātos laukus, (2) strīdus lauki, (3) labvēlīgie, bet dažkārt (4) traucējošie lauki un (5) klientu lauki.

Galvenie elementi, kas skar lauku telpas pārmaiņas ir lauksaimnieciskā izmantošana un zemes attīstība kopumā. Lauku īpašumu tiesības un to izmantošanas attīstību un patērēšanu nosaka visapkārt noritošās sociālās un ekonomiskās pārmaiņas. Ietekme norit dažādā ātrumā un dažādos virzienos, saskaņā ar vietējām un ārējām savstarpējām attiecībām, kas norit lauku apvidos (Marsden, 1998). Arvien vairāk lauku telpas dinamika tiek atdalīta no vispārējās lauksaimniecības attīstības, līdz ar to telpa vairs nav fiziska vieta, kur produkcija un sociālā organizēšanās daudzveidīgas formas veidojas vietējā līmenī un pārtika tiek ražota optimāli sadaloties ekonomiskajā telpā tehnisko un sociālo izmaiņu ietekmē (Byé, Fonte, 1993). Lauku telpa nav tikai dabas resursu izmantošanas izpausmes. Lauku telpa ir cilvēka pūļu ilgstoša izpausme, lai veidotu pakalpojumus izmantojot fizikālģeogrāfiskos komponentus konkrētās telpās dabā, lauki ir telpa, ko cilvēks veidojis laikam ejot, saskaņā ar viņa vajadzībām, kas radītas ar pašu darbu un ir piepildīta ar viņa antropogēnās dabas darbiem, ir tāpēc, kā īsts "zemniecisks šedevrs" ir cilvēks (Nagy, 2009).

Lauku raksturošanā ir vairākas pieejas: ainavu, vides, vēsturiskā, sociālekonomiskā u.c. Atšķirībā no padomju gadiem, kad lauki tika vērtēti galvenokārt kā ražošanas arēna, pašreiz lauku nozīme tiek skatīta plašāk - lauki kā dzīves telpa. Tas nozīmē, ka tā nav abstrakta telpa, bet – cilvēku apdzīvota telpa. Turklāt cilvēku dzīve izpaužas gan kā dzīvesgudrības, gan kā saimnieciskā darbība (ražošana).

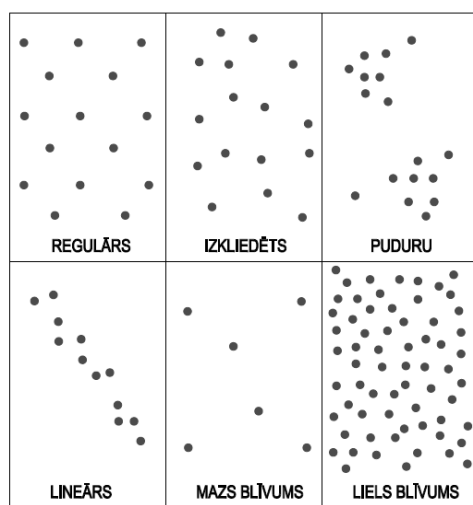
Cilvēku dzīve un darbība ir telpiski organizēta, ekonomiskie un sociālie procesi notiek konkrētā ģeogrāfiskajā telpā. Viena no telpiskās organizēšanās izpausmēm ir apdzīvotuma struktūra, ko saprot kā teritorijas apdzīvoto vietu kopumu un savstarpējās saiknes. Apdzīvotuma jēdzienam ir dažādi skaidrojumi, piemēram, teritorijas iedzīvotāju vai apdzīvoto vietu ģeogrāfiskais zīmējums vai tīkls; iedzīvotāju izvietojuma telpiskās formas; teritorijas apguves indikātors; iedzīvotāju teritoriālā organizācija; apdzīvoto vietu hierarhija, savstarpējā mijiedarbība jeb sistēma; iedzīvotāju dzīves vide. Apdzīvotuma struktūra ir viens no galvenajiem sabiedrības telpiskās struktūras komponentiem un vienlaikus atspoguļo cilvēka iedarbību uz dabas vidi. Apdzīvotās vietas – dažāda lieluma iedzīvotāju koncentrācijas vietas – ir iekšēji telpiski sakārtotas (organizētas), tās vienlaikus ir cilvēku darbības sekas un nosacījums. Apdzīvotuma struktūra ir sarežģīts, daudzslāņains veidojums, kas sastāv no dažādiem sociāliem, antropogēniem un dabas komponentiem. Tajās uzslāņojas dažādu laikmetu mantojums (pieredze, īpatnības, raksturīgās iezīmes). Vienlaikus jāievēro, ka apdzīvotuma struktūra atrodas kustībā, mainās dažādu procesu, tai skaitā apzināti plānotu darbību ietekmē, taču tai piemīt arī attīstības inercialitāte un pārmantojamība. Apdzīvotuma struktūras veidošanos un tās raksturu nosaka dažādi faktori, to skaitā teritorijas dabas apstākļi, demogrāfiskie, politiskie, ekonomiskie, sociālie un kultūras procesi (Kūle, Rasa, 2001). Savukārt lauku apdzīvotuma pētnieks R.B.Mandal, pamatojoties uz Donglass apgalvojumiem, izvirza konkrētus trīs lauku apdzīvoto vietu veidošanos ietekmējošos faktoros: 1) lauksaimniecības iespējas; 2) zemes reliefs; 3) vietas vēsturiskā perspektīve (Donglass, citēts Mandal, 2001). Apdzīvotuma struktūru raksturo apdzīvoto vietu tipi, attīstības potenciāls, apdzīvoto vietu blīvums un savstarpējās funkcionālās saiknes, kā arī saiknes ar darbavietu izvietojuma sistēmu un aprūpes iestāžu izvietojuma sistēmām, kurām ir savas veidošanās, attīstības un atmiršanas likumsakarības (Kūle, Rasa, 2001).

1.1.attēls. Apdzīvotuma veidi (Kūle, Rasa, 2001)

Apdzīvojuma telpiskās formas ir daudzveidīgas (skatīt 1.1.attēlu), taču divas galvenās pamatformas ir dispersais (izkliedēts) un kompaktais (koncentrēts) apdzīvojums. Kombinējoties šīm pamatformām, grupējoties dažādām apdzīvotām vietām, veidojas dažādas sarežģītības telpiskas sistēmas. Apdzīvoto vietu funkcijas nosaka vietu kopējā apdzīvojuma struktūra un teritorijas organizācija (Kūle, Rasa, 2001).

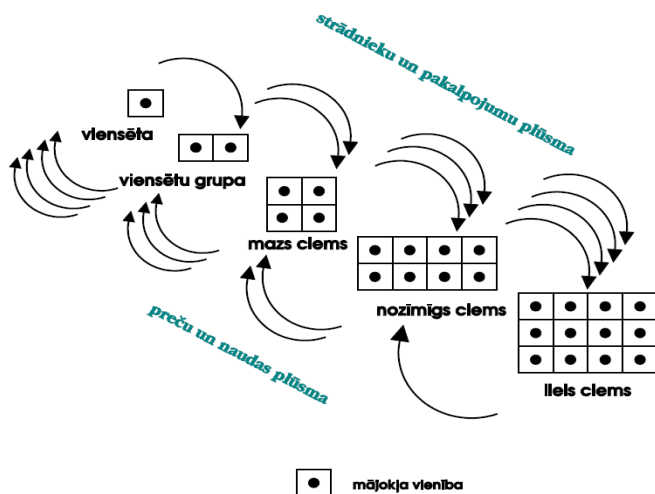
Vispārīgā veidā galvenās lauku apdzīvojuma struktūras formas atainotas 1.2.attēlā. Visvairāk izplatītās formas ir regulārā (vienmērīga) un izkliedētā. Regulāra apdzīvojuma forma lielākoties ir sastopama mazāk kontrastainās topogrāfijas dēļ, līdzenās vietās, kur apzināti ar plānošanu ir veidots lauku apdzīvojums, tādēļ kā visizplatītākais lauku apdzīvojuma veids ir izkliedētais.

1.2.attēls. Apdzīvojuma struktūras veidi
(sastādīja autore, izmantojot Hill, 2003)

Papildus pamat apdzīvojumam (regulārais un izkliedētais) vispārējās ietekmes rezultātā tiek izdalīts arī puduru un lineārais veids. Puduru apdzīvojuma struktūra veidojas vairāku faktoru ietekmē, bet pārsvarā labvēlīgos apstākļos vietu apgabalos, galvenokārt augsnes kvalitātes (ražības, zemes dziļes, drenāžas, augsnes skābuma) dēļ. Lineārie elementi apdzīvojuma struktūrā ir radīti spēcīgas topogrāfijas vai cilvēku virzības līnijām laukos, ieejās, gar upēm, dambjiem mitrās vietās un transporta artērijām. Atšķirība starp izkliedēto un vienmērīgo, elementi ar puduru un lineāru struktūru ir cieši saistīta ar ainavas un tās apdzīvojuma plānošanas pakāpi (Hill, 2003).

Apdzīvotās vietas nodrošināšana ar iztiku un izdzīvošana ir atkarīga no darbaspēka un pakalpojumu plūsmas no mazākām apdzīvotām vietām uz blīvāk apdzīvotām vietām, bet preču un naudas plūsmas būtiskākais virziens ir no blīvāk apdzīvotajām vietām nonākot uz mazāk apdzīvotām vietām (skatīt 1.3.attēlu).

1.3.attēls. Lauku apdzīvojuma pētīšanas principi (sastādīja autore, izmantojot Mandal, 2001)

Latvijas apdzīvojuma struktūra veidojusies ilgstoši. Dažādas vēsturiskās ietekmes, plānotu un stihisku darbību kopums ir noteicis ievērojamu Latvijas apdzīvoto vietu tipoloģisko daudzveidību. Apdzīvojuma struktūras evolūcijas, to ietekmējošo faktoru un procesu apzināšana dod iespēju:

- saprast apdzīvojuma struktūras attīstības tendences, ievērojot tai raksturīgo inercialitāti;
- izvērtēt tā vai cita apdzīvojuma elementa kultūrvēsturisko nozīmību, plānot pasākumus tās saglabāšanai un izmantošanai teritorijas attīstībā (Kūle, Rasa, 2001).

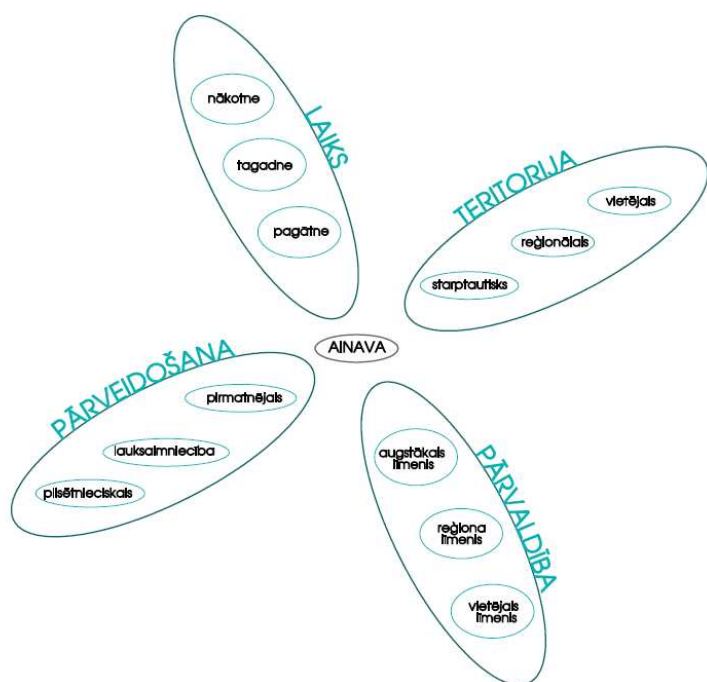
Ikdienā bieži vien lauki tiek asociēti ar lauku ainavu.

Cilvēki ar savu darbību gadsimtu gaitā piedalījušies ainavu veidošanās procesā, ainavas joprojām palīdz cilvēkos veidot piederības jeb identitātes sajūtu, kā arī atbildības sajūtu par ainavas kvalitāti (Melluma, 2009). Ainava ir ideoloģijas koncepts: cilvēki iedomājas saistību ar zemi un dabu un tas veido lēcu, caur kuru viņi redz paši sevi un pasauli savām acīm (Cosgrove, 1984, 1998, citēts Bell, 2009). Eiropas ainavu konvencija nosaka, ka *ainava* nozīmē teritoriju tādā nozīmē, kā to uztver cilvēki, un kas ir izveidojusies dabas un/vai cilvēku darbības un mijiedarbības rezultātā. Apstiprinot Ainavu konvenciju Latvija atzīst ainavas par cilvēku dzīves vides kopīgā kultūras un dabas mantojuma daudzveidības izpausmi un identitātes pamatu (Par Eiropas ainavu konvenciju, 2007).

Ainavas Latvijas teritorijā, tāpat kā visā Eiropā, veidojušās gadu tūkstošu laikā, kopš šeit sāk dzīvot cilvēki. Lielos vilcienos tas noticis, attīstoties sabiedrībai, tās iespējām un prasībām (Melluma, 2009). Ainavu pētījumi parasti tiek sākti ar šodien redzamo elementu sakopojumu, hronoloģiskā secībā virzoties pagātnē šo elementu izskaidrošanā (retorgresīvā analīze). Viens no fundamentāliem principiem pētījumos ir *prior patior* (Hart, 1998, citēts Zariņa, Liepiņš, 2009), kas nozīmē „senākais ir daudz spēcīgāks” vai „pirmais ietekmē visu,

kas tam seko”. Tiešās ietekmes saistās ar lauksaimniecisko darbību, apdzīvojuma un ceļu tīkla veidošanos, kas notika vienlaicīgi.

Taču ainavu attīstība nav vienmērīgs process – vēstures gaitā konstatējami krasi lūzumi, kas notiek vienlaikus ar krasām politisko, sociālo, ekonomisko apstākļu pārmaiņām. Pagājušajā gadsimtā tādas bijušas vairākas: Latvijas valstiskās neatkarības iegūšana un sekojošā zemes reforma, Otrais pasaules karš, padomju sistēmas ieviešana (laukos kolektīvizācija, pilsētās industrializācija, daudzstāvu mikrorajonu apbūve), valstiskās neatkarības atgūšana un īpašuma denacionalizācija. Katra laika ietekmes tādā vai citādā veidā (kā ainavas elementi, telpiskās struktūras iezīmes, procesi u.c.) atspoguļojas mūsdienu ainavās, ietekmē to turpmāko attīstību (Melluma, Stūre, Zariņa, 2006). Ainavu daudzveidības, tās teritoriālās izpausmes vienādā mērā nosaka dabas apstākļi un cilvēku saimnieciskā un dzīvesdarbība, šo abu spēku mijiedarbība konkrētās vietās un laika gaitā (Melluma, 2009). Ainavu ekoloģijas pētnieks Pauls Selmans savu pētījumu rezultātā nosauc ainavu veidošanās ietekmējošos faktoros, kur galvenās assis ir laiks, teritorija, pārvaldība un pārveidošanās (skatīt 1.4.attēlu).

1.4.attēls. Ainavas mērogs

(sastādīja autore, izmantojot Selman, 2005, Burgi et al., 2004)

Latgales ainavas no pārējās Latvijas vēsturiski atšķirās pēc apdzīvojuma struktūras (dzīvošana ciemos) un ēku arhitektūras, lauku apsaimniekošanas sistēmas (šņoru lauku zemkopība trīslauku sistēmas ietvaros) un ar to asociētās sociālās dzīves (kopēja lauku apsaimniekošana, mantojuma sadalīšana visiem dēliem vienlīdzīgās daļās), kā arī pēc reliģiskām izpausmēm ainavā (vizuāli iespaidīgas Romas katoļu baznīcas un krucifiksi) (Zariņa, Liepiņš, 2009).

Realitātē pastāv nepārtraukts ainavu klājums, pārejas no vienas ainavu telpas citā, un ikdienā jautājums par kādām robežām šķiet nebūtisks. Ainavu var skatīt kā resursu. Ainavas skaistums ir klātesošs visās resursa izpausmēs, kur vien to vērtē cilvēki, vai arī vērtējums tiek attiecināts uz cilvēka vajadzībām. Katrai vietai piemīt savs skaistums, ko izjūt cilvēki, tas var būt gan tuvuma skaistums, gan tāluma skaistums. Ainava kā telpa/teritorija ir fiziskais pamats cilvēka darbībai, ko raksturo platība, konfigurācija, virsmas raksturs, vēsture vai ainava kā informācijas krātuve glabā dažādas zīmes, kas liecina par laikiem ainavās, ļauj izprast veidošanās gaitu un prognozēt nākotni, zināšanas veido piederības sajūtu vietai. Tomēr plānošanas skatījumā situācija mainās, jo ainavas tiek skatītas kā teritorijas/telpas. Tas nozīmē, ka ainavām pēc noteiktām pazīmēm var noteikt robežas, turklāt dažādos ainavu līmeņos tās (pazīmes) būs atšķirīgas. Lokālā līmenī ainavu telpu robežas var viegli noteikt, skatoties dabā, kā arī izmantojot kartes. Īpaša problēma pašreiz ir tā, ka daudzviet sarauta paaudžu saite (neapdzīvotie lauki, pamestas mājas), zudusi pārmantojamība, un jaunienācējiem laukos jāveido jaunas saiknes ar vietu, ar ainavu (Melluma, 2009).

Lauku koncepts joprojām ir nozīmīgs tieši pētot, ko cilvēki domā par savu identitāti un ikdienas dzīvi. Mūsdienās lauku studijās arvien vairāk sāk pielieto jaunu pieeju, kad „laukus” skata kā „sociālu veidojumu”. Tas nozīmē, ka ģeogrāfi mēģina noteikt konkrētas lauku robežas un sociologi savukārt cenšas noteikt lauku sabiedrības pamatraksturu (Woods, 2005).

Lančesteras Universitātes profesore Ruth Wodaka un viņas kolēģi ir secinājuši, ka nacionālās identitātes diskursīvā konstrukcija atrodas uz trīs laika asīm (pagātnes, tagadnes, nākotnes). Šajā kontekstā svarīgi ir nācījas pirmsākumi kontinuitāte/tradīcijas, transformācija, bezlaicība un paredzējums. Tikpat nozīmīga nacionālās identitātes konstruēšanā ir arī telpas, teritoriālā un lokālā dimensija (robežas, daba, fiziski artefakti) (Wodak, Cillia, Reisigi, Leibhart, 1999, citēts Ločmele, 2009).

Latviešu īpašā lauku un lauksaimniecības uztvere sakņojas nācījas kultūrā. No tās izriet arī latviskās identitātes un tās vērtību definējums. Kultūra ir nācījas centrālais jēdziens, jo tā nosaka cilvēku pašuztveri. Savukārt kultūras reprezentācijas lieto, lai apzīmētu cilvēku kopīgās iezīmes un identitātes, kā arī to atšķirības no citām iedzīvotāju grupām (Ločmale, 2009).

2. MATERIĀLI UN METODEDES

Maģistra darbā lauku dzīves telpā notikušās izmaiņas pētītas Rudzātu pagastā laika periodā no 19.gadsimta beigām līdz 21.gadsimta sākumam.

Lauku telpas raksturošanai un vispārējās vēsturiskās situācijas pētīšanā izmantoti dažādi izziņas avoti. Galvenās pētījumu metodes darbā ir teritorijas vēstures apzināšana, kartogrāfiskā materiāla analīze, iedzīvotāju aptaujas un intervijas, teritorijas apsekojumi.

Teritorijas vēsturiskās izpēte un izpratne iegūta iepazīstoties ar Rudzātu vēstures un novada pētnieka Jāņa Būmaņa darbu „Mazā Zemgale laikmeta griežos”, Franča Kempa „Latgalieši”, Pētera Zeiles sastādīto „Ai, māte Latgale”, Andra Caunes sastādīto „Latvijas zemju robežas 1000 gados” grāmatām, Latvijas Valsts Vēstures arhīva materiāliem un Latvijas Nacionālās bibliotēkas karšu kolekcijas materiāliem.

Telpiskās struktūras pētījumos viens no galvenajiem informācijas avotiem ir senās kartes un plāni, topogrāfiskās kartes, teritorijas plānojumu grafiskie pielikumi, kas sniedz nepieciešamo informāciju par situāciju lauku teritorijā konkrētā laika posmā. Daļa no darba gaitā iegūtās kartogrāfiskā informācijas ir skanēta, tālāk izmantota kā pamatinformācija rastra formātā references veidā veidojot situācijas attēlojumus un plānus MicroStation V8 programmatūrā. Savukārt otra daļa darbā izmantotie kartogrāfiskie materiāli ir iegūti pār fotogrāfējot papīra formātā esošos materiālus darbā izmantojot, kā ilustratīvu informāciju. Kartogrāfisko attēlojumu precizitāti samazina skanēto karšu nobīdes, atšķirīgie mērogi. Statistikas datu galvenie avoti ir publiski pieejamās datu bāzes internetā Centrālās statistikas mājas lapā un Jāņa Būmaņa apkopotā arhīvos pieejamā informācija.

Darba ietvaros tika veiktas divas aptaujas. Viena aptauja tika veikta Rudzātu pagasta ciemā (bibliotēkā, skolā) iedzīvotājiem lūdzot aizpildīt izdrukātās aptaujas anketas. Kopumā tika saņemtas 68 aizpildītas anketas. Otra aptauja tika veikta ar interneta portālu www.draugiem.lv starpniecību, aptaujas anketas izsūtot un saņemot digitāli. Aptauju rezultāti apkopoti un noformēti darba izstrādes programmā. Lai apzinātos patieso viensētu apdzīvotību, darba gaitā noritēja sarunas ar iedzīvotājiem, iztaujājot par tuvākās apkārtnes mājvietām un saimniecībām.

Paralēli izpētei maģistra darba izstrādes gaitā ir apzināti un iepazīti Eiropas, Latvijas, Latgales plānošanas reģiona, Līvānu novada, Rudzātu pagasta plānošanas dokumenti.

Darba gaitā ciemi, kas 20.gadsimta sākumā veidoja pagasta apdzīvojuma struktūru, darbā tiek minēti kā *sādžas*, lai nebūtu pārpratumu, minot mūsdienās esošos ciemus, kas ir blīvāk apdzīvoti, ar nodrošinātu infrastruktūru un noteiktām robežām.

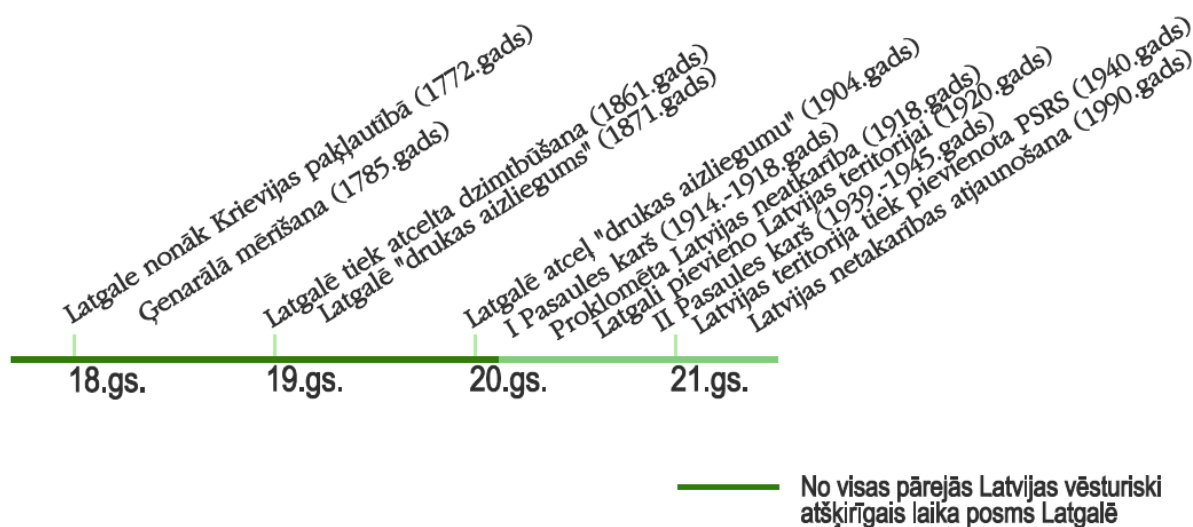
Darba izdrukāšanai, lai rosinātu zaļo domāšanu un dabas resursu taupīšanu ir izmantots otreiz pārstrādāts papīrs.

3. LATGALES VĒSTURISKAIS KONTEKSTS

3.1. Latgales vēsturiskais konteksts

Nozīmīgs pētījumu aspekts - notikumi vēstures gaitā. Vēsture atspoguļo cilvēces pagātņi un attīstību. Tā ir secīgu faktu un notikumu kopums. Vēsture ir arī sava veida laika dimensija. Rudzātu pagasta vēsture ir cieši saistīta ar Latgales vēsturiskajiem notikumiem, kas savukārt atšķiras no pārējās Latvijas vēstures (skatīt 3.1.attēlu).

VĒSTURES NOTIKUMU GAITA

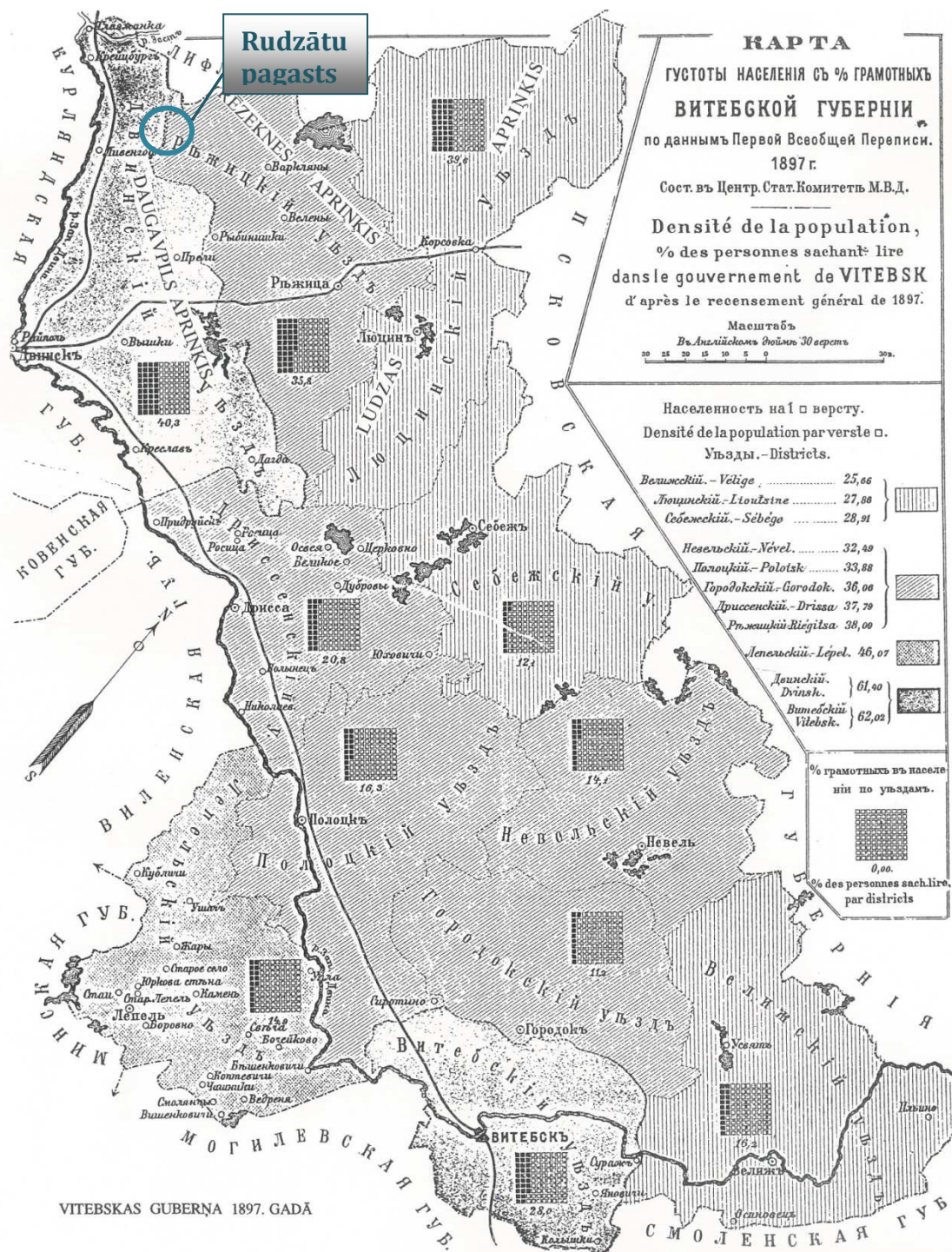

3.1.attēls. Vēstures notikumu gaita (sastādīja autore)

Piecu gadsimtu gaitā visā Latvijā pastāv muižu sistēma. Muižas Latvijā rodas drīz pēc vācu bruņinieku ierašanās Baltijā. Tās izveidojas 14. un 15.gs., kā Livonijas ordeņmeistaru un bīskapu vasaļu lēņi, un pastāv līdz pat 1920.gadam, ka pēc Latvijas valsts neatkarības iegūšanas tika realizēta zemes reforma. Sākumā par muižu īpašniekiem kļūst vācu bruņinieki. Kad Latvijas teritorija nonāk Polijas, Zviedrijas, Dānijas pakļautībā, šīm bruņinieku dzimtām savus īpašumus lielākoties izdodas nosargāt. Lielākā daļa Latgales muižu pieder poļu tautības muižniekiem vai pārpoļotām vācu bruņinieku dzimtām (Borhi, Plāteri-Zībergi u.c.c) 19.gs. beigās Latgalē pieaug arī krievu muižnieku skaits. To īpaši sekmē pēc Poļu sacelšanās (1863.gads) pieņemtie likumi, kas ierobežo poļu muižnieku īpašumu lielumu (Būmanis, 2003).

Poļu laikos, it sevišķi kopš 1629.gadā pēc Altmarkas pamiera Vidzemē nodibinās zviedru vara, bet Latgale nokļūst Polijas-Lietuvas valsts sastāvā. Latgalē sākas no pārējās pašreizējās Latvijas teritorijas politiski un tiesiski atšķirta dzīve, 18.gadsimtā 1.pusē – laiks pēc Ziemeļu kara un Lielā Mēra – Latgalei ir ļoti smags. Novads ir atrauts no pārējās Latvijas

teritorijas un stipri atpaliek ekonomiskajā attīstībā. Poļu valdība turpina jau 16.gs. iesāktu Latgales iedzīvotāju pārpoļošanu.

3.2.attēls. 1897.gada Vitebskas guberņas plāns (Dunsdorfs, E., *Latgales vēsturiskās kartes*, Latvijas vēsturisko karšu sērijas trešais krājums, Kārļa Zariņa fonds, Melburna, 1991)

Pēc Polijas otrās pārdalīšanas (1772.gadā) Latgale nonāk Krievijas pakļautībā, sākās nevēlīga iedzīvotāju pārkrievošana. Vispirms Latgale ietilpa Pliskavas guberņā. Sešus gadus vēlāk guberņas pārorganizēja par vietniecībām. Polockas vietniecību iedalīja 11 apriņķos: 1) Ludzas, 2) Daugavpils, 3) Rēzeknes, 4) Drisas, 5) Polockas, 6) Vitebskas, 7) Suražas, 8)

Sebežas, 9) Vližas, 10) Gorodokas, 11) Nevelas. No 1796.gada, kad atjaunoja guberņas, līdz 1802.gadam šis apgabals kopā ar Mogiļevas guberņu bija apvienots Baltkrievijas guberņā (Būmanis, 2003). Pēc Baltkrievijas guberņas sadalīšanas 1802.gada 27.februārī divās guberņās – Mogiļovas un Vitebskas – Latgale nonāca Vitebskas guberņā un palika tajā visus turpmākos impērijas pastāvēšanas gadus līdz ar iedalījumu trīs apriņķos: Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes (skatīt 3.2.attēlu) (Mieriņa, 1999).

Fr.Kemps savos rakstos norāda, ka Vitebskas guberņas sastāvā esošie trīs Latgales apriņķi (Ludzas, Rēzeknes un Dvinskas (Daugavpils)) aizņēma 275 kvadrātjūdzes lielu platību, kur dzīvoja 450 000 cilvēku (pēc tautības - latvieši, krievi, poļi, žīdi, leiši, baltkrievi, vācieši un igauņi).

Dzimtbūšanas laikā pagasta autonomija tiek stipri ierobežota un tā kompetencē paliek vairs tikai atbildība pret muižu. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemē (1817.gadā) un Vidzemē (1819.gadā) Latgales iedzīvotāji vēl joprojām paliek dzimtcilvēku stāvoklī (tāpat kā citās Krievijas guberņās zemnieki). Līdz ar to Latgalei iet secen 19.gs.1.pusē Kurzemē un Vidzemē ieviestie pagasta pašvaldības noteikumi (Būmanis, 2003). Zemnieku brīvlaišana jeb dzimtbūšanas atcelšana Latgalē notika reizē ar brīvlaišanu Krievijā 1861.gada 19.februārī, t.i. 44 gadus pēc brīvlaišanas Kurzemē un Zemgalē un 42 gadus pēc brīvlaišanas Vidzemē. Galvenā atšķirtība starp Krieviju un tās Baltijas provincēm zemnieku brīvlaišanā bija jautājums par zemnieku zemi. Krievijā zemniekus atbrīvoja ar zemi, bet Baltijas provincēs bez zemes. Vēstures gaitā šī starpība no formālā viedokļa tomēr izzuda, jo sešdesmitajos gados, kad notika brīvlaišana Krievijā, Baltijas provincēs zemnieki sāka zemi iepirkt. Principiālā starpība tomēr bija tā, ka zemnieki Krievijas provincēs daļu savas zemes ieguva mūža valdījumā, bet Baltijas provincēs zemnieki savas dzimtas mājas iepirka neierobežotā īpašumā (Dunsdorfs, 1991).

Vēl starpība bija tā, ka Krievijā tikai retos gadījumos zemnieki valdīja zemi bez ierobežojumiem. Parasti Krievijā zemniekiem zemes valdījumā bija jādalās ar ciemu kopību, un bez tam zemes virsīpašnieks bija Krievijas kronis. Kroņa virsīpašnieka tiesības radās, tā, ka kronis par zemniekiem piešķirto zemi samaksāja muižniekiem ķīluzīmes un, sākot ar 1881.gadu, sadalot šos maksājumus 49 gadu termiņam maksājumos, līdz ar nodokļiem piedzina no zemniekiem (Dunsdorfs, 1991).

Baltijas provincēs zemnieki ieguva kapitālu zemes iepirkšanai gan no saviem ietaupījumiem, gan no krājaizdevumu sabiedrībām, gan ar aizņēmumu bankās. Kā Krievijā, tā arī Baltijas provincēs kapitālu par pārdoto zemi saņēma muižnieki. Tomēr bija starpība, kā muižnieki to izlietoja vai nu agrāko parādu dzēšanai, vai arī muižas saimniecības

racionalizēšanai. Turpretim Krievijā vairums muižnieku no valdības saņemtās ķīluzīmes pārdeva, ar to pazeminot ķīluzīmju kursu līdz 30% no nominālās vērtības (Dunsdorfs, 1991).

Kopš 1871.gada Latgalē tiek aizliegts publicēt grāmatas latīņu (poļu) burtiem. „Drukā aizliegumu” atceļ tikai 1904.gadā (Dunsdorfs, 1991). Fr.Kemps savos rakstos pauž rūgtumu par drukā aizliegumu: „Jedomājieties to milzīgi tumšo un drūmo dzimtbūšanu, kas Latgalē pastāvēja līdz 1863.gadam un kur sekas ilgi turpinājās arī pēc zemnieku brīvīšanas, var saprast, cik necīga bija ļaužu vispārējā izglītība, cik maz bija apgaismotu un tautiski apzinīgu latgaliešu, kad nāca bargie cirkulāri un nospieda rakstniecību pašos pamatos. Ar tautas apgaismošanu Latgalē bija un tagad vēl ir ļoti vāji. Līdz 1864.gadam Latgalē nebija nekādu tautas skolu. Pie dažām muižām un baznīcām gan atradās tādas kā skolas, bet priekš tām ne valdība, nedz arī vietējā sabiedrība nedeva nekādu pabalstu. Viņas bija tīri privāta rakstura, bez noteiktas programmas un noteikta virziena. Pēc zemnieku atsavināšanas valdība iedeva Latgalē, 1864.gadā, pie pagastu valdēm tautas skolas, bet tās bija nostādītas stingrā rusifikācijas virzienā ar tīri necīgu mācību programmu. Latviešu valodu skolās nepielaida nekādā veidā. Pat runa latviski skolniekiem visstingrāk tika noliegta.”

Jāpiezīmē interesants fakts, ka latviski lasīt (tikai lasīt, nevis rakstīt) pietiekoši saprot gandrīz visi latgalieši, kā vīrieši tā arī sievietes. Bērnu dienās viņi to gudrību mācās no savām mātēm, kuras no vienīgi populārās pātaru grāmatas, bez visādām ābecēm, ir spējušas iemācīt saviem bērniem lasīšanas mākslu. Par to, ka latgaliešu zemnieki daudz maz prata lasīt (arī pēc ”drukā aizlieguma” jauniznākušās avīzes un grāmatas), jāapteicas tikai viņu parastajām neizglītotajām mātēm, bet nekādā ziņā pagasta skolām (Kemps, 1910).

1918.gada 18.novembrī tiek proklamēta Latvijas neatkarība, līdz ar neatkarības pasludināšanas brīdi aizsākās arī Latvijas Republikas kā demokrātiskas valsts vēsture. Ar 1920.gada mierlīgumu starp Padomju Krieviju un Latviju, Latvijai pievienoja Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķi un nelielu daļu Drīvas apriņķa, kā arī daļu Ostrovas apriņķa ar Pitalovu, vēlāko Abreni (Dunsdorfs, 1991).

Viens no pirmajiem jaunās valsts uzdevumiem bija lielo muižu sadalīšana un zemes piešķiršana bezzemniekiem, tāpēc jau 1920. gadā Satversmes sapulce izveidoja komisiju agrārās reformas izstrādei. Muižai tika atstāti tikai 50 hektāri zemes, pārējais tika atsavināts un izdalīts bezzemniekiem bez maksas. Iedalāmie zemes gabali nevarēja būt mazāki par 10 hektāriem un lielāki par 22 hektāriem, lai gan reformas noslēgumā tika iedalīti arī mazāki. Reforma turpinājās līdz 1937. gadam un visumā bija sekmīga. Lauksaimniecība attīstījās ļoti strauji. Jau 1923. gadā sējumu platība pārsniedza pirmskara līmeni. Savukārt 84% mežu nonāca valsts īpašumā, ļaujot valstij kontrolēt mežrūpniecības nozari. 1920.gadā bezzemnieku bija 61,2 %, 1935.-1937. gadā vairs tikai 18% (Latvijas vēsture, 2010).

Pēc I pasaules kara pagasta iedzīvotājiem – zemniekiem ir ļoti smagi apstākļi. Rudzātu pagasta teritorija ilgstoši ir atradusies frontes līnijā, kā rezultātā daudzas zemnieku saimniecības cietušas no okupācijas karaspēka rekvizīcijām un laupīšanām. Daudzi iedzīvotāji palikuši kara ceļos, un mājās atgriezušies daudzi karavīri – kara invalīdi. 1920-tajos gados pagasta zemnieki saņem gan pabalstus, gan kredītus labības u.c. sēklu, kā arī lopbarības iegādei. Jaunizveidotajā pagastā sāk attīstīties saimnieciskā dzīve.

II pasaules kara darbība Latvijā sākās 1941.gadā. Pēc Vācijas un arī vācu armijas Kurzemes grupējuma kapitulācijas 1945.gadā visa Latvijas teritorija nokļuva PSRS kontrolē. Tūlīt pēc kara sākās Latvijas administratīvi teritoriālā pārveide, to pielāgojot PSRS pastāvošajai sistēmai un izveidojot rajonus apriņķu vietā. Zemnieku saimniecības tika likvidētas, to vietā izveidoti kolhozi. Visās dzīves jomās galveno lomu spēlēja Latvijas Komunistiskā partija un tajā pēc "demokrātiskā centrālisma" principa vara bija koncentrēta augstākajā institūcijā - Centrālajā komitejā (Latvijas PSR, 2010).

Tautsaimniecības jomā tika ieviesta centralizēta plānošanas sistēma, kuras pamatā bija centralizēti piegādu plāni, sadalīti gada plānos, kuru izpilde bija obligāta. Plānos tika izmantotas daudzas Latvijas priekšrocības - attīstīta infrastruktūra, vēl kopš 19. gadsimta plaša industriālā bāze, ērtas ostas, kvalificēts darbaspēks. Tādēļ padomju plāni Latvijā paredzēja paātrinātu industrijas attīstību. Taču septiņdesmitajos un it īpaši astoņdesmitajos gados arvien skaidrāk sāka izpausties ekonomikas stagnācijas pazīmes, saimnieciskajā apritē palielinājās deficīts gan izejvielu, gan starpnozaru produkcijas, gan arī gala produktu, tai skaitā plaša patēriņa preču jomā (Latvijas PSR, 2010).

3.2. Vērtējums

Īsais vēsturiskais apskats ļauj izcelt tās Latgales īpatnības, kas nozīmīgas mana pētījuma kontekstā.

Vispirms, tā ir gadsimtiem ilga dzīve ciemos/sādžās. Tas bija savdabīgs apdzīvojums un arī dzīvesveids, kad pastāvēja nelielas pirmējas lauku kopienas, nerewti saistītas ar radniecības saitēm vai piederību vienai ticībai (piemēram, vecticībnieki). Turklāt, kā parāda mana pētījuma materiāli, kādreizējās sādžas atpazīstamas arī pašreiz un nav zudušas no cilvēku atmiņām (skatīt 6.3.nodaļā, 6.12.attēlu).

Otrkārt, neraugoties uz to, ka gadsimtiem ilgi notika cilvēku pārpoļošana, vēlāk – pārkrievošana, Latgalē saglabājusies latgaliešu valoda. Kā atzīst vēstures pētnieki, lielā mērā tas noticis, pateicoties katoļticībai.

Treškārt, katoļticības dominēšana un ietekme, kas izpaudās attiecībās ar citām ticībām piederīgiem, veidoja savas tradīcijas, kā arī atstāja savas zīmes ainavā (krucifiksi, baznīcas, kapsētas).

Ceturtkārt, pēc Latvijas valstiskās neatkarības iegūšanas 20.-30.gados notikusī zemes reforma Latgalē noritēja pilnīgi atšķirīgi, salīdzinot ar pārējo Latvijas daļu. Pats būtiskākais – zemes īpašumi tika veidoti vienas sādžas robežās, sadalot tās rīcībā esošo zemi starp sādžas iedzīvotājiem. Tādēļ arī Rudzātu pagasta sādžās izdalīto saimniecību lielums ir atšķirīgs (skatīt turpmāk 5.2.tabulu) – no nepilniem 7 ha līdz 27 ha.

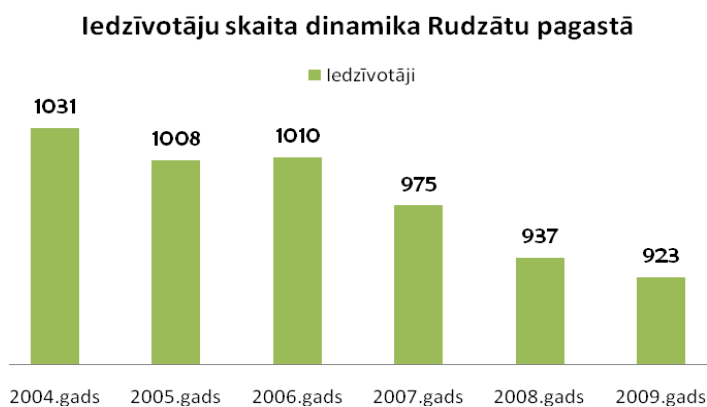
4. RUDZĀTU PAGASTA VEIDOŠANĀS VĒSTURE

4.1. Vispārējās ziņas

Rudzātu pagasta platība ir 124.87 km². Rudzātu pagasts atrodas Austrumlatvijas zemienes Jersikas līdzenumā. Teritorija līdzena (80-105.9 m v.j.l.). Pagastu šķērso Oša un tās pieteka Sauna. Visas Ošas pietekas, izņemot Saunu un Borovku, sākas un beidzas pagasta teritorijā. Lielais Pelēčāres purvs ir dabas liegums, kas iekļauts Natura2000 aizsargājamo teritoriju tīklā. Teritorijas rietumu daļā atrodas Medņu purvs, tas ir augstais purvs ar ģeoloģiskām īpatnībām un tam raksturīgām tipiskām putnu sugām. Teritorijā pieejami derīgie izrakteņi (kūdra, smilts, dolomīts) (Latvijas pagasti, 2002).

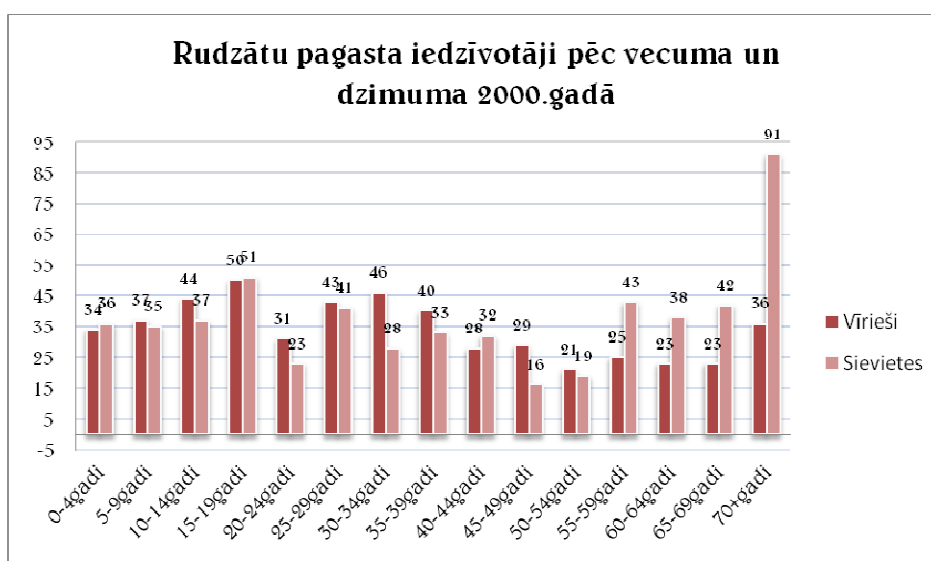
Kopš 2009.gada 1.jūlija Rudzātu pagasts tiek iekļauts Līvānu novada sastāvā.

Iedzīvotāju skaits 2009.gada sākumā ir 923 (Centrālās statistikas pārvalde, 2009). Lielākā apdzīvotā vieta ir Rudzāti (apmēram 430 iedzīvotāju). Iedzīvotāju skaitam ir tendence samazināties (skatīt 4.1.attēlu).

4.1.attēls. Iedzīvotāju skaita dinamika Rudzātu pagastā (avots: Centrālā statistikas pārvalde)

Iedzīvotāju blīvums 2008.gada sākumā ir 7.5cilv./km² (Reģionu attīstība Latvijā, 2008).

4.2.attēls. Rudzātu pagasta iedzīvotāju vecuma struktūra un sieviešu un vīriešu attiecība 2000.gadā (avots: Centrālā statistikas pārvalde)

Iedzīvotāju vecuma struktūra norāda, ka pagastā ir daudz veco cilvēku un proporcionāli maz darbaspējas vecuma iedzīvotāju. Sieviešu un vīriešu, kas ir vecāki par 55 gadiem, skaita attiecībā ir novērojama sieviešu īpatsvara vairākums. Dati ir iegūti 2000.gada tautas skaitīšanas laikā (skatīt 4.2.attēlu).

Galvenās darba vietas pagastā nodrošina divas skolas, pagasta pārvalde, vairākas tirdzniecības vietas. Liela daļa no pagasta iedzīvotājiem ir nodarbināti savās zemnieku saimniecībās. Bezdarba līmenis 2008.gada sākumā sasniedz 3.2%. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumu lielums uz 1 iedzīvotāju pašvaldības budžetā 2007.gadā – 134.8 Ls (Reģionu attīstība Latvijā, 2008).

4.2. Bijusī Rudzātu muiža kā Rudzātu pagasta pamatne

Pirmās rakstiskās ziņas par tagadējās Rudzātu pagasta teritorijas apdzīvotajām vietām ir no 18.gadsimta. Tajās lasāms, ka Rudzātu muiža pieder grāfiem Borhiem (1550-1863), bet vēlāk tā pāriet muižnieku Plāteru-Zībergu dzimtas īpašumā, ka muižas teritorija atrodas starp lieliem, nešķērsojamiem purviem un necaurejamiem mežiem, kur dzīvo daudz un dažādi meža zvēri. Muižas teritorijā dzīvo latvieši, piederoši Romas katoļu ticībai.

Līdz 20.gadsimta sākumam tagadējā pagasta teritorijā iedzīvotāju dzīve un darbība tika pakārtota muižu sistēmai. Pēdējais muižas īpašnieks ir Staņislavs Plāters-Zībergs. Muižas īpašnieki muižā pastāvīgi nedzīvo, bet ierodas tikai vasarā atpūsties vai medību periodā uz medībām. Pēc veco rudzātņu atmiņām Rudzātu muižas centrs atradās divu ceļu krustojumā Ošas upes labajā krastā. Muiža sastāvēja no muižas pārvaldnieka dzīvojamās ēkas, muižas dārza, klēts, lopu kūts, labības šķūnis, krogs, dzirnavas un ķieģeļnīca, mežsarga māja, kaļķu dedzinātava, darvas tecināšanas mājas (Būmanis, 2003). Mūsdienās ir saglabājusies muižas dārzs, ko tagad dēvē par parku, diemžēl ēkas nav saglabājušās.

1772.gada revīzijas laikā minētas 6 apdzīvotas vietas Rudzātu muižas teritorijā (skatīt 4.1.tabulu) (Būmanis, 2003).

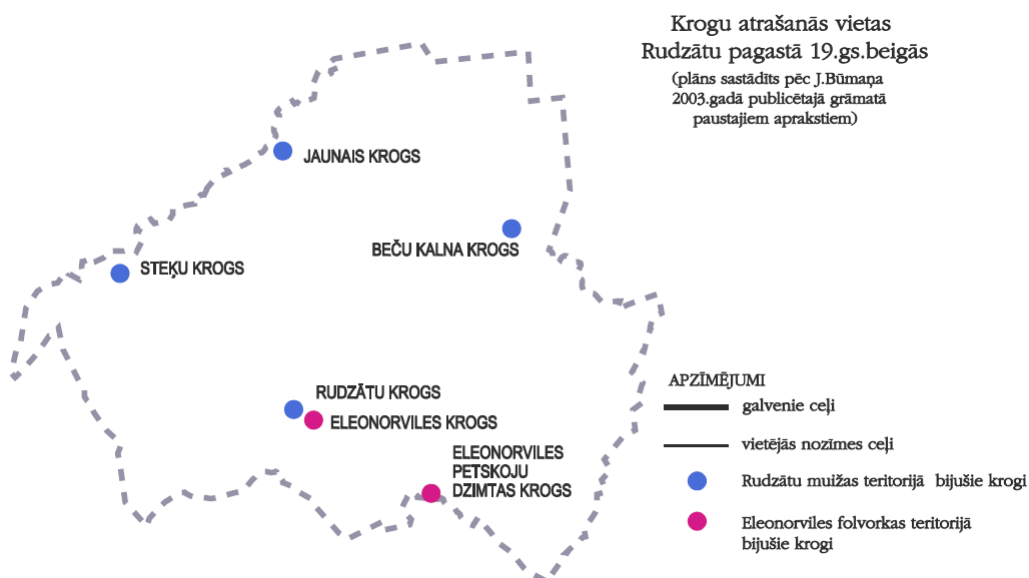
4.1.tabula

Apdzīvotās vietas Rudzātu muižas teritorijā 1772.gadā (Būmanis, 2003, 46.lpp)

Apdzīvota vieta	Ģimenes, skaits	Vīrieši, skaits	Sievietes, skaits	Kopā	Piezīmes
Kumeļnīca	1	8	6	14	
Mālakalns	2	6	10	16	Ienācēji-vec ticībnieki
Medņevka	3	15	16	31	

Peleči	2	7	8	15	bēguļojošie ļaudis
Pelši	9	59	41	100	
Steķi	2	6	8	14	

1785.gadā ģenerālās mērīšanas laikā izstrādāts ģeometrisks zemes sadalīšanas plāns Vitebskas guberņas Rēzeknes apriņķa Stirnienes pagasta Rudzātu lauksaimniecības sabiedrības apdzīvotajām vietām (ciemniem-sādžām). Rudzātu lauksaimniecības sabiedrība ietver 20 ciemus (sādžas) – 73 mājas. Šīm sādžām tiek ierādīts 41 zemes gabals ar kopējo platību 2115 desetīnas, 254 kvadrātasis (2310.91 ha) (1 desetīna = 2400 kvadrātpēdas = 1.09254 ha). Tajās dzīvo 660 cilvēku. Iedalītās zemes platības atrodas starp Zvirezdas (agrākais Ošas upes nosaukums) un Braslas (bijušais Borovkas upītes nosaukums) upēm (Būmanis, 2003). Tās ir pirmās ziņas par sādžām tagadējā Rudzātu pagastā.

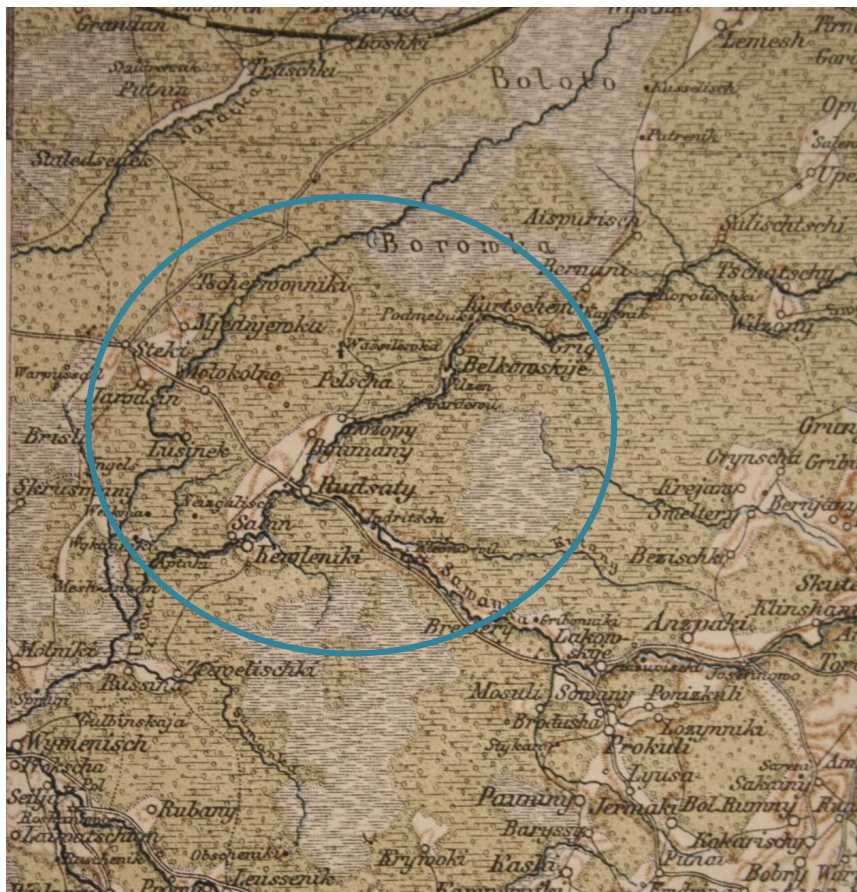

4.3.attēls. **Krogu atrašanās vietas Rudzātu pagastā 19.gs.beigās**
(sastādīja autore, izmantojot (Būmanis, 2003, 51-52.lpp.))

Cariskās Krievijas laikā Rudzātu pagasta teritorijā darbojās 6 krogi (krogs Rudzātu centrā, Steķu krogs, Jaunais krogs, Beču kalna krogs, Eleonorviles korgs, Eleonorviles Petskoju dzimtas krogs) (skatīt 4.3.attēlu) (Būmanis, 2003). Krogu apmeklējumi veicināja vietējo cilvēku saskarsmi ne tikai sādžas robežās, bet satiekot arī kaimiņu sādžās dzīvojošos cilvēkus.

4.3. Pagasta veidošanās un teritorijas aprises

Darba izstrādes gaitā atrastais visvecākais kartogrāfiskais materiāls, kur attēlota vienkopus pašreizējās Rudzātu pagasta teritorijas apkārtnē, ir datējams ar 1896.gadu (skatīt 4.4.attēlu).

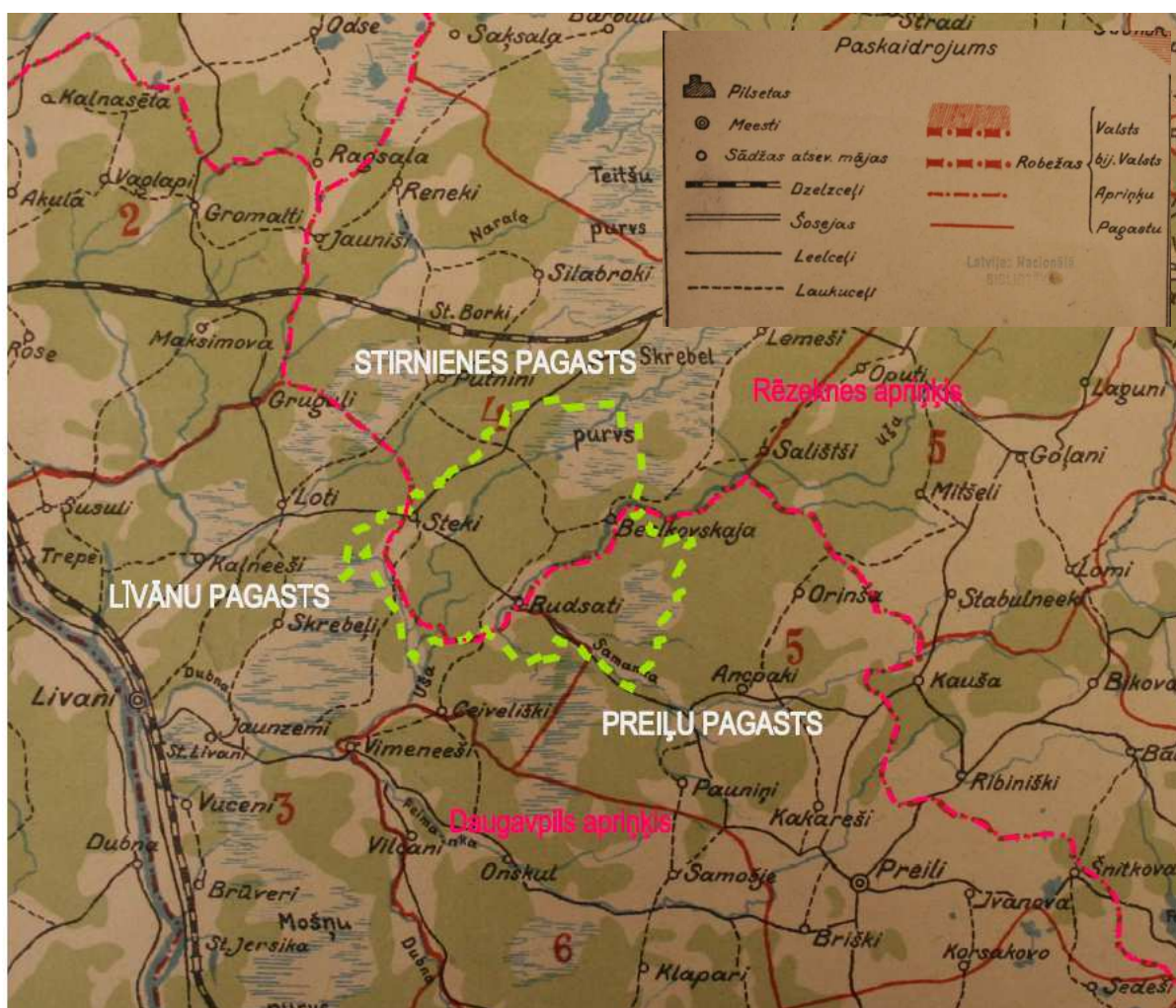

4.4.attēls. Pašreizējā Rudzātu pagasta un tās apkārtnes teritorija 1896.gadā (fragments no Übersichtskarte von Mitteleuropa, 1896., Herausgegeben von der Kartogr. Abteibong der Kgl. Preuß Landesaufnahme 1:300000, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

Deatalizētāka un lielākā mērogā kartogrāfiskā informācija par tagadējo Rudzātu pagasta teritoriju ir pieejama no Latgales ģenerālās mērīšanas laikiem (1784-1785.gads).

Teritorijas lielāko daļu aizņem meži un purvi. Iedzīvotāji galvenokārt uz dzīvi ir apmetušies Ošas, Sovankas un Melnupītes upes krastos. Teritoriju austrumu – rietumu virzienā šķērso galvenais ceļš, kas savieno Preiļus, Rudzātus, Steķus, Turkus un Līvānus.

Līdz 1920.gadam Rudzātu pagasts nepastāvēja kā atsevišķa administratīva vienība. Pašreizējo Rudzātu pagasta teritoriju šķērsoja divu apriņķu robeža (Daugavpils un Rēzeknes). Daļa no pašreizējās Rudzātu pagasta teritorijas ietilpa Līvānu un Preiļu pagastos (Daugavpils apriņķis) un daļa Strinānu pagastā (mūsdienās Stirnienes) (Rēzeknes apriņķis) (skatīt 4.5.attēlu).

4.5.attēls. Administratīvais iedalījums Latgales apgabalā līdz 1920.gadam (fragments no, Latgales apgabala robežu kartes, 1920, Latgales apgabals, 1:300000, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

Rudzātu pagasts, kā atsevišķa administratīva teritorija, izveidots 1920.gadā, atdalot Rudzātu lauku sabiedrības teritoriju no bijušās Stīrnienes pagasta teritorijas (Rēzeknes apriņķī). Jaunizveidotajā pagastā tiek izdalīts 21 ciems (sādža) un 41 apdzīvotas vietas (Būmanis, 2003). Par šo laika periodu darba gaitā nav veicies atrast kartogrāfiskos materiālus vai shēmas, kas attēlotu jaunizveidotā Rudzātu pagasta robežas.

1924.gadā (kartogrāfiskās iestādes „A.Ošiņš & P.Mantnieks”) izdotajā kartē tiek attēlotas apriņķu robežas un detalizētāks apdzīvoto vietu dalījums. Kā miesti tiek apzīmēti Pelša (Pelši), Maļakalns (Mālakalns) un Rudzetas (Rudzāti), kā mājas vai ciems tiek apzīmēts Steķi un kā muiža – Eleonoras (Eleonorvīles) muiža (skatīt 4.6.attēlu). Kā centrs ir noteikti Rudzāti.

4.6.attēls. 1924-1925.gada administratīvais iedalījums Latgalē (fragmenti no, Latvijas kartes, 1924-1925., kartogrāfiskās iestādes „A.Ošiņš & P.Mantnieks” II izdevums (vietu vārdi pēc prof. Endzelīna), 1:420000, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

1925.gadā Rudzātu pagasts tiek pārdēvēts par Rudzētu pagastu (Būmanis, 2003). Vienlaikus ar pagasta pārdēvēšanu norit Rudzētu pagasta robežu paplašināšana, pievienojot no Preiļu pagasta Eleonorvīles novadu ar 56 apdzīvotām vietām un ciemiem. No Vārkavas pagasta atdala un Rudzātu pagastam pievieno Rubeņkalna, Rusiņu, Peivelišķu ciemus u.c. apdzīvotās vietas. (Būmanis, 2003). 1924.gada februārī, vēl pirms likuma par Latvijas teritorijas iedalīšanu apriņķos, valdība izdod noteikumus par dažu apriņķu robežu grozīšanu, ko bija ierosinājuši dažu pagastu iedzīvotāji, lai novērstu neērtības satiksmē ar pagasta centru un skolu, līdz kurai jāmēro tāls ceļš, bet blakus pagasta iestādes atradās daudz tuvāk. Daugavpils apriņķa Vārkavas pagasta Rožanovas iedzīvotāji, kuriem līdz centram bija jābrauc 25-30 verstis, gribēja pievienoties Rēzeknes apriņķa Rudzātu pagastam, līdz kuram bija 5-8 verstis (Mieriņa, 1999). No Līvānu pagasta atdala un Rudzātu pagastam pievieno Skrūzmaņu, Eņģeļu un Vārpsalas apdzīvotās vietas (pēc 10 gadu ilgā Rudzātu un Līvānu pagastu pašvaldību strīda Skrūzmaņu, Eņģeļu un Vārpsalas apdzīvotās vietas pievieno atpakaļ Līvānu

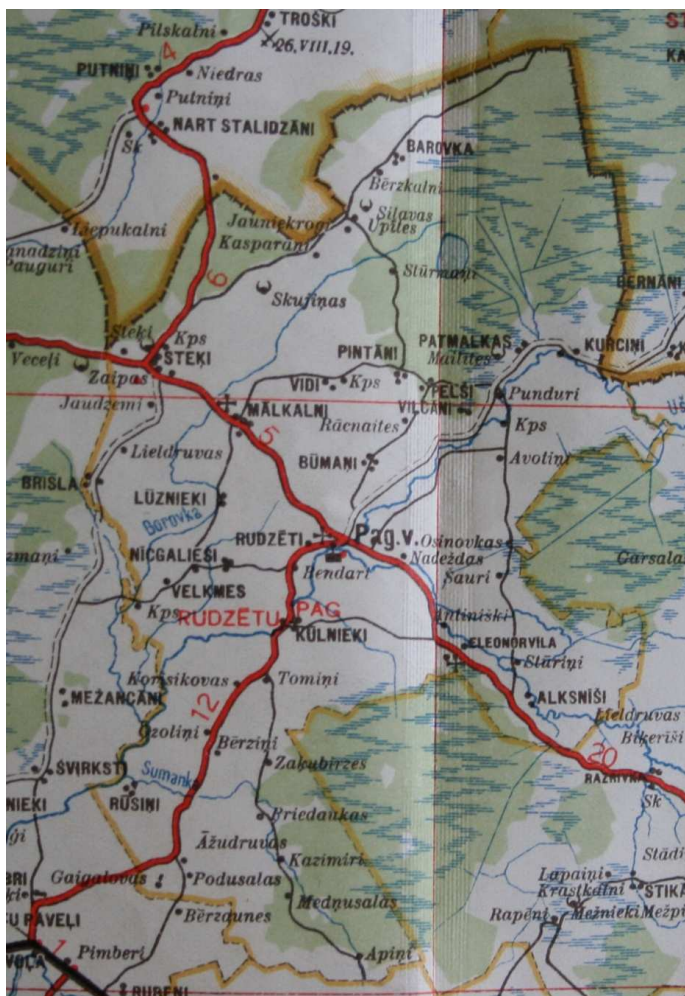
pagastam). Tā tiek izveidots kompakts pagasts, kur no pagasta centra Rudzātiem tālākās mājas atrodas 7-9 km attālumā (skatīt 4.7.attēlu) (Būmanis, 2003). Realizējot 1924.gada publicēto likumu par Latvijas iedalīšanu apriņķos Daugavpils apriņķim no Rēzeknes apriņķa pievienoja Rudzātu pagastu (Mieriņa, 1999).

4.7.attēls. 1933.gada administratīvais iedalījums Latgalē (fragmenti no Lielās Latvijas kartes, 1933, P.Mantnieka kartogrāfiskais institūts, 1:250000, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

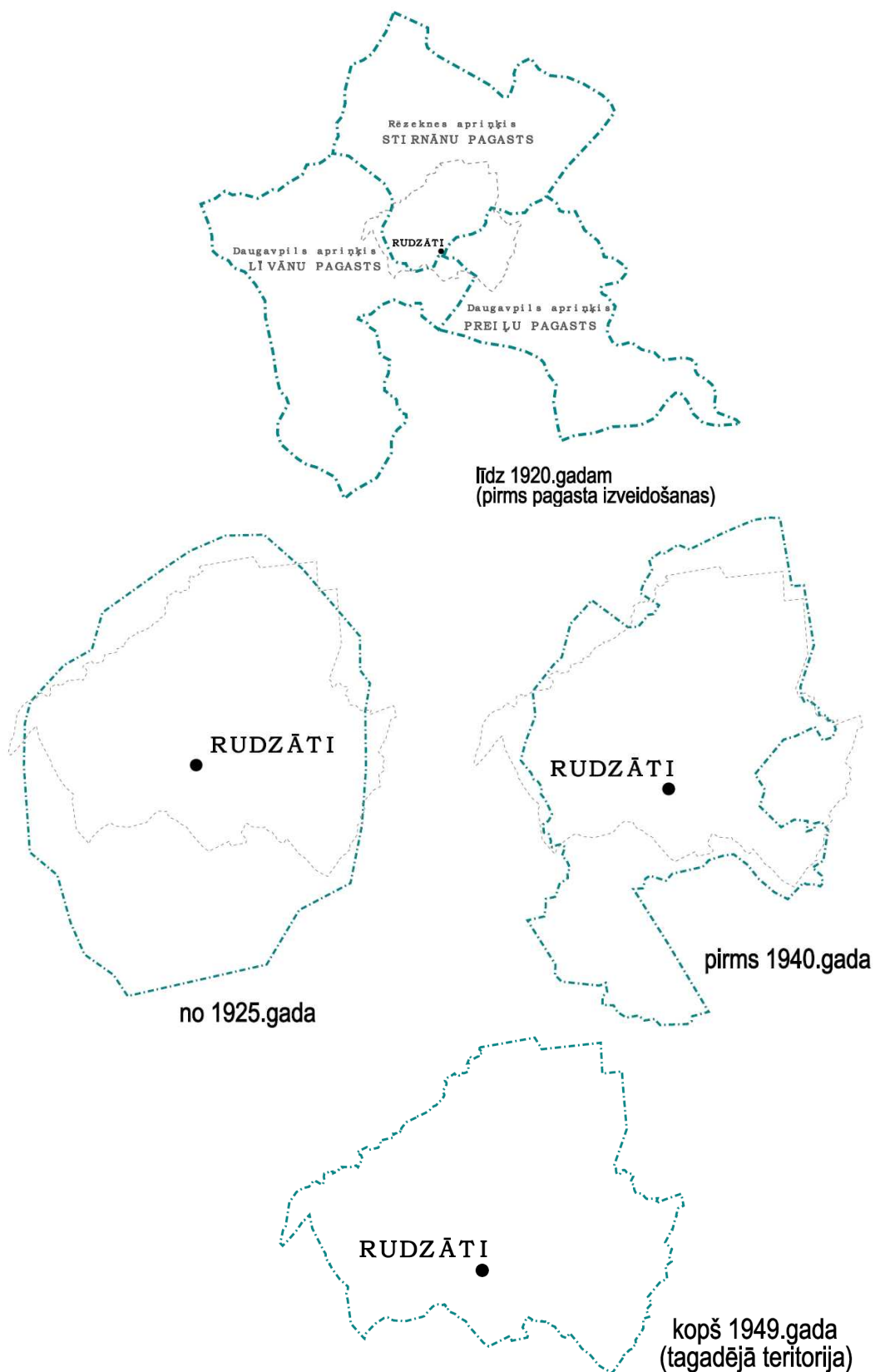
1933.gadā izdotajā kartogrāfiskajā materiālā Rudzātu pagasts jau tiek izdalīts, kā atsevišķa administratīva vienība (kartē atspoguļojas apstiprinātās 1925.gada izmaiņas). Kopumā tiek precizēta Daugavpils apriņķa robeža, jo Rudzātu pagasts vairs neietilpst divos apriņķos, kā iepriekšējos gados.

1940.gada Latvijas ceļu kartē Rudzētu pagasta robeža ir attēlota atšķirīgi. No 1925.gadā noteiktajām pagasta robežām tiek izslēgtas Medņu un Stepores purva platības pievienojot Preiļu pagastam (skatīt 4.8.attēlu). Nelieli pagastu robežu grozījumi notika vai katru gadu, pievienojot mājas no viena pagasta otram, vai nu sakarā ar pagastu robežas noapaļošanu, vai iedzīvotāju vēlēšanos (Mieriņa, 1999). Nav atrasti dokumentāli apliecinājumi robežu maiņai, bet iespējams ir bijušas pamatotas prasības mainīt šajos gados arī Rudzētu pagasta robežas.

4.8.attēls. Latvijas ceļu kartes fragments Rudzātu pagasta apkārtnē (1940.gads) (Šoseju un zemes ceļu departaments, Latvijas ceļu karte, 1940, iespiest valsts papīru spiestuvē un naudas kaltuvē, Rīga, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

Rudzātu pagasta teritorija, kopš Latvijas Republikas nodibināšanās ir mainījusies vairākkārtīgi (skatīt 4.9.attēlu). Dokumentāli nav atrastas liecības par pagasta teritoriju laika posmā, kad tik nodibināts Rudzātu pagasts. Statistiski salīdzināt, skatot vēsturiskā griezuma, datus par Rudzātu pagastu, ir samērā grūti, jo informācija avotos atšķiras vai savukārt nav skaidrs laika posms, kad dati ir uzkrāti.

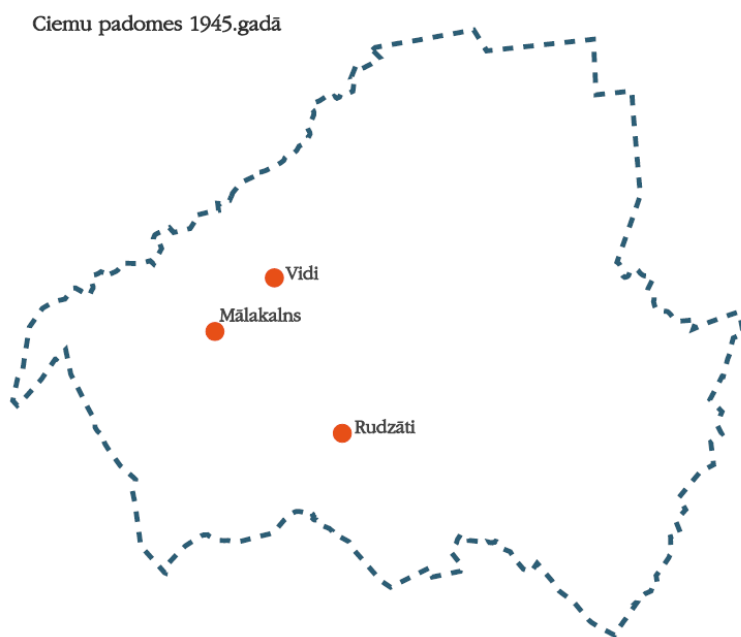
4.9.attēls. Rudzātu pagasta teritorijas robežu izmaiņu shematisks attēlojums 20.gadsimta pirmajā pusē fonā attēlojot pašreizējās teritorijas robežas (sastādīja autore, izmantojot kartogrāfiskos materiālus)

Neraugoties uz skaļajiem solījumiem nemainīt Baltijas valstu politisko iekārtu un rēķināties ar tautas gribu, Padomju Savienība II pasaules kara laikā inkorporētās teritorijas

nekavējoties mēģināja pielāgot un pakārtot atbilstoši visiem milzīgās impērijas parametriem. Uz kādu laiku tradicionālais Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums tika saglabāts, tas nemainījās arī vācu okupācijas gados, bet pirmajā pēckara posmā tajā jau sākās kardinālas izmaiņas (Vīksna, 1999).

No 1940.-1949.gadam Rudzātu pagasts ietilpst Daugavpils apriņķa sastāvā (Okupētās Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums, 1997) un saglabā pagasta robežas, kas apstiprinātas 1925.gadā.

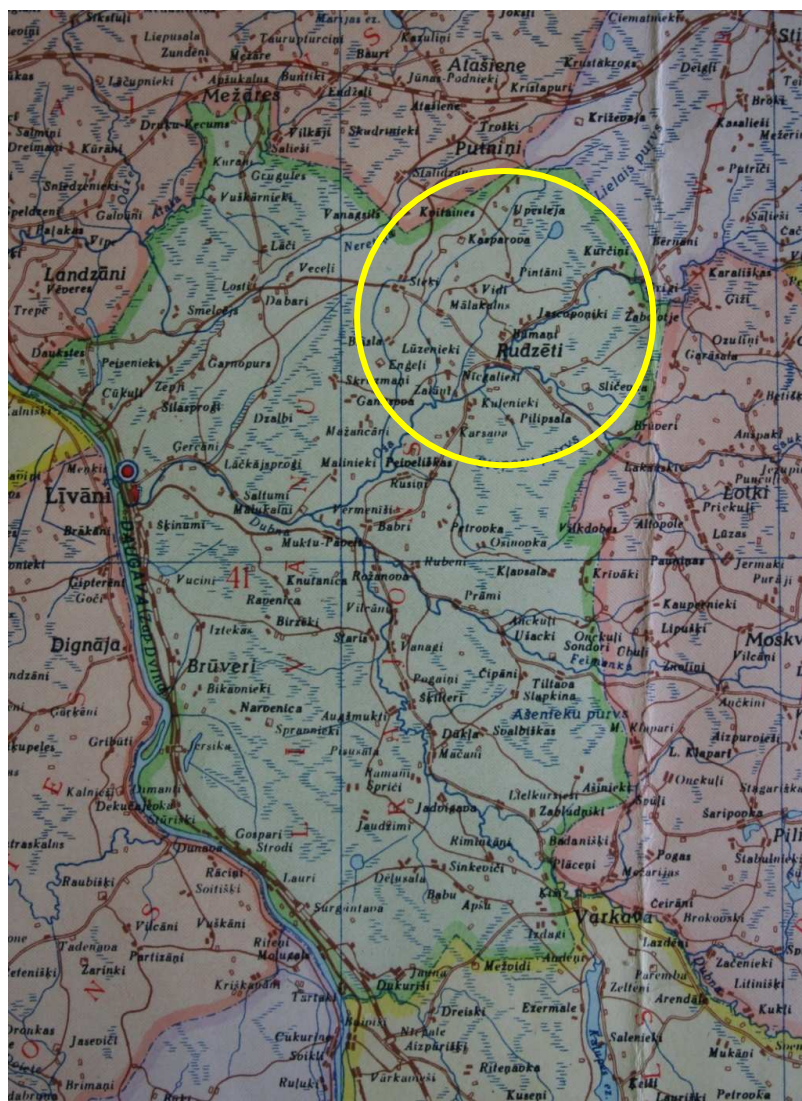
1945.gadā tiek izveidotas Aizpues, Mālakalna, Rudzātu un Vidu ciemu padomes (skatīt 4.10.attēlu). Aizupes ciema padome tika izveidota tagadējā Rožupes pagasta teritorijā. Par šāda veida vietu izvēli nav atrasti dokumentāli paskaidrojumi. Izvēlētie ciemu padomju centri atradās iekopto lauksaimniecības zemju teritorijās, kas radīja priekšnoteikumus pagastā attīstīt lauksaimniecību un veidot strādnieku ciematus. Iedzīvotājiem bija pienākums savu dzīvi un darbību organizēt ciematos, tādejādi atstājot savas viensētas kolektīvai apsaimniekošanai.

4.10.attēls. Ciemu padomes 1945.gadā tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā (sastādīja autore)

Ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija 1949.gada 31.decembra dekrētu apriņķi tika sadalīti sīkāk un pārdēvēti par rajoniem, bet pagastus kā starpposmu starp ciemiem un rajoniem likvidē. Reformas mērķis – tuvināt partijas – padomju un saimnieciski kooperatīvo aparātu rajonam un ciemam, lai gūtu iespēju laikus atrisināt sasāpējošos lauksaimniecības jautājumus. Tagad kolhozu celtniecības smaguma centrs ir pārvietojies uz rajonu organizācijām” (Vīksna, 1999).

1949.gadā nodibina Līvānu rajonu, kas ir tieši pakļautus republikāniskajiem orgāniem. Līvānu rajonā ietilpst arī pašreizējā Rudzātu pagasta teritorija (Mālakalna, Vidus, Rudzātu ciema padomes) (skatīt 4.11. attēlu).

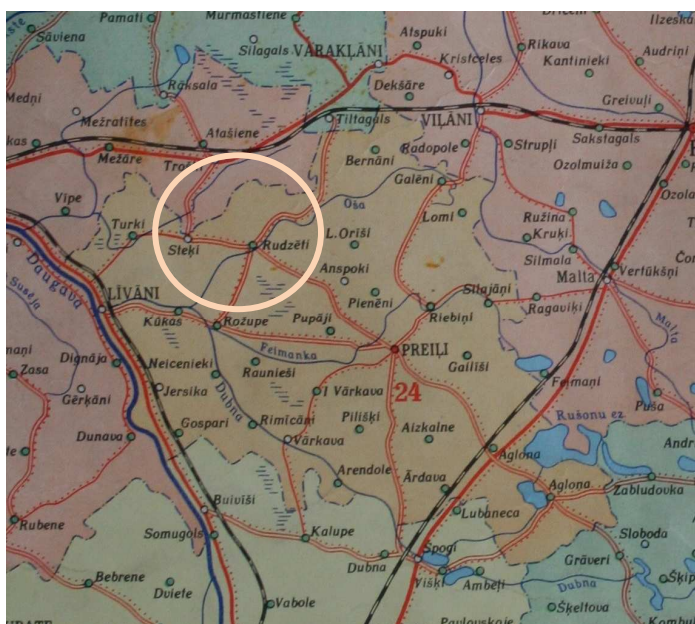
4.11.attēls. Latvijas PSR administratīvās kartes fragments - Līvānu rajons (situācija pēc 1949.gada) (Latvijas PSR, 1950, PSRS Ministru Padomes Galvenā ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvalde, 1:300000, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

Novadpētnieks J.Būmanis norāda, ka pagasta daļas atdalīšana no Rudzātu pagasta un pievienošana Rožupes pagastam kā rīcība ir neapdomāta un nesaprātīga, jo, piemēram, Kivlenieku ciema apdzīvotās vietas atrodas 1.5 km attālumā no Rudzātu pagasta centra. Atdalīto teritoriju iedzīvotājus turpina apkalpot Rudzātu sakaru nodaļa. Tāpat šīs teritorijas iedzīvotāji apmeklē Rudzātu vidusskolu un Rudzātu Romas katoļu baznīcu. Par šajā laika posmā veiktajām pagasta robežu izmaiņām nav izdevies atrast lielāka mēroga kartes vai shēmas, kas atspoguļotu katra pagasta robežas.

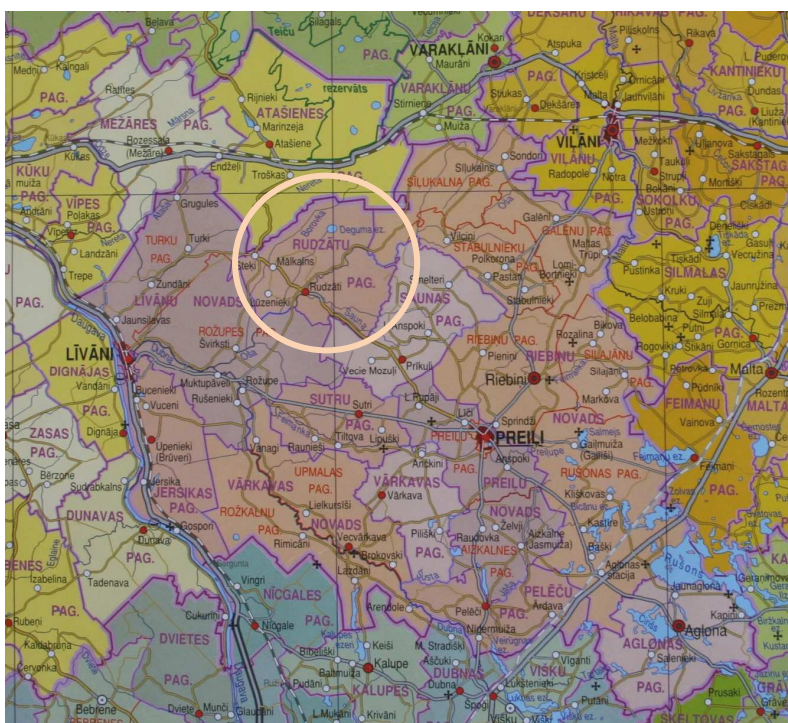
1954.gadā Mālakalna un Vidu ciema padomes pievieno Rudzētu ciema padomei, tādējādi visa pagasta teritorija veido vienu ciema padomi.

Ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1959.gada 11.novembra dekrētu likvidē Līvānu rajonu, pievienojot Rudzētu ciemu padomju teritoriju Preiļu rajona teritorijai (skatīt

4.12.attēlu). Rudzātu pagasts Preiļu rajona sastāvā pastāv līdz pat lauku kolektīvizācijas perioda beigām.

4.12.attēls. Latvijas PSR administratīvās kartes fragments - Preiļu rajons (situācija pēc 1959.gada) (Latvijas PSR, 1969, Galvenā ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvalde pie PSRS Ministru Padome Maskavā, 1:600000, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

4.13.attēls. Preiļu rajons (situācija pēc 1989.gada) (Latvijas Republika, 2006, karšu izdevniecība Jāņa sēta, 1:400000, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

Kopš Latvijas Republikas atjaunošanas 1991.gada Latvijā tiek saglabāts esošais administratīvais iedalījums. Rudzātu pagasta teritorija saglabā esošās administratīvās robežas (skatīt 4.13.attēlu). Laika gaitā norit vairākas teritoriāli administratīvas izmaiņas Latvijā, bet šīs izmaiņas tieši neskar Rudzātu pagastu.

4.14.attēls. Līvānu novads kopš 2009.gada 1.jūlija (avots: RAPLM mājas lapa)

2009.gada 1.jūlijā Latvijā tiek pabeigta teritoriāli administratīvā reforma, kas maina arī Rudzātu vietējās pašvaldības statusu un tā vairs nav administratīva vienība, bet Līvānu novada teritoriāla vienība. Tiek likvidēti rajoni un Rudzātu pagasts pievienojas Līvānu novadam (skatīt 4.14.attēls). Administratīvi teritoriālās reformas mērķis ir izveidot ekonomiski attīstīties spējīgas administratīvās teritorijas (novadus) ar vietējām pašvaldībām, kas nodrošinātu kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem.

4.4. Teritoriālie veidojumi padomju varas gados

1945.gadā saimnieciskā darbība pagastā tiek organizēta četrās ciema padomēs (skatīt 4.2.tabulu).

4.2.tabula

Rudzātu pagasta ciemu padomju ekonomiskais raksturojums 1950.gadā
(LVA, 270-2-3504, 1.lpp., citēts Būmanis, 2003, 296.lpp)

Rādītāji	Aizupes ciema padome	Mālakalna ciema padome	Rudzātu ciema padome	Vidu ciema padome	Rudzātu pagasts kopā
Zemes platība, ha	2836,8	2282,6	3144,2	3526,4	11790,0
t.sk. aramzeme, ha	1330,8	1422,6	1559,2	2100,8	5413,6

Kolhozi	1	1	1	1	4
Kolhoznieku sēta	140	150	171	211	672
Individuālās sētas	-	3	3	4	10
Iedzīvotāji	509	606	613	810	2538
Skolas	1	2	1	1	5
Partijas mājas	1	-	-	-	1
Bibliotēkas	-	-	1	-	1
Veikali	-	1	1	-	2
Pasts	-	-	1	-	1

Katrā ciema padomē ir viens kolhozs. Iedzīvotāju skaits ciema padomē svārstās no 509-810. Katrā ciema padomē ir skola, jo iepriekšējā Rudzātu sešklasīgā pamatskola vairs nepastāv. Rudzātu ciema padomē atradās bibliotēka, pasts, viens veikals, savukārt Vidu ciemu padome, kas ir pati lielākā šādi pakalpojumi netika nodrošināti.

1949.gadā Rudzātu pagasta teritorijā tiek nodibināti kolhozi: Vidu ciemā – Gaisma, Ausma, Jaunais rīts, Jaunā dzīve, Mežvidi un Ļeņina, 1950.gadā minētie kolhozi apvienojas Ļeņina kolhozā, Mālakalna ciemā – Jaunā diena, Rīta gaisma, Saules stars un Jaunā gvarde, 1950.gadā minētie kolhozi apvienojas kolhozā Jaunā gvarde, Rudzātu ciemā – Jaunā druva, Liesma, Ošmala, Padomju Latvija, Zaļā zeme, 1950.gadā minētie kolhozi apvienojas kolhozā Padomju Latvija, Aizpues ciemā – Aizupe, Jaunais Arājs, Kirova, Latgales zieds, 1950.gadā minētie kolhozi apvienojas kolhozā Latgales zieds. 1960.gadā, apvienojoties Mālakalna, Vidu un Rudzātu ciemu kolhoziem, izveidojas padomju saimniecība Rudzāti, kuru 1992.gadā pārdēvē par paju sabiedrību Rudzāti, kas 1994.gadā tiek likvidēta (Būmanis, 2003).

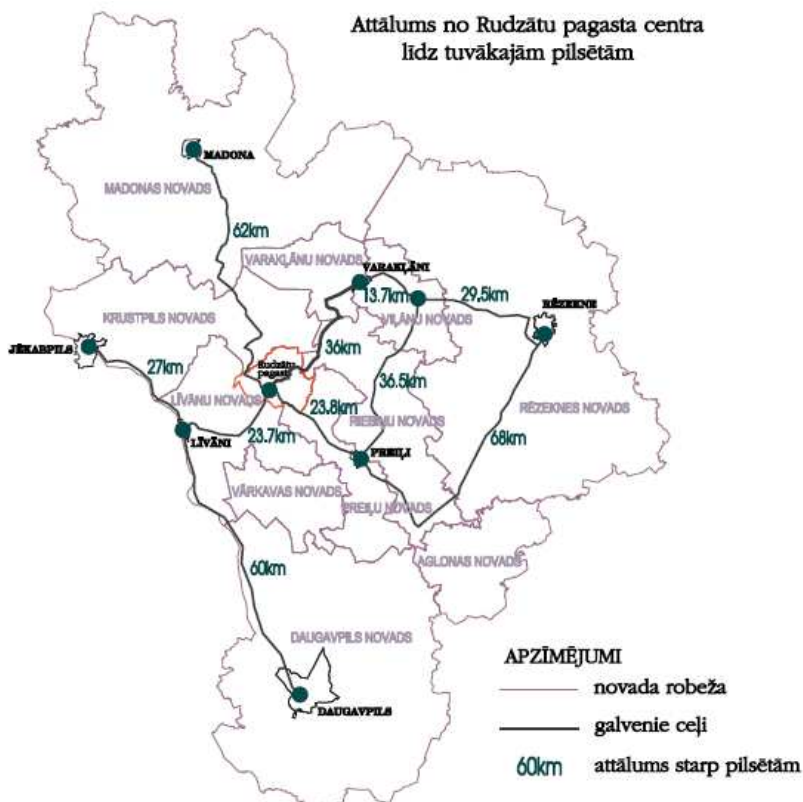
1953.gadā norit izpētes darbi pagastā, lai novērtētu un uzlabotu padomju saimniecības „Rudzāti” darbību. Padomju saimniecības „Rudzāti” platība ir 8999 ha (skatīt 4.15.attēlu). Sākotnējais zemes novērtējums ir 28 balles. Kā zemes vērtību pazeminoši apstākļi ir minēti lieks mitrums, augsnes skābums, augsnes mehāniskais sastāvs, lauku konfigurācija un mikroreljefs. 79.5% no kopējās teritorijas cieš no liekā mitruma. Pamatojoties uz zemes vērtēšanas darbos veiktajiem pētījumiem un secinājumiem, veicot noteiktu platību nosusināšanu un skābo augšņu nokaļķošanu saimniecības aramzemes vidējais 1 ha novērtējums pieaugs līdz 44 ballēm. Padomju saimniecībā „Rudzāti” tika izveidotas 8 brigādes, kā liela priekšrocība brigādes robežu noteikšanai ir 5 brigāžu piekļaušanās saimniecības centram Rudzātos. Brigādes tika izveidotas balstoties uz vispārējo zemes novērtējumu, mitruma apstākļu rādītājiem un augsnes kartēm (LVA f.504, apr.8, l.1881).

Gandrīz katrā no astoņām izveidotajām brigādēm tik izveidotas arī fermas. Fermas pēc savas pamatdarbības atšķirās. Dažas fermas specializējās pienkopībā, dažas cūkkopībā un pārējās cūkkopībā. Fermu izvietojums ciema padomes teritorijā ir samērā izkliedēts, tādējādi saimniecisko darbību nodrošinot visā tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā. Lielākie zemnieki dažas no fermām izmanto arī mūsdienās, tās pielāgojot mūsdienu vajadzībām un prasībām.

4.5. Saiknes ar apkārtējām teritorijām

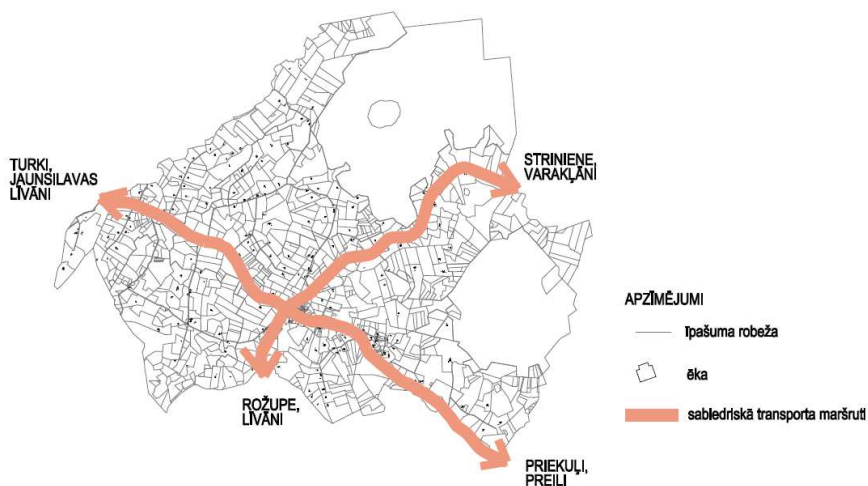
Attālums līdz novada centram Līvāniem – 23.7 km, līdz Preiļiem – 23.8 km; līdz Daugavpili – 83.7 km; līdz Rēzeknei – 91.8 km; līdz Jēkabpilij – 50.7 km; līdz galvaspilsētai Rīgai - 180 km (skatīt 4.17.attēlu).

4.17.attēls. Attālumi līdz tuvākajām pilsētām (sastādīja autore)

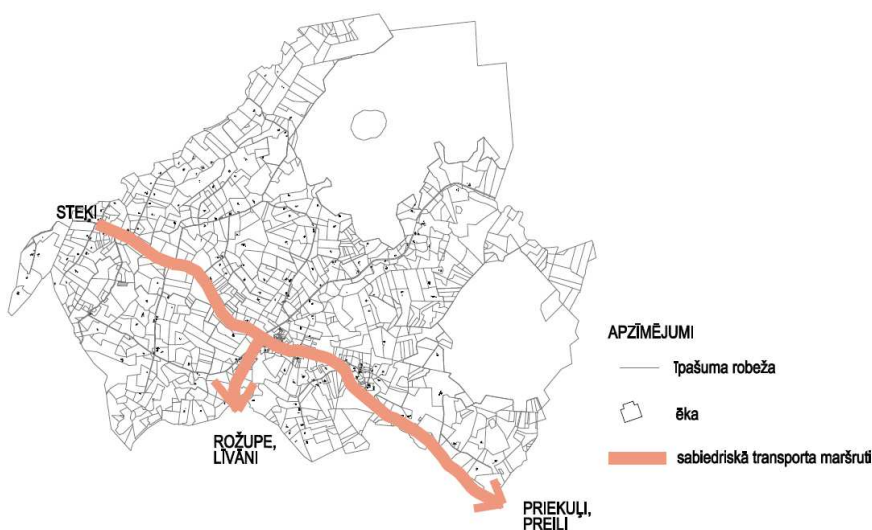
Vidējais attālums starp viensētām ir 700-1000 m. Ceļu attālums starp apdzīvotām vietām attēlots pielikumā esošajā plānā (skatīt 1.pielikumu). Ceļiem pārsvarā ir grants-šķembu segums, tikai neliels posms pagasta centrā ir asfaltēts (apm.3 km).

Sabiedriskais transports kursē pa galvenajiem pagasta ceļiem (skatīt 4.18.attēlu). Galvenie sabiedriskā maršruta virzieni, kas minēti uzziņu katalogā „1188”, ir Preiļi-Rudzāti-Līvāni, Preiļi-Varakļāni, Preiļi-Steķi-Rožupe-Līvāni, Preiļi-Rudzāti, Preiļi-Rudzāti-Steķi, Līvāni-Turki-Rudzāti, Līvāni-Rožupe-Steķi-Preiļi.

4.18.attēls. Pagasta ceļi, kur pieejams sabiedriskais transports (situācija pēc 2005.gada) (sastādīja autore)

Sabiedriskā transporta nodrošinājums nav vienmērīgs visā pagasta teritorijā (skatīt 2.pielikumu). Vislabākais nodrošinājums ar sabiedrisko transportu pagasta teritorijā ir ceļa posmā no Preiļiem līdz pagasta centram Rudzātos un no pagasta centra uz Rožupi (Līvāniem). Ikdienā iedzīvotāji vienlīdz aktīvi dodas gan uz Preiļiem, gan Līvāniem.

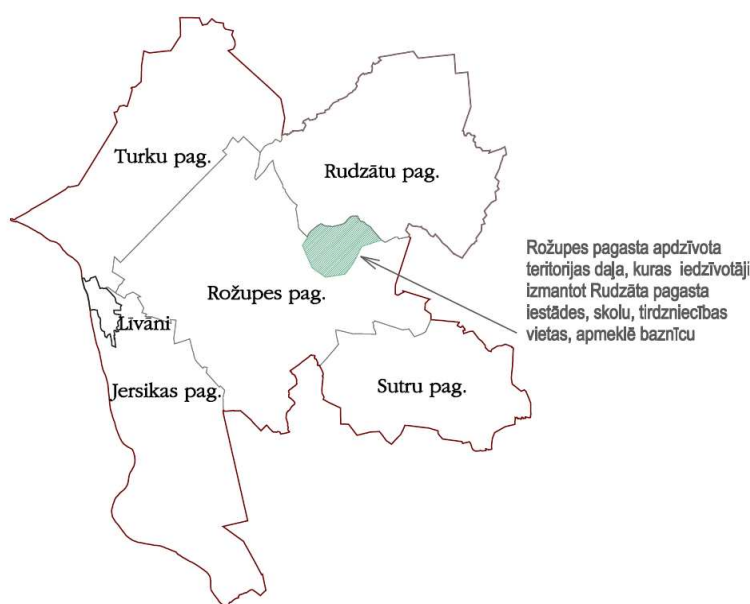

4.19.attēls. Pagasta ceļi, kur pieejams sabiedriskais transports (situācija pirms 2005.gada) (sastādīja autore)

Iespējams Līvāniem kļūstot par novada administratīvo centru sagaidāma lielāka iedzīvotāju plūsma uz Līvānu pilsētu. Līvānu pilsēta bieži vien kļūst par starppilsētu dodoties tālāk ar autobusu vai vilcienu uz Daugavpili, Jēkabpili vai Rīgu. Sabiedriskā transporta maršruti uz Varakļānu pusi un Steķu (Turku) pusi galvenokārt plānoti tā, lai skolnieki varētu nokļūt uz skolu no rītiem un pēcpusdienā atpakaļ uz mājām. 90-to gadu vidū tika slēgts maršruts uz Varakļānu pusi, līdz ar to šajā teritorijas daļā dzīvojošajiem cilvēkiem pilnībā tika liegts pārvietoties ar sabiedrisko transportu. Vēl tika pārtraukta sabiedriskā autobusu kustība

no Steķiem caur Jaunsilavām uz Līvāniem (skatīt 4.19.attēlu). Ap 2005.gadu sabiedriskā transporta maršruti tika atjaunoti, uzlabojot apkārtējo teritoriju iedzīvotāju pārvietošanās iespējas.

Rudzātu pagastā pieejamos pakalpojumus un baznīcas apmeklējumus izmanto arī Rožupes pagasta ZA-daļas iedzīvotāji, šāda veida parādība izskaidrojama ar Rudzātu pagasta vēsturiskajām robežām, kad šī teritorija 20.gs. sākumā tika iekļauta Rudzātu pagasta teritorijā. Būtisks aspekts ir arī attālums. Rudzātu centrs ir tuvāk nekā Rožupes centrs, kur savukārt, pakalpojumu izvēle nav tik liela. Rožupes pagastā nav arī baznīcas (skatīt 4.20.attēlu).

4.20.attēls. Rožupes pagasta teritorija, kuras iedzīvotāji vairāk tiecas uz Rudzātu pagasta centru (sastādīja autore)

Saikne izveidojas arī ar Saunas pagastu (kaimiņu pašvaldība Rudzātu pagasta austrumos), jo pagastā nav vidusskolas un vienāda attālums līdz Preiļiem un Rudzātiem ļauj iedzīvotājiem izvēlēties tīkamāko un ērtāko skolu saviem bērniem. Citās sadzīves jomās šī saikne nenotiek, izņemot teritorijas šķērsošanu dodoties uz tuvākajām pilsētām.

5. RUDZĀTU PAGASTS KĀ DZĪVES TELPA

Aprakstā ir pausts skatījums uz pagastu kā veselumu, ko veido tā teritorija (ar savu īpatnējo struktūru, ko nosaka dabas apstākļi un vēstures gaita), iedzīvotāju kopums un viņu saimnieciskā un dzīvesdarbība šajā vietā.

5.1. Īss telpiskās struktūras raksturojums

19.gadsimta beigās un 20.gs sākumā Rudzātu pagasta teritorijas lielāko daļu aizņēma meži un purvu teritorijas (skatīt 5.1.attēlu).

5.1.attēls. **Rudzātu pagasta struktūra 1927.gadā** (sastādīja autore, izmantojot Latvijas karti, Ģeod.Top.daļas1927.gada izdevums pēc1906.gada uzņēmuma, 1:75000)

Lielākie purvi izveidojušies pagasta ziemeļu un rietumu daļā. Tagadējo pagasta teritoriju šķērsoja vairākas upes (Uša (Oša), Savankas strauts jeb Sauka (Sauna, Sovanka), Kutanu staruts (Jašores staruts), Borovka (Melnupīte)), kas savu tecējumu sāk ziemeļrietumu un rietumu attālākās teritorijās. Upes tek pa dabiskajām gultnēm līdzenumu teritorijās. Pagastu šķērsojošās upes ietek Ošā, kas savukārt ietekot Dubnā ūdeņus novada Daugavā. Samērā mazu teritorijas daļu aizņem tīrumi un lauksaimniecības zemes. Lielākoties lauki tiek iekopt upju ielejās un esošo ceļu tuvumā, kur sādžās apmetušies uz dzīvi vietējie iedzīvotāji. Rudzātu pagastā līdz 20.gadsimta sākumam pastāv Rudzātu muiža un Eleonorvilas pusmuiža un vairākas sādžas.

Rudzātu teritoriju šķērso divi galvenie ceļi. Dienvidrietumu – ziemeļaustrumu virzienā ir ceļš kas savieno tuvākās pusmuižas (Jezofinovas, Razrivkas) ar Eleonorvilas pusmuižu un Rudzātu muižu, ceļam turpinoties uz dienvidrietumu pusi ir iespējams nokļūt Turkos un Zundānos. Steķu sādžā ir galveno ceļu krustojums, kas savieno ar Strinjāņu pusmuižu un Varakļāniem. Mazākie ceļi tika būvēti, lai savienotu teritorijā esošās sādžas.

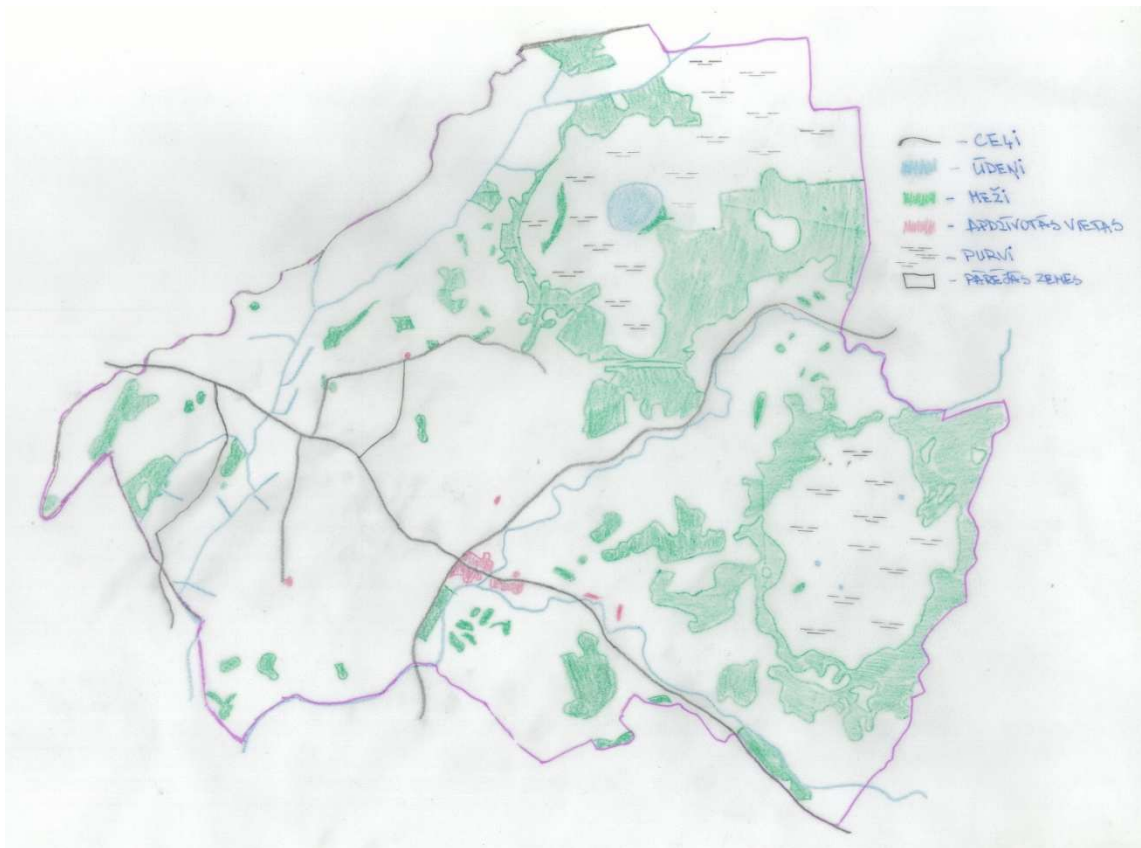
Apdzīvojums 20.gadsimta sākumā raksturojums kā rets un pudurvieda, kas veidojies sādžu sistēmas ietekmē (skatīt 5.2.attēlu).

5.2.attēls. **Apdzīvotās vietas ap 1925.gadu** (sastādīja autore, izmantojot Latvijas karti, Ģeod.Top.daļas1927.gada izdevums pēc1906.gada uzņēmuma, 1:75000)

Lielākā daļa pagastā apdzīvoto vietu nosaukumi cēlušies no iedzīvotāju uzvārdiem, kas Latgales iedzīvotājiem izveidojušies laika gaitā. Rudzātu pagastā, sakarā ar tā atrašanos purvainā apvidū, izveidojās gan sādžas (lielākās lauksaimniecībai derīgās platības), gan viensētas vai dažu māju grupas (galvenokārt purvu salās, mežu vidū, upju ielokos). Zemes reformas laikā, sādžām sadaloties viensētās, izveidojās jaunās viensētas, bet tai pašā laikā saglabājās arī vecās, jau eksistējošās viensētas. Sakarā ar pāreju uz dzīvi viensētās, radās daudz jaunu vietvārdu, kuriem nebija gandrīz nekādas saistības ar vietējiem vēsturiskajiem vietvārdiem (Būmanis, 2003).

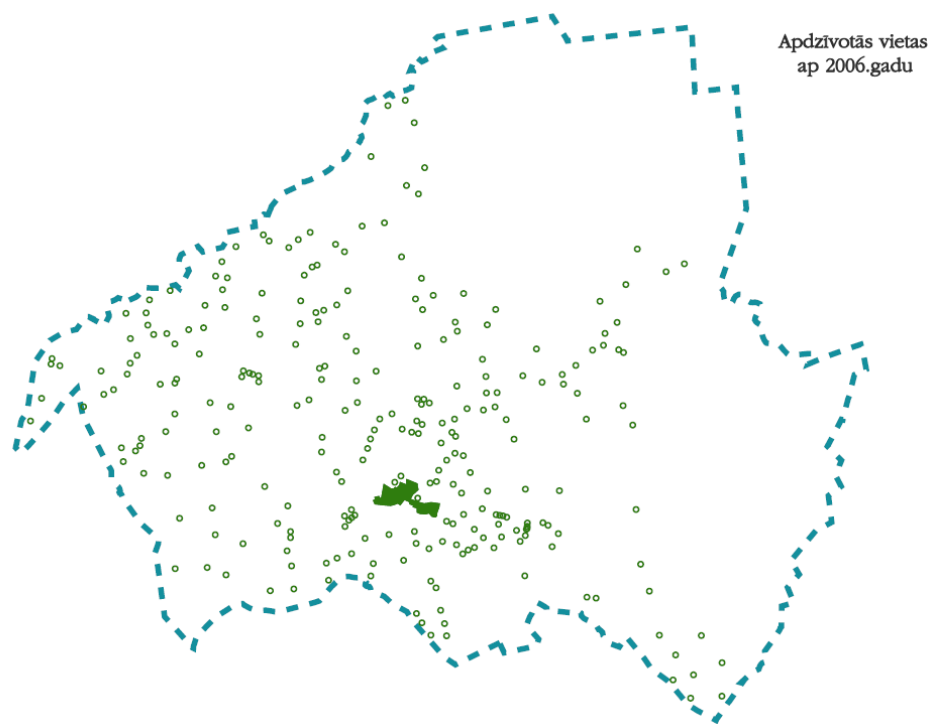
Turpmākajos gados Rudzātu pagasta zemes struktūra, saimnieciskās darbības rezultātā, tiek pārveidota. Salīdzinot ar Latgales apkārtējām teritorijām Rudzātu pagastā ir saskatīts potenciāls lauksaimniecības attīstībai. Meliorācijas un atmežošanas rezultātā pagastā tiek palielinātas lauksaimniecībā izmantojamo zemju platības (skatīt 5.3.attēlu).

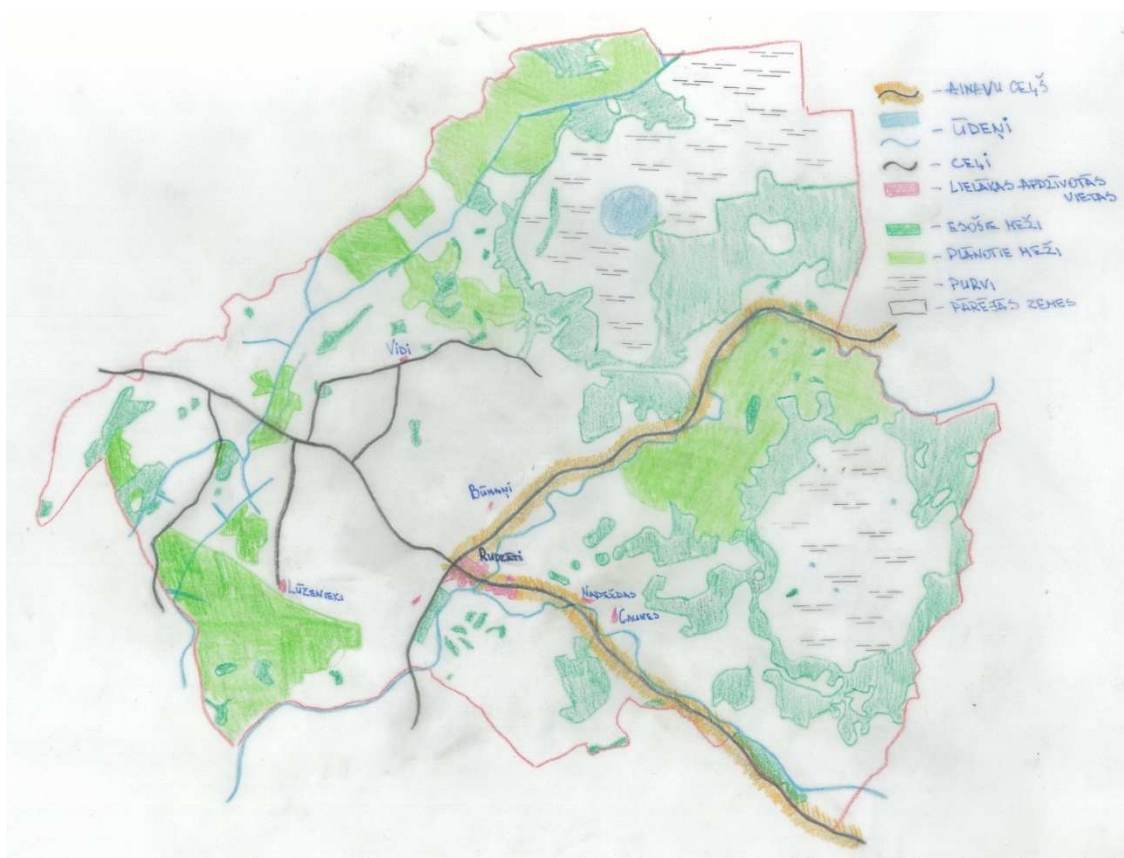
5.3.attēls. **Rudzātu pagasta struktūra 21.gadsimta sākumā** (sastādīja autore, izmantojot Padomju Latvijas ģeņštāba karti, karte sastādīta pēc 1951.gada uzņēmumiem, izdota 1989.gadā, 1:50000)

Mainās arī galveno ceļu nozīme. Savu nozīmi saglabā ceļš Preiļi-Rudzāti-Līvāni, bet 20.gadsimta sākumā otrais nozīmīgākais ceļš Steķi-Stirnienes stacija-Varakļāni zaudē savu nozīmi. Padomju varas gados tiek izbūvēts jauns ceļš uz Stirnieni gar Lielā Pelečāres purva austrumu daļu. Galveno ceļu krustojums vairs nav Steķos, bet Rudzātu ciema centrā. Meliorācijas darbu rezultātā ievērojami tiek mainīti dabas apstākļi. Nelielā Melnupīte tiek iztaisnota un gultnes pārveidota, iekļaujot vispārējā meliorācijas sistēmā. Krietni mazāk vai vispār cilvēks nav iejaucies Ošas (no lejteces līdz Kivleniekiem) un Saunas upes pārveidošanā. Cilvēka neskartas paliek tikai purvu teritorijas. Laika periods no 1940.-1980.gadam ir raksturojams, kā intensīvākais cilvēka saimnieciskās darbības laika posms, kad visvairāk ir manījusies Rudzātu pagasta struktūra.

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas, ir noritējis kārtējais process – zemes reforma un privatizācija, kas vēsturiski atstās arī savas liecības. Lielākā daļa Rudzātu pagasta iedzīvotāju izmanto iespēju atgūt savus vēsturiskos īpašumus. 20.gadsimta beigās un 21.gadsimta sākumā būtiski mainās ekonomiskie apstākļi, pārejot uz brīvo tirgus ekonomiku. Neskatoties uz privātīpašumu atgūšanu iedzīvotāju skaits pagastā samazinās. Apdzīvojums kļūs retāks (skatīt 5.4.attēlu).

5.4.attēls. Apdzīvotās vietas (viensētas un Rudzātu ciems) ap 2006.gadu (sastādīja autore, izmantojot Latvijas satelītkarti, 1:75000)

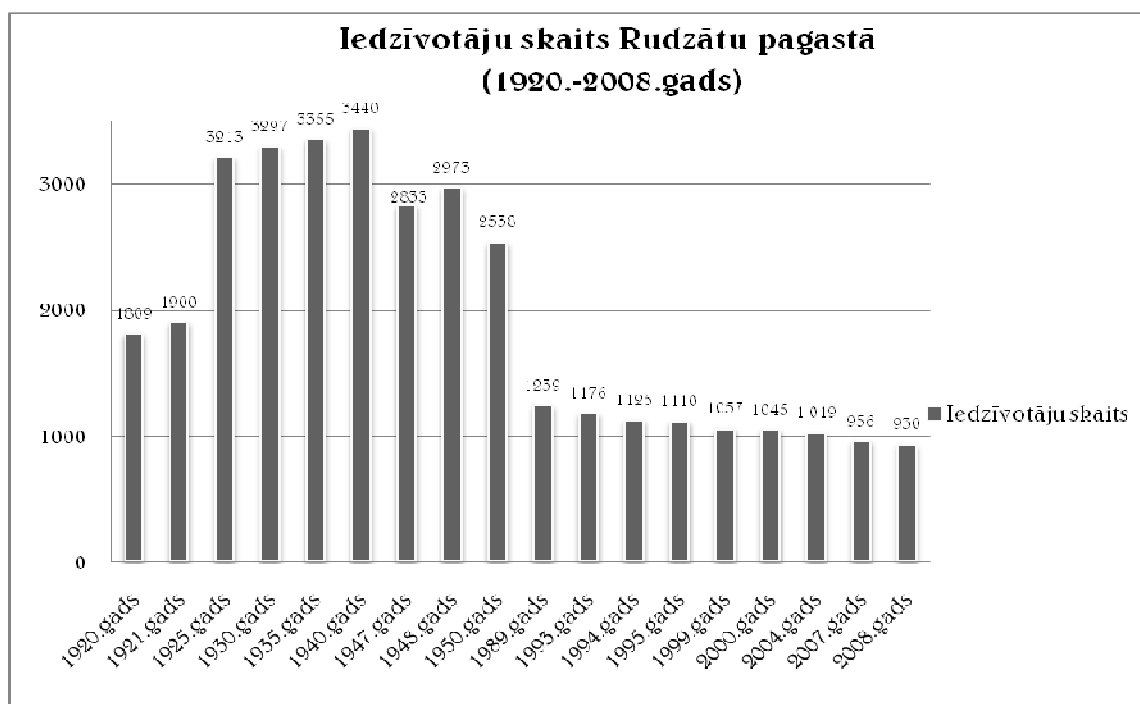
5.5.attēls. Rudzātu pagasta iespējamā nākotnes struktūra (sastādīja autore, izmantojot Latvijas ģeņštāba karti, karte sastādīta pēc 1951.gada uzņēmumiem, izdota 1989.gadā, 1:50000 un Rudzātu pagasta teritorijas plānojuma grafisko daļu)

Rudzātu pagasta teritorijā vairs netiek tik plaši apstrādātas lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Pagasta nomaļākajās vietās lauksaimniecības zemes aizaug ar krūmiem, meliorācijas sistēmas noveco un pilnvērtīgi vairs nedarbojas. Kā risinājums neizmantoto lauksaimniecības zemju izmantošanai, Rudzātu pagasta teritorijas plānojumā, tiek paredzētas samērā lielas teritorijas platības apmežošanai (skatīt 5.5.attēlu).

5.2. Cilvēku kopuma veidošanās

Iedzīvotāju skaits Rudzātu pagastā gadsimta gaitā gan pieaug, gan samazinās (skatīt 5.6.attēlu). Taču dati ir tikai orientējoši, jo laika gaitā ir mainījies pagasta teritorijas platība. No 1925.gada līdz 1940.gadam Rudzātu pagastā ir liels iedzīvotāju skaits, bet šajā pat laikā pagasta platība ir ievērojami lielāka nekā mūsdienās. Tomēr vispārējā šī laika tendence bija straujāks iedzīvotāju skaita pieaugums. Jāatzīmē, ka 20.gadsimta sākumā ģimenes ir lielas (vidēji 7-10 cilvēki). Iedzīvotāju skaita samazināšanos ir radījusi arī karadarbība un iedzīvotāju izsūtīšana.

Precīzāk iedzīvotāju skaita izmaiņu tendenci var skatīt no 1949.gada, kad Rudzātu pagasts tiek izveidots esošā pagasta robežās. Tā 1950.gadā pašreizējā Rudzātu pagasta teritorijā dzīvoja 2538 iedzīvotāju. Kopš vispārējās kolektīvizācijas uzsākšanas Rudzātu pagastā iedzīvotāju skaitam ir tendence samazināties.

5.6.attēls. Iedzīvotāju skaits Rudzātu pagastā (sastādīja autore, izmantojot Centrālās statistikas datus un Būmanis, 2003))

2008.gadā Rudzātu pagastā dzīvo vairs tikai 930 pastāvīgo iedzīvotāju, kas liecina, ka pēdējo 60 gadu gaitā iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 63.4%.

Literatūrā un arhīva materiālos atrodama informācija par iedzīvotāju skaitu, bet trūkst informācijas par pagasta platību laika gaitā. Aprēķini rāda (skatīt 5.1.tabulu), ka apdzīvojuma blīvums 1920.gadu salīdzinot ar 2009.gadu ar ir bijis lielāks, lai gan apdzīvotās vietas 20.gadsimta sākumā bija ievērojami mazāk. Tas izskaidrojams ar to, ka ģimenes bija lielākas t.i. daudz bērnu ģimenēs. Pirmās Latvijas brīvvalsts laikā apdzīvojuma blīvums ir ievērojami lielāks gandrīz 30 cilvēki uz 1 km². Apdzīvojuma blīvums sāk samzināties padomju varas gados.

5.1.tabula

Rudzātu pagasta platība, iedzīvotāju skaits un apdzīvojuma blīvums
(Būmanis, 2003, Maldups, 1937, autores kartogrāfisko materiālu izpētes rezultāti)

Gads	Pagasta platība (km ²)	Iedzīvotāju skaits	Apdzīvojuma blīvums (cilv./km ²)
1920	136.37	1809	13.3
1925	~203	3212	15.8
1935	116.17	3355	28.9
1950	124.8	2538	20.3
2009	124.8	923	7.4

Ap 1935.gadu Daugavpils apriņķis bija 4790 km² platībā ar 212668 iedzīvotājiem (44.4 uz km²) (Latvijā kopumā vidēji 29.6 iedzīvotāji uz km²) t.i. visblīvāk apdzīvotais apriņķis Latgalē. Turklāt lielākais iedzīvotāju blīvums Latgalē nav izskaidrojams ar to, ka tur būtu vairāk pilsētu iedzīvotāju. Kamēr visā Latvijā 1935.gadā pilsētās dzīvoja 36% iedzīvotāju, Latgales pilsētās no iedzīvotāju skaita bija tikai 16.3% (Latvijas statistikas gada grāmata 1939, 1939, citēts Dunsdorfs, 1991).

Rudzātu (bijušajā Strnienes un Preiļu pagasta Eleonorvīles novadā) pagasta teritorijā līdz 18.gs. vidum dzīvo latvieši (katoļticīgie). Sveštautieši ir vācu muižnieki. Parādās arī poļu un krievu tautības muižnieki. Poļu laikos parādās zemnieki ar poliskiem uzvārdiem. Ap 18.gs. vidu pagasta teritorijā ienāk savā dzimtenē par ticību vajātie krievu vecticībnieki. Pirmā apmešanās vieta – Mālakalns (Mōlankolns) un Čirvolnieki. Mālakalnā mīt 2 ģimenes (16 cilvēki), Čirvolniekos – 3 ģimenes (31 cilvēks). Vietējie viņus sauc par „ienācējiem vecticībniekiem”. Ienācēji ir ļoti konservatīvi, turas savrup un nesajaucas ar latviešiem Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Latgalē zemniekiem rodas iespēja no muižniekiem rentēt zemi (ar

izpirkšanas tiesībām), tad arī Rudzātu pagasta teritorijā ienāk rentnieki, galvenokārt no Vidzemes un Kurzemes apriņķiem un rentē zemi no Stirnienes muižas 2.nodaļas. Rudzātu pagastā teritorijā rentnieki apmetas galvenokārt Astesmuižā, Kramadruvā un Pelēčārē (Būmanis, 2003).

Savdabīgi Francis Kemps savā grāmatā „Latgalieši: kultur-vēsturiska skice” (1910.gadā 37.lpp., saglabāta rakstība) par latgaliešiem apraksta latgaliešu sadzīvi un satikšanu ar pārējiem latviešiem: salīdzinot latgaliešu satiksmi ar krieviem un satiksmi ar vidzemniekiem kolonistiem, jaatzīstas, ka pirmie (tas ir ar krieviem) latgalieši daudz labaki un sirsnigaki sader, nekā ar saviem cilts-brāļiem, Baltijas latviešiem. Vaiņa šē meklējama, kā jau minēts, baltiešu uzpūtībā un savadā kundzībā, kādu tie izrāda satiksmē ar latgaliešiem. Latgaliētis ir pašmīlīgs un viņam ir savs lepnums; ja vidzemietis, tāds pats zemnieks būdams, noskata latgaliēti uzpūtīgi, tad aizķertais savas jūtas latgaliētis pagriež savam kaimiņam muguru un nosauc to ar palamas vārdu „čyulis”. Vidzemietis nepaliek paradā un atbild ar nicinošu vārdu „polis”. Latgaliētis vispāri nemīl, kad viņu nosauc par „poli”, un vidzemieši to ir manījuši. Interesants tas fakts, ka starp krieviem un latgaliešiem nav nekādas pastāvīgas saukāšanās, kuŗa daudz-maz atgādinātu „čyulu” un „poļu” palamas vārdus.” Ticība, nevis valoda, pēc Latgaliešu uzskatiem, nosaka cilvēku piederēšanu pie vienas vai otras tautības. Sevišķi skaidri šie uzskati parādās paradās latgaliešu satiksmē ar katoļu baltkrieviem un poļiem. Saticies ar šo tautību piederīgajiem latgaliētis vispirms mēģinās izzināt par viņa ticību. Ja viņš sevi nosauc par katoli, tad ar to jau ir teikts, ka priekš latgalieša viņš „savs cilvēks”. Pareizticīgo un vecticībnieku krievu latgaliētis uzskata par „svešu” un ja satiekas ar luterāni-latvieti, tas šis izrādās jau pavisam „svešu cilvēku”, ar kuru darīšanās jāielaižas ļoti uzmanīgi. Tā ticība latgaliešiem spēlē lielu lomu.

Iedzīvotāju brīvību un aktīvo saimniekošanu pārtrauc II pasaules karš. Ļoti daudz iedzīvotāju cieš no padomju varas (1945-1990), kā arī no vācu okupācijas (1941-1944). Vācu okupācijas laikā vācu armijas vienībās tiek mobilizēti vairāk kā 20% pagasta iedzīvotāju. Tāpat arī mobilizācija sarkanajā armijā, deportācijas, iedzīvotāju aresti un dalība nacionālajā pretestības kustībā paņēma daudzas dzīvības. Okupāciju, II pasaules kara, represiju un kolektivizācijas rezultātā pagasta iedzīvotāju sastāvs stipri izmainās. No vietējiem, dzimušajiem rudzātņiem, pagastā vairs dzīvo tikai apmēram 50-60% (ap 500 cilvēku). Vietējo krievu tautības iedzīvotāju skaits ir ļoti samazinājies, ir arī daži jaunienācēji. Pagastā ir daudz latviešu tautības ienācēju no citiem Latvijas pagastiem (Būmanis, 2003).

Padomju režīms tūlīt pēc II pasaules kara un arī tālākajos gados izvērta masveida represijas, tajā skaitā – par kulakiem uzskatīto zemnieku izvešanu. Jāatzīmē, ka Daugavpils apriņķī ir vislielākais kulaku (budžu) saimniecību skaits. No Daugavpils apriņķa uz

attālākajiem Padomju Savienības rajoniem bija paredzēts pārvietot 1500 kulaku ģimenes, t.sk. no Rudzātu pagasta – 30.

Masveida kolhozu nodibināšana notiek pēc deportācijas, kad arī zemnieki, kas nav iestājušies, tomēr kolhozos iestājas, jo viesiem ir iedzītas bailes no izsūtīšanas uz Sibīriju. Pateicoties kolhozu vadītāju neprasmei saimniekot, kā arī materiālo vērtību izsaimniekošanai, dzīves apstākļi kļūst neciešami, un lielākā iedzīvotāju daļa pamet dzimtās vietas, meklējot darbu un dzīvesvietu citos Latvijas novados un pilsētās (Būmanis, 2003).

Ja Latvijas Republikas gados Rudzātu pagasta pašvaldības dzīvi vadīja vēlētas amatpersonas no vietējo iedzīvotāju vidus, tad, sākoties padomju okupācijas gadiem, pagastā tiek iesūtīti vadītāji no citām vietām, arī no Krievijas, kuri nepazīst vietējos iedzīvotājus un vietējos apstākļus. Bieži mainās izpildkomiteju priekšsēdētāji, milicijas iecirkņa pilnvarotie u.c. Šo ienācēju negatīvā darbība pret pagasta iedzīvotājiem tiek izvērsta ar atsevišķu vietējo padomju varas aktīvistu līdzdalību (Būmanis, 2003).

Vietējiem iedzīvotājiem vairākus gadsimtus nebija iespējas iegūt izglītību, papildus Latgalē vēl tika izsludināts „drukas aizliegums”, vienīgās zemniekiem pieejamās grāmatas bija par ticību (garīgās grāmatas). Veiksmīgi un ražīgi saimniekot arī nebija jēgas, jo lielākā daļa produkcijas bija jāatdod nodokļos. Situācija mainās pēc I pasaules kara, kad Latgale tiek pasludināta par brīvās Latvijas sastāvdaļu. Sabiedrību pārņem jaunu ideju un ziņu vilnis, kas veicina sabiedrības aktivitāti.

Latgalē vēsturiski ir nostiprinājusies katoļticība. Baznīca savā veidā kalpoja kā sabiedrības pulcēšanās un informācijas avots. Pirmā Rudzātu pagasta baznīca atradās Eleonorvīles pusmuižas teritorijā. Šī baznīca ir atzīta par arhitektūras pieminekli un apskatei novietota Brīvdabas muzejā. 1913.gadā Rudzātu centrā tiek iesvētīta jaunieceltā Rudzātu Romas katoļu baznīca, bet 1924.gadā – uzbūvēta prāvesta plebānija ar saimniecības ēkām. Baznīcā notiek dievkalpojumi līdz pat mūsdienām. Pēc I pasaules kara Romas katoļu draudzēs dibinās katoļu jaunatnes biedrības Saule nodaļas. Tās uzdevums ir jaunatnes audzināšana sabiedriskajam darbam, ieaudzīnot jauniešos centības garu, pienākuma apziņu, godīgumu un sadzīves kultūru. Biedrība rīko dažādus svinīgus pasākumus, gatavo priekšnesumus, rīko teātra vakarus. Biedrībai ir savs orķestris. Vēlākajos gados biedrības aktivitāte mazinās, jo pagasta sabiedriskās un kultūras dzīves darbu un tas vadību pārņem aizsargu organizācija. Lai atvieglotu draudžu locekļu iekārtošanu darbā, Latvijas Romas katoļu baznīcas vadība 1930.gadu sākumā draudzēs organizē Latvijas Romas katoļu strādnieku biedrību. Šīs biedrības galvenais uzdevums ir rūpēšanās par savas biedrības locekļu iekārtošanu darbā, lai viņiem nevajadzētu meklēt darbu ārpus sava apriņķa robežām.

No 1922.-1940.gadam Rudzātu pagastā norit Rudzātu aizsargu nodaļas darbība. 1934.gadā tiek nodibināta Latvijas Romas katoļu strādnieku biedrības Rudzātu nodaļa. Jaundibinātās biedrības mūžs ir īss, jo pēc Latvijas okupācijas ar Iekšlietu Tautas komisāra lēmumu biedrība tiek likvidēta. 1937.gadā tiek nodibināta savstarpējās apdrošināšanas biedrība, kura veic apdrošināšanas līgumu slēgšanu ar visām saimniecībām, pārapirošināšanu savstarpējo apdrošināšanu ar Centrālo Savienību un skursteņslauķa algošana (Būmanis, 2003). Ļoti aktīvi vietējie iedzīvotāji iesaistījās aizsargu un mazpulku kustībā. Vislielākā pagasta iedzīvotāju aktivitāte ir vērojama iesaistoties ar lauksaimniecību saistītajās biedrībās un organizācijās.

Bijusī kultūras dzīves vadītāja arī kultūras dzīvi 60.-70.gados dēvē kā ļoti aktīvu. Pagastā darbojas koris, deju kolektīvi. Kultūras dzīve dažkārt apsīkusi, jo vairākkārtīgi mainījušies kultūras dzīves vadītāji.

Sabiedrības aktivitāte pēc 1990.gada samazinās, pagasta iedzīvotājiem nav pietiekami piemērotas pulcēšanās vietas, pagasta koris vairs nepastāv. Pēdējo gadu laikā iedzīvotāji ir iesaistījušies vai nodibinājuši savas biedrības. Rudzātu pagasta iedzīvotājiem ir iespēja līdzdarboties *Leader* programmā. *Leader* ir mērķtiecīgas un savstarpēji koordinētas aktivitātes lauku attīstībai, kuras rosina sabiedrību meklēt jaunus risinājumus esošajām lauku problēmām. Rudzātu ciemā aktīvi darbojas Rudzātu pagasta bibliotēka, kur pieejams arī publiskās lietošanas internets. Bibliotēka savā veidā pilda arī sabiedrības pulcēšanās un komunikācijas vietas funkcijas, jo pašvaldībā nav konkrētas iedzīvotāju pulcēšanās vietas. Rudzātu ciemā nav tautas nama, tāpēc kultūras pasākumu organizēšanai un pašdarbības kolektīvu darbības nodrošināšanai tiek izmantotas Rudzātu vidusskolas telpas. 2010.gadā ir plānots pabeigt Rudzātu vidusskolas aktu zāles rekonstrukciju un paplašināšanu, lai nākotnē varētu izmantot arī pārējie pagasta iedzīvotāji pasākumu rīkošanai. Pagastā kā tradīciju pasākumi tiek svinēti – Ziemassvētki, Lieldienas, Jāņi, bērņības svētki, pilngadības (jauniešu)

Lieldienu svinības 2010.gada 4.aprīlī (autores fotogrāfijas)

svētki, pensionāru vakari, arī skolā norit pasākumi, kurus labprāt apmeklē pagasta iedzīvotāji (1.septembra svētki, salidojumi, absolventu vakari, valsts mēroga tūrisma sacensības, 9-to un 12-to klašu izlaidumi). Jaunieši un pagasta pārvalde organizē arī balles un disko naktis. Apmēram līdz 2000.gadam pagastā darbojās jauktais koris Jāzepa Skuteļa vadībā. Koris bija pagasta lepnums un gandarījums, jo piedalījās koru karos un Latvijas vispārējos dziesmu svētkos. Kopš nepastāv pagasta koris, Rudzātu pagastā ir izveidojies folkloras ansamblis.

Pagasta iedzīvotāju sporta aktivitātēm tiek izmantota vidusskolas sporta zāle, kur vietējie iedzīvotāji var uzspēlēt basketbolu, volejbolu, galda tenisu, novusu.

Pagastā ir ģimenes ārsta prakses vieta, kurā ģimenes ārsts pieņem reizi nedēļā, bet ģimenes ārsta palīgs – katru dienu (Preiļu rajona Rudzātu pagasta teritorijas plānojums 2008). Rudzātu pagastā ir bibliotēka, aptieka, pasts, publiskais interneta piekļūšanas punkts, 3 veikali, pieejami veterinārārsta pakalpojumi.

5.3. Zemes īpašumi un zemes izmantošana

Nodibinot neatkarīgu Latvijas valsti, 1920.gadā LR Satversmes sapulce pieņem Agrārās reformas likumu. Valsts zemes fondā ieskaita valsts zemes, muižas un mežus, privātās muižas (izņemot no muižām atdalīto un pārdoto zemnieku zemi un Latgalē – piešķirto zemi, ja to ir ieguvuši Latvijas pilsoņi), mācītāju muižas un zemes, pilsētu bruņinieku muižas un bruņniecības muižas. Valsts zemes fondu izmantot dibinot jaunsaimniecības ne lielākas par 22 ha lauksaimniecībā izmantojamas zemes (lauksaimniecībai nederīgu zemi ar/bez meža, ūdeņus un purvus var piešķirt virs normas – ne vairāk par 5 ha, t.sk. mežu – līdz 3 ha), piemērotās vietās fonda zeme sadalāma dārza saimniecību ierīkošanai – līdz 10 ha, pastāvošās sīksaimniecības, kuru platība mazāka nekā jaunsaimniecībām, un ja tās robežojas ar fonda zemēm, var tikt paplašinātas līdz iepriekš minētai normai, pie tam biržu (šņoru) zemes sadalāmas viensētu saimniecībās, neatsavināmo zemnieku saimniecību robežu noapaļošanai var piedalīt līdz 1 ha no fonda zemes uz katru saimniecību, pilsoņiem, kuru galvenā nodarbošanās nav lauksaimniecība, zemi var piešķirt pie pilsētām – līdz 1 ha, pie ciemiem un uz laukiem – līdz 2 ha. Likums nosaka, ka zemes gabali vienās rokās nedrīkst būt lielāki par 50 ha, savukārt aizliegts dalīt mazākos zemes gabalos kā 10 ha. Atlīdzības lielums par piešķirto zemi vidēji ienesīgas zemes cena nedrīkst pārsniegt 10 Ls, augtākā ienesīguma – 20 Ls.

Rudzātu pagasta teritorijā muižām atsavina un valsts zemes fondā ieskaita 4597.63 ha zemes t.sk.: no Rudzātu muižas – 4435.5 ha, no Eleonorvīles folvorkas – 30.68 ha, no Rubeņkalna folvorkas – 131.45 ha. Rudzātu muiža tiek izdalīta 216 zemes īpašniekiem,

Eleonorvīles folvorkas un Rubeņkalna folvorkas zemes tiek ieskaitītas valsts zemes fondā. Zemes ierīcības komiteja brīvu zemes platību trūkuma dēļ nespēj apmierināt visus zemes ieguvēju pieprasījumus, tāpēc no Rudzātu pagasta iedzīvotājiem vairākas ģimenes (6) izsaka vēlēšanos pārcelties uz dzīvi Kurzemē (Būmanis, 2003).

1923.gadā Rudzātu pagasta teritorijā valsts mežsaimniecībai piederēja 10647.25 ha meža. Jānis Būmanis atceras, ka Rudzātu pagasta zemnieki – mežu īpašnieki savus mežus ļoti taupīja – pat zaru malku kurināšanai pirka no valsts mežiem. 1930-tajos gados pagastā izcēlās divi lieli ugunsgrēki un baidoties no jauniem mežu ugunsgrēkiem saimnieki mājas centās būvēt tālāk no meža (80-100 m attālumā).

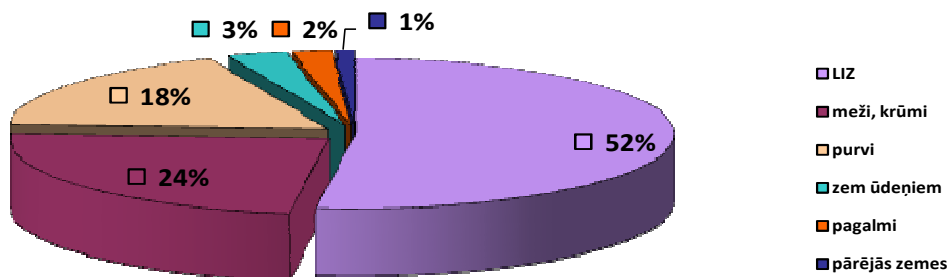
1935.gadā Rudzātu pagastā saimniecību vidējā platība (atskaitot saimniecības līdz 1 ha) ir 17-24 ha (vidēji valstī – 19.67 ha). 1936.gadā Rudzātu pagasta saimniecības pēc to platības sadalās sekojoši: līdz 10 ha – 86, 10-15 ha – 201, 15-25 ha – 213, 25-50 ha – 50, 50-100 ha – 15 saimniecības. Pagastā ir 12 saimniecības ar platību 1-2 ha – tās ir amatnieku saimniecības. Rudzātu pagasta zemnieku saimniecību skaits ar lielākām platībām procentuāli pārsniedz šāda izmēra zemnieku saimniecību skaitu valstī (vidējas un lielākās zemes platības sastāda 79.97%, kas valstī vidēji ir tikai 43.34% (Būmanis, 2003).

Būtisks pārmaiņu periods sākas II pasaules kara laikā. 1940.gadā nodibinoties padomju varai Latvijā Saeima apstiprina deklarāciju pasludinot, ka visa zeme, tās dzīles, ūdeņi un meži ir tautas īpašums. Zemi nodod darba zemniecībai bezmaksas un beztermiņa lietošanai, anulē saimniecību vecos parādus valstij. Vienas saimniecības lietošanā nododamās zemes platība tiek noteikta ne lielāka par 30 ha. Pārpalikušās platības ieskaita valsts zemes fondā, pēc tam tās izdala bezzemniekiem un sīkzemniekiem.

1940.gada 21.augusta laikraksts Taisneība vēsta: „Rudzātu pagasts ir pirmā vietā Latgalē saimniecību zemes platību lieluma ziņā. Pagasts nav liels – tikai 3444 iedzīvotāji. Zemes likums skar 61 saimniecību, kuras lielākas par 30 ha, un 3 baznīcu saimniecības. Atsavināmas zemes kopplatība sastāda vairāk kā 900 ha. Daudz zemes jāizdala piegriezumos. Pastāvīgas saimniecības varēs ierīkot ap 30. Dažās lauksaimniecībās varēs ierīkot pat 4-6 jaunsaimniecības”. 1940.gadā Rudzātu pagastā ir 634 zemnieku saimniecības. Valsts par zemes izmantošanu īpašniekiem nosaka nodevu apmēru. Nodevas bieži vien tiek aprēķinātas nepamatoti lielas, jo nerēķinās ar saimniecību patieso situāciju (Būmanis, 2003).

1990. gada 4. maijā jaunievēlētā Latvijas PSR Augstākā Padome gandrīz vienbalsīgi pieņēma deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu". Ekonomiskā reforma Latvijā tika uzsāktas 1990. gada otrajā pusē. Kā viens no pirmajiem stratēģisku reformu pasākumiem bija agrārā reforma. Tiek uzsākta privatizācija un zemes reforma.

Rudzātu pagastā 55% teritorijas tiek izmantota intensīvi, savukārt 45% teritorijas aizņem purvi un mežu teritorijas, kur cilvēka saimnieciskā darbība ir ierobežota un teritorijas ir cilvēka mazāk skartas. Nedaudz vairāk kā pusi no Rudzātu pagasta teritorijas aizņem lauksaimniecībā izmantojamās zemes (52%), proporcionāli lielu daļu (18%) no pašvaldības teritorijas aizņem purvi (skatīt 5.7.attēlu).

5.7.attēls. **Zemes lietošanas veidi Rudzātu pagastā 2007.gadā** (avots: Valsts Zemes dienests)

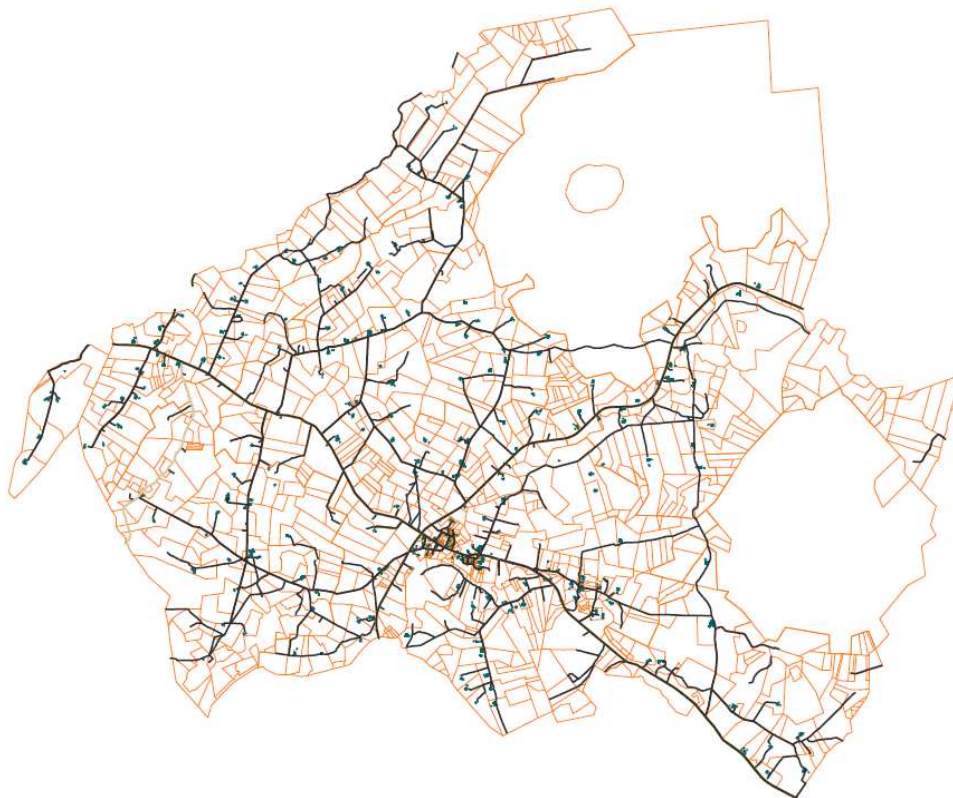
Lielākā daļa no pašvaldības teritorijā esošajām lauksaimniecībā izmantojamās zemes – 4212.4 ha ir meliorētas, taču meliorācijas sistēmas ir novecojušas un aizaugušas. Lielākā daļa Rudzātu pagasta lauksaimniecībā izmantojamās zemes sastāv no līdzeniem lauku masīviem un ir vieglāk apstrādājama un auglīgāka nekā vairumā apkārtējo Latgales pašvaldību (Rudzātu pagasta teritorijas plānojums 2008.-2020.gadam, 2008). Rudzātu pagastā pirmās Latvijas brīvvalsts laikā un vispārējās kolektīvizācijas periodā atmežotās un iestrādātās lauksaimniecības zemes ir vērtīgs resurss gan nodrošinot pašu iztiku, gan ražojot lauksaimniecības produkciju tālākai realizācijai. Nepieciešams atjaunot un sakārtot esošās meliorācijas sistēmas.

Rudzātu pagasta teritorijā ir liels valsts īpašumā esošu meža zemju īpatsvars. Tas saistīts ar apstākli, ka valsts īpašumā atrodas gandrīz visas purvu zemes. Valsts īpašumā ir mežaudzes 1066,2 ha platībā, bet pārējo īpašnieku (fizisko un juridisko personu, tajā skaitā - pašvaldības) īpašumā – 1425,6 ha (Rudzātu pagasta teritorijas plānojums 2008.-2020.gadam, 2008). Pagasta teritorijā visvairāk sastopami jaukto koku meži.

Salīdzinot ar vairumu Latvijas pašvaldību, mežsaimniecībā izmantojamo zemju īpatsvars Rudzātu pagastā ir neliels, taču purvu – liels. Skuju koku mežiem pagasta ziemeļu un rietumu daļā ir augsta ainaviskā vērtība (Rudzātu pagasta teritorijas plānojums 2008.-2020.gadam, 2008).

Rudzātu pagastā kopumā 2003.gadā ir 1104 atsevišķi nekustamie īpašumi (skatīt 5.8. attēlu). 26.5% (33.12 km²) no kopējās pagasta teritorijas aizņem Medņu, Pelēcores purvs un

Daguma ezers, kas ir valsts īpašums. Pārējā pagasta teritorija 73.5% (91.71 km²) ir pārsvarā privātīpašums. Zemesgabalu vidējā platība ir 8.6 ha (teritorijā netiek ierēķināta purvu un ezera teritorija un Rudzātu ciema nelielie īpašumi).

5.8.atēls. Vienkāršota nekustamo īpašumu robežu, ēku un ceļu shēma (situācija ap 2003.gadu)
(sastādīja autore, izmantojot Valsts zemes dienesta datus, Rudzātu pagasta teritorijas plānojuma grafisko daļu)

Latgalē 2000.gadā vidējais saimniecības lielums ir 14.73 ha, savukārt pārējā Latvijas teritorijā vidēji par 10 ha vairāk (Zariņa, Liepiņš, 2009). Rudzātu pagastā zemes vidējā kadastrālā vērtība 2008.gada sākumā ir 87 lati/ha (Reģionu attīstība Latvijā 2008). 2001.gadā zemes vidējā kadastrālā vērtība bija augstāka 112 Ls/ha (Būmanis, 2003)

Zemes reformas un ierīcības rezultātā upes nav izdalītas kā atsevišķi īpašumi, upes teritorijas ir iekļauta privātīpašumu robežās.

Statistika par lauksaimniecības nozari ir iegūta no 2001.gada Lauksaimniecības skaitīšanas datiem. 2001.gadā Rudzātu pagastā ir 70 zemnieku saimniecības, 250 piemājas saimniecības. Zemnieku saimniecību vidējais lielums – 36.5 ha, savukārt piemājas saimniecības vidējais lielums pēc zemes kopplatības – 16.7 ha. Lauksaimniecībā nodarbināto skaits ir 543 iedzīvotāji un saimniecības galvenokārt tiek vadītas izmantojot pašu praktisko pieredzi.

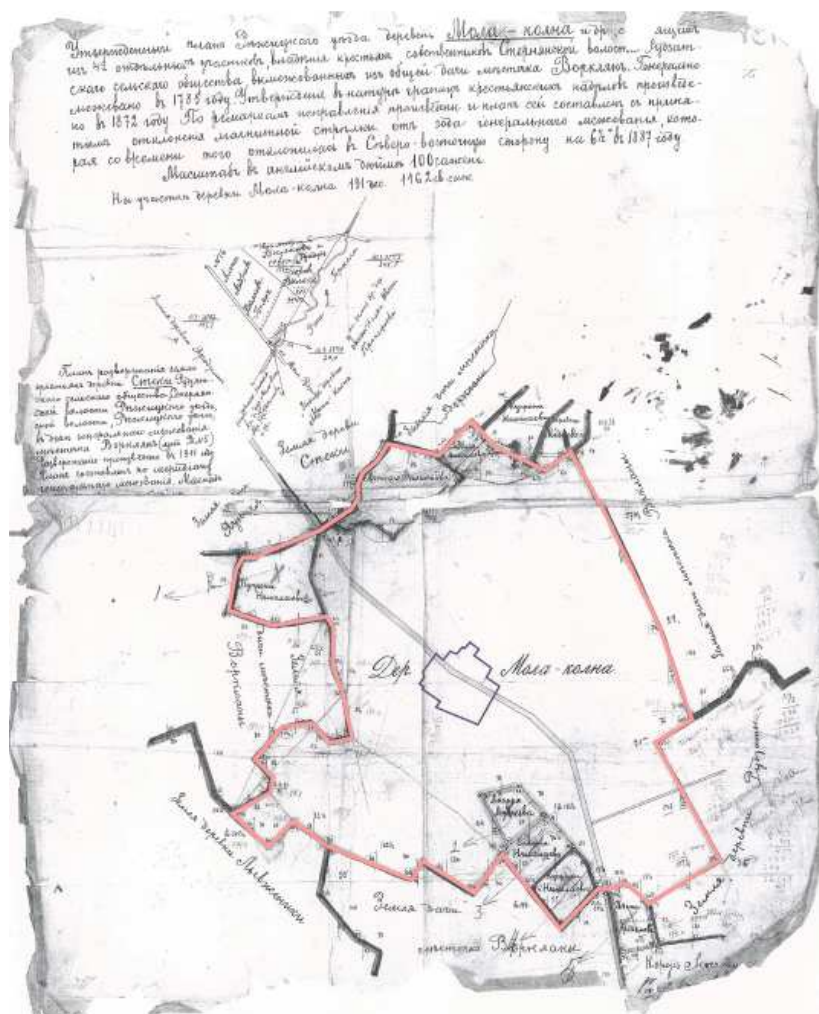
Kopumā lauksaimniecībā nodarbinātie apsaimnieko 2201 ha sējumu platības, galvenokārt izmantojot graudaugu un lopbarības audzēšanai.

5.4. Apdzīvojuma veidošanās

Darba gaitā apdzīvotās vietas un to nozīme atspoguļota balstoties uz kartogrāfisko materiālu. Lai gan karšu sastādītāju priekšstati par apdzīvoto vietu nozīmi un lielumu var atšķirties un pastāv iespējas, ka katēs netiek atspoguļota patiesā situācija, tomēr šī ir vienīgā pieejamā informācija par apdzīvotajām vietām un tādēļ tiek izmantota darbā kā pamatinformācija.

5.4.1. Ciems/sādža kā sākotnējais apdzīvojuma veids

Līdz 20.gadsimta sākumam muiža pastāv kā centrs un vienlaicīgi teritorija, kurā atradās ciemi (sādžas). Pastāv atšķirības starp sādžu teritoriju platībām un sādžas zemes apsaimniekotāju ģimeņu skaitu, bet būtiskāka nozīme ir muižu un pusmuižu varenībai un lielumam. Tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā atradās Rudzātu muiža, Eleonorvīles pusmuiža un 29 sādžas.

5.9.attēls. Mālaklana ciema (sādžas) plāns (1887.gads) (avots: LVVA, f.1679, a.170, l.2589)

Lai attēlotu šī laika posma dzīvi telpā 5.9.attēlā ir redzams 1887.gada Mālakalna sādžas plāns, kopējā sādžas platība ir 210 desetīnas, t.i. 229.4 ha. Zemnieku ģimenes dzīvo sādžas centrā, kur arī noritēja zemnieku dzīve un darbs. Pēc iedzīvotāju pāriešanas uz viensētām, šajā sādžā tika izveidotas 18 saimniecības (LVVA 1679.f., 170.apr., 119.l.).

20.gadsimta sākumā izdotajā kartē uzskatāmi tiek attēlota sādžu (sādžu centru) izvietojums (skatīt 5.10.attēlu), atspoguļota apdzīvoto vietu veidošanās muižu laikā. Apkārt apdzīvotajām vietām iedzīvotāji iekopj laukus, izbūvē ceļus, tādejādi pamazām mainot neskarto apkārtējo vidi.

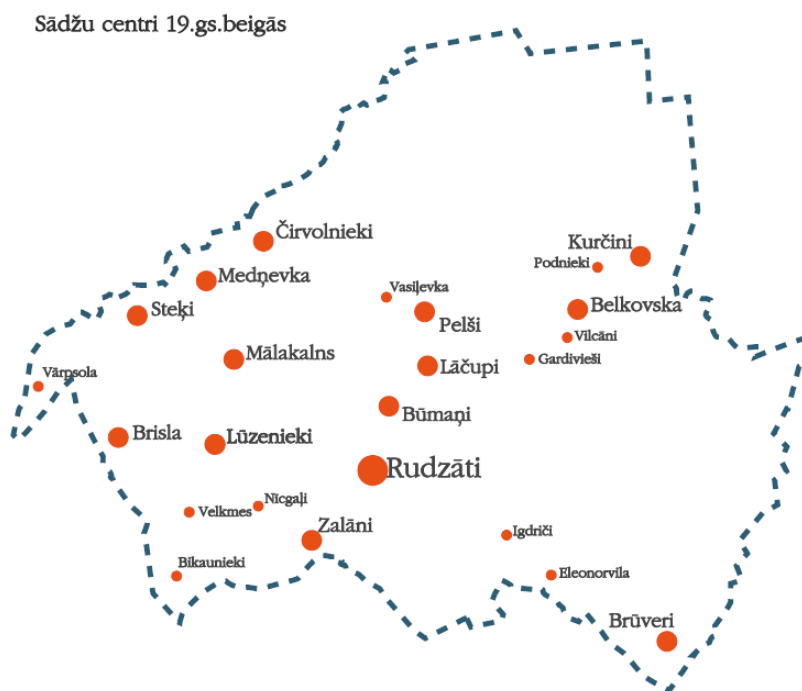
5.10.attēls. Pašreizējā Rudzātu pagasta un tās apkārtnes teritorija 1917.gadā (fragments no Karte des westlichen Rußlands, 1917, Herausgegeben von der Kartogr. Abteilung der Kgl. Preuß. Landesaufnache, 1:100000, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

Apdzīvoto vietu un ceļu tīkla izveidošanos līdz 20.gadsimta sākumam ietekmēja sādžu sistēma un šī laika saimnieciskā darbība, kļaušu darbi, dzīvošana vienkopus sādžās (skatīt 5.11.attēlu). Iedzīvotājiem nepiederēja zeme, līdz ar to nebija iespējas brīvi izvēlēties savai mājvietai piemērotāku vietu ciema teritorijā. Muižnieki un muižu pārvaldnieki sādžas veidoja teritorijās, kur pastāvēja iespējas zemniekiem apstrādāt laukus, tādejādi muižniekiem nodrošinot nodokļu iekasēšanu.

5.11.attēls. Rudzātu pagasta apdzīvotās vietas līdz sādžu sadalīšanas periodam (sastādīja autore, izmantojot Latvijas kartē, Ģeod.Top.daļas 1927.gada izdevums pēc 1906.gada uzņēuma, 1:75000)

1896.gada kartē ir atzīmētas 22 apdzīvota vieta, kuras tiek sagrupētas pēc to nozīmes un lieluma (skatīt 5.12.attēlu).

5.12.attēls. Sādžu centri 20.gs. beigās tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā (sastādīja autore, izmantojot *Übersichtskarte von Mitteleuropa*, 1896.gads, M 1:300 000)

Pēc apdzīvoto vietu nosaukumu rakstības veida (šrifta) kopumā tiek izdalīti trīs apdzīvoto vietu veidi. 20.gadsimta beigās vietvārdi ir rakstīti vācu valodā, tādēļ iespējams, ka apdzīvotas vietas nosaukums tika izteikts savādāk. Lai darba gaitā būtu vieglāk orientēties vietvārdos, tiek pieņemti mūsdienu vietu nosaukumi. Kā nozīmīgākā un lielākā apdzīvotā vieta ir atzīmēta Rudzāti. 13 apdzīvoto vietu (Būmaņi, Mālakalns, Medņevka, Steķi, Kurčini, Brūveri, Brisla u.c. nozīme tiek atzīmēta kā vienlīdz nozīmīga un šīs apdzīvotās vietas lielākoties atrodas (no Rudzātu apdzīvotās vietas) teritorijas rietumos, ziemeļos un ziemeļrietumos, savukārt 8 apdzīvotās vietas ir ar mazāku nozīmi. Mazāk apdzīvota (no Rudzātiem) ir teritorijas dienvidaustrumu daļa.

Pētot 20.gadsimta sākumā izdotos kartogrāfiskos materiālus, tagadējā pagasta teritorijā, var atpazīt 29 apdzīvotas vietas (skatīt 5.13.attēlu). Rudzāti tiek izcelts kā centrs jeb nozīmīgāka vieta kopējā apdzīvoto vietu vidū. Apdzīvotās vietas veidojas ļoti kompakti gar ceļiem vai nozīmīgāku ceļu krustpunktos.

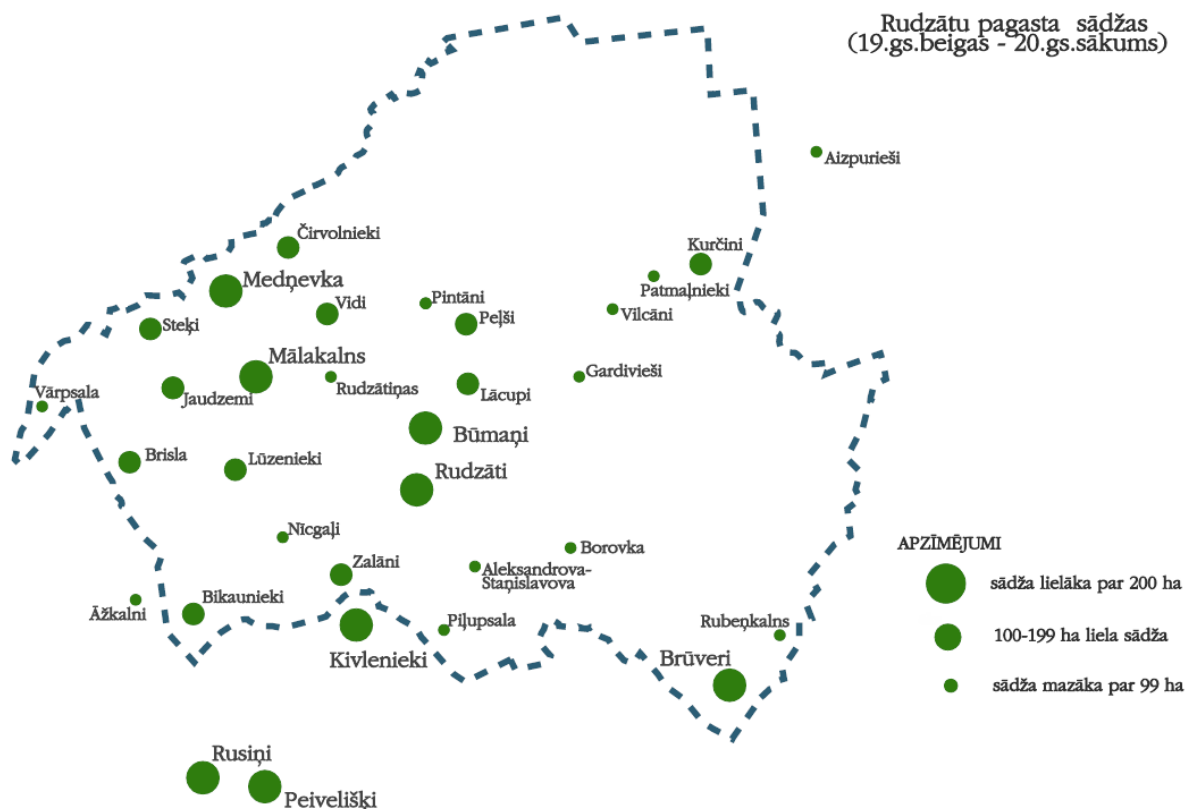

5.13.attēls. Lielākās un nozīmīgākās apdzīvotās vietas 20.gs. sākumā tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā (sastādīja autore, izmantojot Latvijas karte, Ģeod.Top.daļas1927.gada izdevums pēc1906.gada uzņēmuma, 1:75000)

Par nepiemērotām teritorijām dzīvošanai un saimnieciskajai darbībai tiek atzītas purvu teritorijas, kas veido sava vaida „baltos plankumus”. Kopš 19.gadsimta beigām nozīmi ir saglabājušas Čirvolnieku, Medņevkas, Steķu, Mālakalna, Brislas, Lūzenieku, Zalānu, Rudzātu, Būmaņu, Lāčupu, Pelšu, Kurčinu, Belkovskas, Brūveru apdzīvotās vietas, nostiprinājušās ir Eleonorvilas, Nīcgaļu, Velkmes, Bikaunieku, Vasiļevski (pārdēvēti par Pintāniem), Vilcāni, Gardīvieši, Podnieki, Pidriški, Vārpsola. Kā jaunas apdzīvotas vietas ir

izveidojušās Vilkmugura, Alksnieši, Rudzātiņas, Jaudzemi, Vidi. Jaunās apdzīvotās vietas galvenokārt izveidojušās starp jau iepriekš esošajām apdzīvotajām vietām teritorijas rietumu un austrumu daļā.

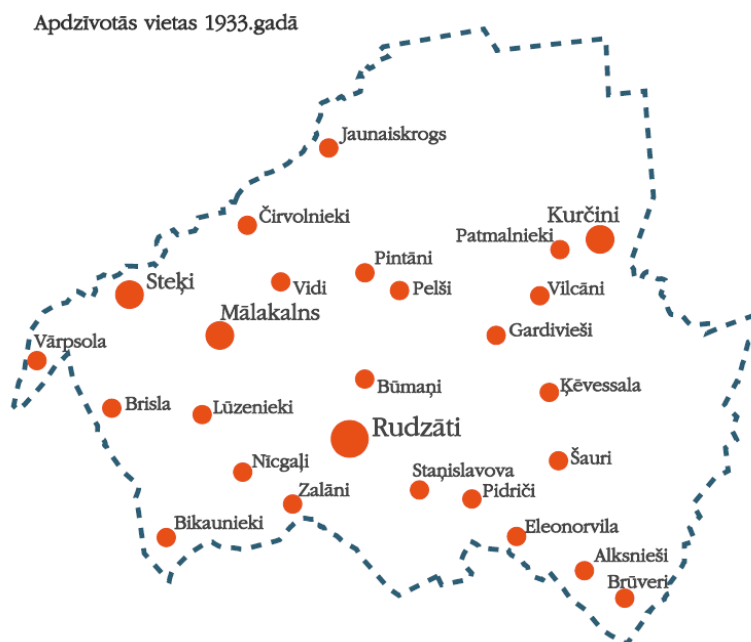
Sādžu platības ir diezgan dažādas (skatīt 5.14.attēlu), piemēram, lielākā ir Rusiņi (282,75 ha) (apdzīvota vieta tagadējā Rožupes pagastā), tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā lielākā sādža ir Brūveri (257,301 ha). Mazākās sādžas pēc to platības ir Piļupsala (24,04 ha) un Āžkalni (33,21 ha).

5.14.attēls. Rudzātu pagasta sādžu platības (sastādīja autore)

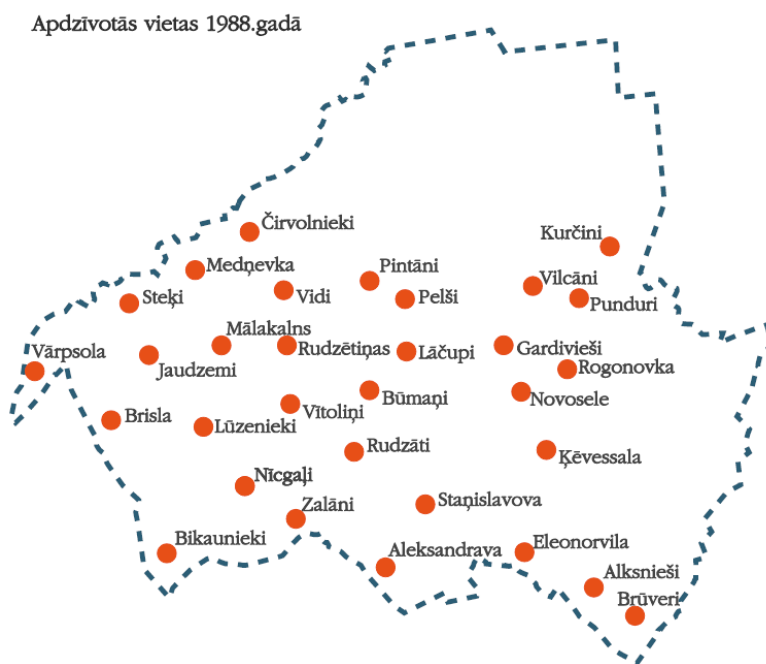
1918.gadā nodibinot Latvijas valsti arī apdzīvotas vietas un to nozīme mainās (skatīt 5.15.attēlu). Vietējiem iedzīvotājiem ir iespēja veidot mājvietu, pārvietojot esošās vai uzbūvējot jaunas mājas, attālāk no iepriekšējiem sādžu centriem. Par jaundibinātā pagasta centru tiek noteikti Rudzāti. 19.gadsmita beigās kā lielākās un nozīmīgākās apdzīvotās vietas 1933.gada P.Mantinieka kartogrāfijas institūta izdotajā Latvijas administratīvā iedalījuma kartē ir atzīmētas Kurčini, Steķi un Mālakaiņš. Čirvolnieki, Steķi, Vārpsola, Mālakaiņš, Brikla, Lūzenieki, Nīcgaļi, Zalāni, Bikaunieki, Vidi, Pintāni, Peļši, Būmaņi, Kurčini, Patmalnieki (iepriekšējais nosaukums Podnieki), Vilcāni, Gardīvieši, Pidriči (iepriekšējais nosaukums Pidriškas), Eleonorvila, Alksnieši, Brūveri apdzīvotās vietas savu nozīmi ir saglabājušas kopš, bet viensētu izvietojums vairs nav kompakts, bet izkļiedēts. Kā jaunas apdzīvotas kartē tiek

atzīmētas Jaunaiskrogs, kas atrodas Pelēčāres purva austrumu daļā, kur uz pastāvīgu dzīvi un saimniekošanu ir apmetušās jaunas ģimenes. Iedzīvotāji uz pastāvīgu dzīvi apmetas arī iepriekš mazāk apdzīvotajā pagasta dienvidrietumu un rietumu daļā, kur tiek atzīmētas jaunas vietas kā Ķēvessala, Šauri, Staņislavova.

5.15.attēls. Lielākās un nozīmīgākās apdzīvotās vietas 1933.gadā tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā (sastādīja autore)

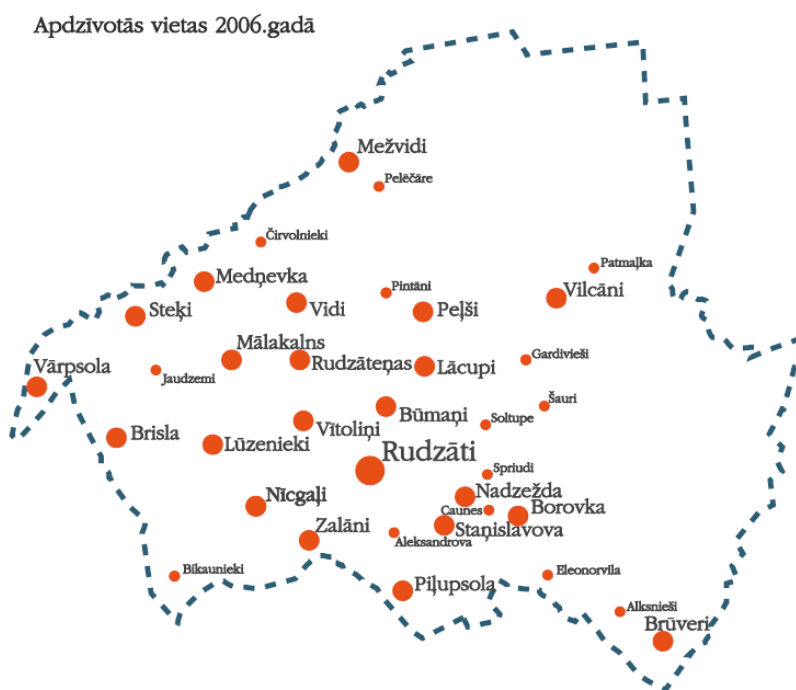
Apdzīvoto vietu apzināšanai padomju varas periodā trūkst kartogrāfiskā materiālā. Lielākā mērogā topogrāfiskā karte tiek izdota 1989.gadā. Minētā karte ir izmantota par pamatu apdzīvoto vietu atpazīšanai (skatīt 5.16.attēlu).

5.16.attēls. Apdzīvotās vietas - bijušo sādžu centri 1988.gadā Rudzātu pagasta teritorijā (sastādīja autore)

Lielākā daļa apdzīvoto vietu kopš 20.gadsimta sākuma ir saglabājušās, izņemot Jaunaiskrogs, Pidriči, Šauri. Šajā laika periodā ir izveidojušās jaunas apdzīvotas vietas lielākoties pagasta austrumu daļā – Punduri, Rogonovka, Novosele, Aleksandrova un centrālajā daļā – Vītoliņi. Aktīvākas un saimnieciski rosīgākas kļūst apdzīvotās vietas kolhozu fermu un saimniecību tuvumā. Par saimnieciskiem centriem kļūst Būmaņi, Alksnieši, Lūzenieki, Steķi, Vilcāni, Staņislavova, Vidi. Tiek stiprināts Rudzātu centrs un palielināta tā nozīme visā rajona teritorijā.

2007.gadā izdotajā topogrāfiskajā kartē (mērogs 1:50000) Rudzātu pagastā ir atzīmēts viens ciems – Rudzāti. Ciema statusu apstiprina arī Rudzātu pagasta teritorijas plānojums, kas stājies spēkā 2009.gada maijā. Pārējās apdzīvotās vietas veido viensētu grupas. Topogrāfiskajā kartē tiek izšķirtas lielākas un mazākas viensētu grupas (skatīt 5.17.attēlu).

5.17.attēls. Apdzīvotās vietas - bijušo sādžu centri 2006.gadā Rudzātu pagasta teritorijā (sastādīja autore)

Kā lielākās viensētu grupas ir saglabājušās Medņevka, Vidi, Steķi, Vārpsola, Brīsla, Lūzenieki, Nīcgaļi, Zalāni, Vītoliņi, Mālakalns, Rudzāteņas, Peļši, Lācupi, Būmaņi, Vilcāni, Staņislavova, Brūveri, Pīļupsola (iepriekšējais nosaukums Aleksandrova). Lielākā daļa vietu ir izveidojušās sādžu laikos. Vietējie iedzīvotāji ir atguvuši savus īpašumus arī Mežvidos, kur atjaunojusies sadzīve un saimniecības. Kolektivizācijas laikā atsevišķi netika izdalītas Nadzeždas un Borovkas viensētu grupas, savukārt mūsdienās šīs apdzīvotās vietas tiek atzīmētas kā patstāvīgas. Abās apdzīvotajās vietās apbūve ir kompakta, mājvietas ļoti tuvu viena otrai. Samazinoties iedzīvotāju skaitam vairākas apdzīvotas vietas zaudē savu nozīmi.

Jaundzemu, Bikaunieku, Čirvolnieku, Pelēčāres, Pintānu, Patmaļkas (Patmalnieki), Gardviešu, Šauru, Soltupes, Spriudu, Caunes, Eleonorvilas, Aleksandrova un Alksniešu apdzīvotajās vietās (viensētu grupās) vairs pastāv tikai pāris saimniecības. Vietu nozīme samazinās, jo šīs vietas kļūst mazapdzīvotas un pamestas. Kopumā mazāk apdzīvota kļūst Rudzātu pagasta austrumu daļa, kas izskaidrojams ar to, ka šajās teritorijās nav tik lielas lauksaimniecībai piemērotas zemes un esošie iedzīvotāji noveco un jaunākā paaudze neatgriežas.

5.4.2. Viensētu veidošanās un zušana

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Latgalē pamazām un neticīgi tiek uzsāktas pārmaiņas, t.i. sādžu sadalīšana, kas ievērojami ietekmē un maina visu apkārtējo teritoriju un dzīves ritmu.

Atlaisti no kungu un valsts zemnieku klaušām, zemnieki gandrīz nemaz nav ieguvuši zemes vairāk par to, cik valdība noteica 1861.gada agrārreformas likumos. Saimnieciskie apstākļi visā pēcreformas laikmetā pastāvēja tā, ka zemnieki nemaz nespēja iedzīvoties lielākā mantā un caur zemju pirkšanu paplašināt savus laukus. Tikai atsevišķas personas no zemnieku kārtas, izgājušas no sādžām un tirdzniecības vai rūpniecības uzņēmumiem iekrājušas daudz maz lielāku kapitālu un spējušas iemantot par īpašumu lielākus vai mazākus „zemes stūrīšus”. Sādžās dzīvojošajiem zemniekiem, saistītiem pie šņoru un kopīgo pļavu saimniecības, nebija iespējas nedz arī lielas grības paplašināt zemes īpašumu un pārdodamo muižu rēķina. Iziet no sādžas uz atsevišķi atdalītu savas zemes stūrīti līdz 1906.gadam varēja tikai ar visas sādžas atļauju, bet atļauju dabūt bija tik grūta lieta, ka reti kurš zemnieks bija to mēģinājis. Tikai pēc 1906.gada Stolipina reformas, pateicoties jauniem sādžu sadalīšanas likumiem, iziešana no sādžām notiek ar 2/3 saimnieku spriedumu.

Latgalē 1906.-1914.gadā no sādžām iedala 15000 viensētu, katra vidēji 10 desetīnas (10.9 ha) (Vidzemē – apm. 47 ha, Kurzemē – apm. 41.5 ha) (Būmanis, 2003). Rudzātu pagasta teritorijā no kopējā sādžu (32) skaita (1908.-1914.gadam) viensētās sadalīti 11 sādžas jeb 34.4%. Sadalot 108 viensētām apmēram 1274 ha lielu platību (iztrūkst dati par Vārpsalas ciema platību), vidēji vienai viensētai tiek piešķirts 13.69 ha zemes (skatīt 5.2.tabulu).

5.2.tabula

Rudzātu pagasta sādžu sadalīšana viensētās (Būmanis, 2003, 489.lpp.)

Sādža/apdzīvota vieta	Sadalīšanas gads	Izdalīto saimniecību skaits	Sadalītā platība, ha	Saimniecības vidējā platība, ha
1908.-1914.gads				
Vārpsala	1908	4	-	-
Jaudzemi	1909	11	129,00	11,72
Vidi	1909	9	135,57	15,06

Kivlenieki	1910	30	203,99	6,79
Nīcgaļi	1911	6	80,13	13,35
Zalāni	1911	12	156,20	13,01
Brīsla	1913	12	181,60	15,13
Gardrivieši	1914	5	62,14	12,42
Kurčīni	1914	8	178,63	22,32
Pintāni	1914	5	77,56	15,51
Vilcāni	1914	6	69,40	11,56
1920.-1937.gads				
Lācupi	1920	11	142,69	18,97
Mālakalns	1921	18	229,42	12,74
Būmaņi	1922	22	247,24	11,23
Lūzenieki	1922	8	122,01	15,25
Bikaunieki	1924	4	111,03	27,75
Patmaļnieki	1924	4	61,90	15,47
Rubeņkalns	1924	3	47,16	15,72
Medņevka	1925	19	238,68	12,56
Brūveri	1927	27	257,301	9,52
Čirvolnieki	1928	7	123,30	17,61
Borovka	1930	4	66,79	16,69
Pelši	1930	15	150,607	10,04
Rudzāti	1930	35	229,34	6,55
Rudzātiņas	1930	9	70,90	7,87
Rusiņi	1930	15	282,75	18,85
Steķi	1930	25	192,40	7,69
Aizpurieši	1931	4	68,418	17,10
Āžkalni	1931	5	33,21	6,64
Peivelīšķi	1931	10	226,56	22,65
Piļupsala	1931	2	24,04	12,02
Aleksandrovka - Staņislavova	1937	7	84,357	12,05
kopā		362 saimniecības	4199,966 ha	vidējais - 13,93

Sādžu sadalīšanu pārtrauc I pasaules karš, tam sekojošā revolūcija Krievijā, lielinieku apvērsums un Latvijas atbrīvošanas cīņas. Tikai pēc lielinieku padzīšanas un Latgales atbrīvošanas 20.gs. 20-tajos gados atsākas sādžu zemju sadalīšana viensētās un iedzīvotāju pārceļšanās uz iedalītajām platībām. 1920.gadā Rudzātu pagasts ir nodibināts kā patstāvīga

pašvaldība. Laika periodā no 1920.-1937.gadam tiek sadalīti pārējās sādžas (kopumā 21), sadalot 254 viensētām apmēram 3010 ha lielu platību. Vienas saimniecības vidējais lielums ir 13.69 ha.

Līdz ar sādžu dalīšana un zemnieku iziešana uz viensētām, uzsākas vairāku gadsimtu laikā iedzīvotājiem ierastās dzīves pārmaiņas. Sādžu platības un tajās dzīvojošo ģimeņu skaits ir atšķirīgs. Visvairāk jaunās saimniecības tika iedalītas Steķu, Rudzātu, Būmaņu, Brūveru, Kivlenieku bijušajās sādžās (skatīt 5.18.attēlu). Pēc platības lielākajās sādžās pārsvarā arī dzīvoja vairākas ģimenes, līdz ar to sadalot tās zemniekiem tika iedalīts mazāk zemes (skatīt 5.2.tabulu). Zemnieki, kas dzīvoja nelielajās sādžās savā īpašumā ieguva relatīvi lielākus īpašumus.

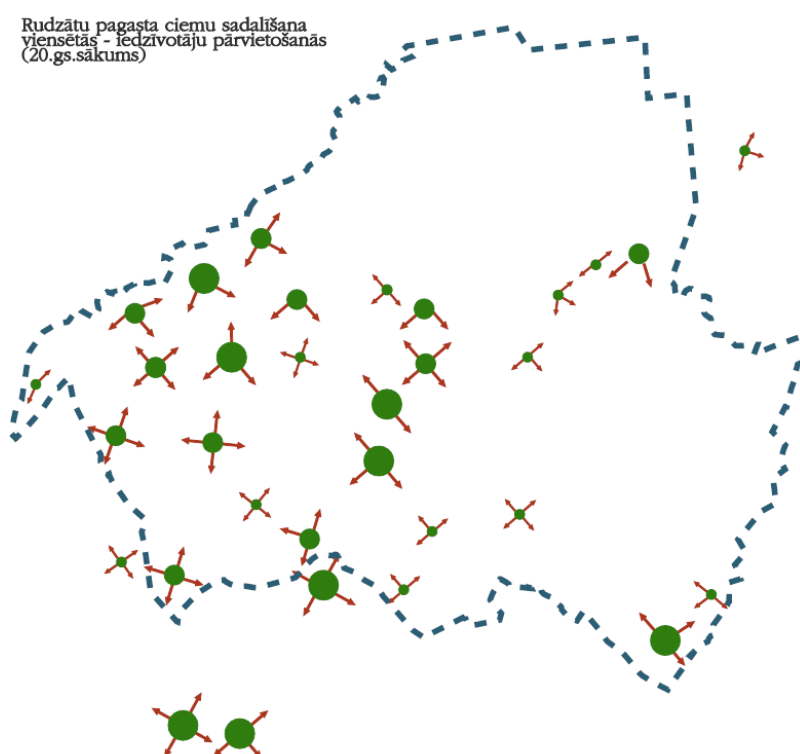
5.18.attēls. Sādžu lielums pēc tajā iedalīto saimniecību skaita (sastādīja autore)

Izdalīto viensētu skaits svārstās no 2 – 35 saimniecībām. Vislielākās saimniecības (27.75-17.61 ha) ievērojās Bikaunieku, Kurčīnu, Peivelišķu, Lācupu, Rusiņu un Čirvolnieku bijušajos ciemos, savukārt vismazākās saimniecības (6.64-9.52 ha) izveidojās sadalot Āžkalnu, Rudzātu, Kivlenieku, Steķu, Rudzātiņu, Brūveru ciemus. Kopumā vidējais saimniecības lielums jaunajā pagastā ir 13.69 ha. Pārejot no sādžu apdzīvotajām vietām uz viensētu tipa apbūvi teritorijā mainās arī zemes apsaimniekošanas principi un cilvēku saimnieciskā darbība, kas atstāj savu ietekmi un zīmes līdz pat mūsu gadsimtam. Aijas

Mellumas pētījumā par sādžu sadalīšanu Daugavas lokos ir apkopota informācija, kas pamatojas uz 32 sādžu izpēti, kur secināts, ka sādžu sadalīšanas procesā bija paredzēts, ka 60% no tajās esošajām saimniecībām ar visām ēkām pārcēla uz iedalīto zemi citā vietā, 21% - paliek senajā sādžas centrā un 13% jaunveidoto saimniecību saimniecības ēkas tiek likvidētas. Šāda apjoma pārvietošanās uz attālākām sādžu teritorijām ir raksturīga visā Latgalē.

No valsts zemes fonda zemes reformas laikā Rudzātu pagastā 26 atbrīvošanas cīņu dalībniekiem, karavīriem tiek piešķirtas jaunsaimniecības (LVVA, 3723-1-15720, 39.lpp., citēts Būmanis, 2003).

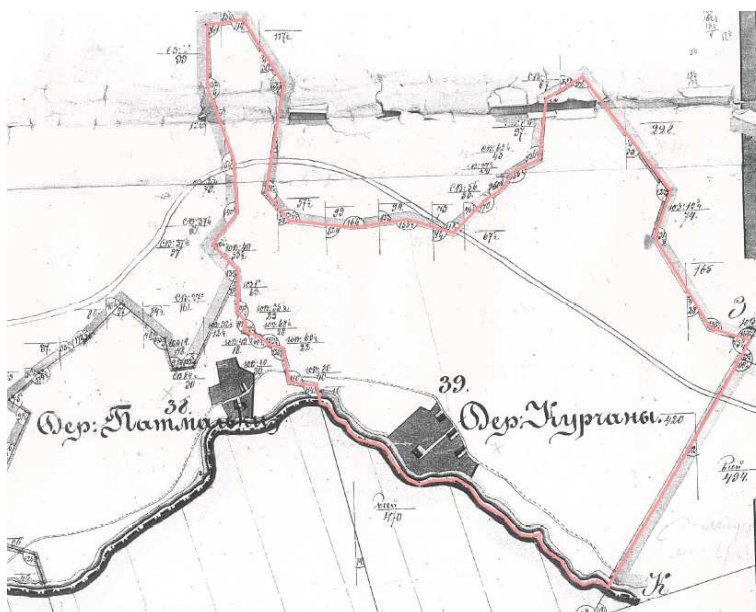
Pēc sādžu sadalīšanas pagasta teritorijā sākas intensīva iedzīvotāju pārvietošanās un saimnieciskās dzīves pārmaiņas (skatīt 5.19.attēlu)

5.19.attēls. Iedzīvotāju pārvietošanās (kustība) sādžu sadalīšanas rezultātā (sastādīja autore, izmantojot (Būmanis, 2003)

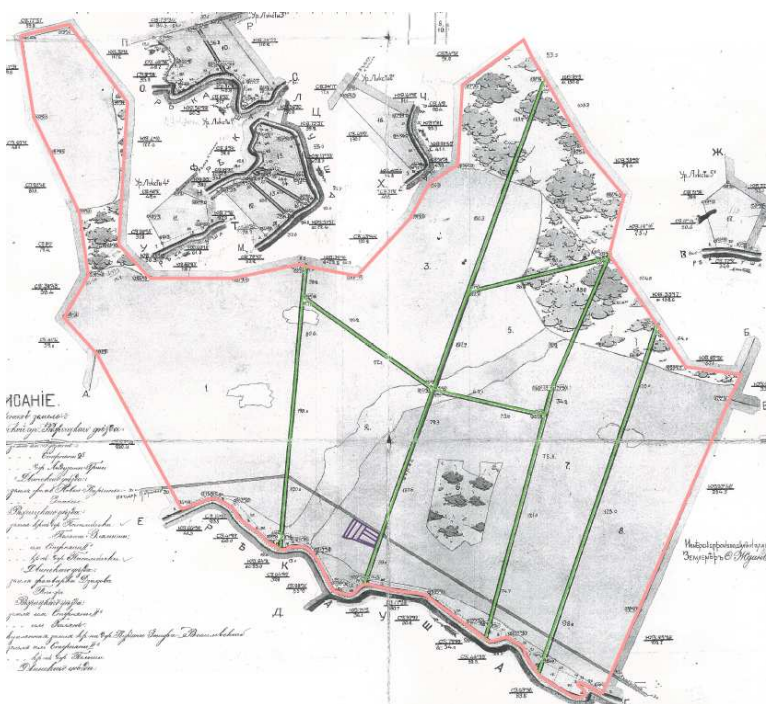
Pēc LR Zemes reformas, zemniekiem pārejot uz dzīvi viensētās, ir nepieciešams daudz būvmateriālu, kurus pārsvarā iegūst Dignājas mežos (Daugavas otrā pusē), kā arī citos kaimiņu pagastos. Baļķus kokmateriālos lielākoties pārstrādā Līvānu a/s Straume gaterī un Velkmju dzirnavu gaterī. 1937.gadā tiek nodibināta mežkopības sekcija, 1939.gadā kūdras ražošanas sekcija. 1930.gados Rudzātu pagasta iedzīvotāji gatavo kūdras dedzināšanai bijušā Līvānu, tagad Turku pagasta Skrebeļu purvā. Valsts purvi tiek izmantoti plaši, iegūstot dedzināmo kūdras un pakaišu kūdras. Pagastā pārsvarā veidojas divzirgu saimniecības ar zemes platību 15-22 ha vienā gabalā.

Lai uzskatāmāk attēlotu šī laika norises, kā piemērs, tiek attēlota Kurčīnu sādža (skatīt 5.20.attēlu). Šī teritorija atrodas pašreizējā Rudzātu pagasta ZA daļā. 1785.gada ģenerālās mērīšanas materiālos tiek minēts, ka sādžā dzīvo 4 ģimenes. Kurčīnu sādža ir viena no senākajām, zināma jau kopš 17.gadsimta.

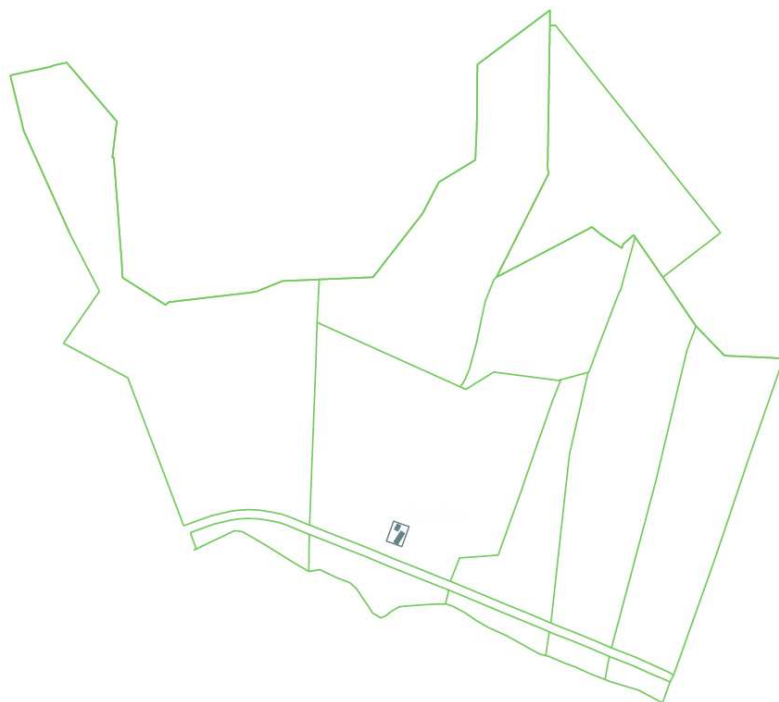
5.20.attēls. Rudzātu muižas sādžu plānu fragments - Kurčīnu sādža (1873.gads) (avots: LVVA, f.6828, a.6, l.4844)

1914.gadā Kurčīnu sādža 157,257 desetīnas (t.i. 171.81 ha) platībā tika sadalīta 8 saimniecībās. Katram no sādžā dzīvojošajiem tika piešķirts atsevišķs zemes gabals sādžas robežās (skatīt 5.21.attēlu).

5.21.attēls. Kurčīnu sādžas sadalīšanas plāns (1914.gads) (avots: LVVA, f.1679, a.195, l.652)

Apskatot mūsdienu kadastra karti, pilnībā var saskatīt bijušās sādžas robežas un īpašumu robežas lielākoties ir saglabājušās līdz pat mūsdienām. Līdz pat mūsdienām ir saglabājušies arī 8 īpašumi. (skatīt 5.22.attēlu).

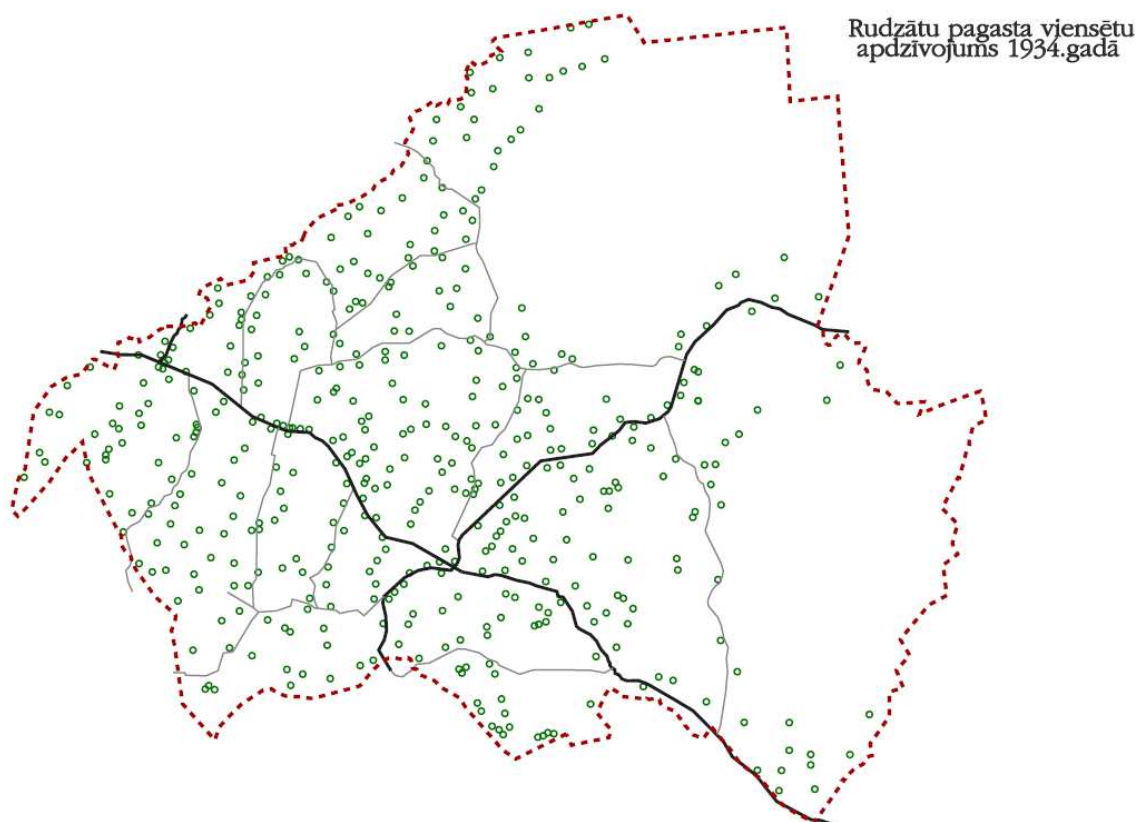

5.22.attēls. Kadastra kartes fragments (zemes robežas) bijušās Kurčīnu sādžas teritorijā (apmēram 2004.gads) (sagatavoja autore, izmantojot Valsts zemes dienesta kadastra karti)

Kurčīnu mājas (bijušais sādžas centrs) 2009.gada augustā (autorei fotogrāfijas)

Vietējie iedzīvotāji iegūstot brīvību un savu zemi ko apstrādāt, veicina sadzīves un saimniecības uzplaukumu. 20.gadsimta 20-tajos un 30-tajos gados Rudzātu pagasta teritorija strukturāli mainās. Palielinās lauksaimniecības zemju īpatsvars. Saimniecības tiek palielinātas atmežojot un nosusinot teritorijas. Apdzīvoto vietu izvietojums, salīdzinot ar laika periodu pirms apmēram divdesmit gadiem, ir ievērojami mainījies no puduru veida apdzīvotām vietām pārejot uz izklienātu apdzīvājuma struktūru (skatīt 5.23.attēlu).

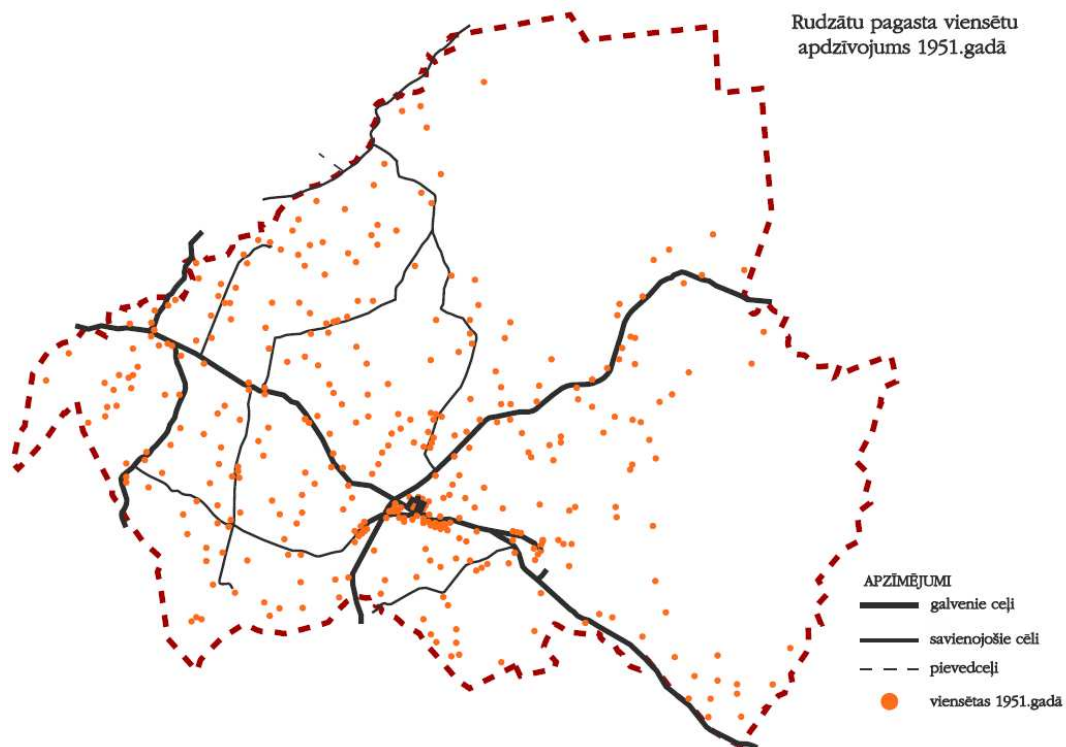
5.23.attēls. **Rudzātu pagasta apdzīvotās vietas 1934.gadā** (sastādīja autore, izmantojot Latvijas karte, Armijas štāba Ģeodēzijas-Topogrāfijas daļa, 1934.-1935.gads, 1:25000)

Visas sādžas līdz 1931.gadam (izņemot Aleksandrovka – Staņislavova, sadalīta 1937.gadā) tika sadalītas un iedzīvotāji raiti uzsāka saimniekošanu savos īpašumos. 1934.gadā lielākajā daļā Rudzātu pagasta teritorijas uz mežu rēķina ir palielinātas lauksaimniecības zemes. Iedzīvotāji iekopa plašus laukus arī līdz šim neizmantotajās zemēs gar lielajiem purviem. Viensētas lielākoties veidoja netālu no ceļiem, līdz ar to izveidojās blīvs ceļu tīkls.

1935.gadā tagadējā pagasta teritorijā ir apmēram 447 viensētas (dati iegūti analizējot kartogrāfisko materiālu).

Pēckara gados iedzīvotāju dzīvesveids mainās. Zeme tiek nacionalizēta. Daudzas viensētas tiek nojauktas, lai veidotu vienlaidus lielas ganības un tūrumus. Aktīvāka dzīve norit teritorijās, kur izveidotas fermas. Vietējie iedzīvotāji ir spiesti strādāt kolhoza labā.

Laika gaitā tiek attīstīts Rudzātu pagasta ciema centrs (skatīt 5.24.attēlu). Aktīvākais pārmaiņu periods ir 20.gadsimta vidus, kad pilnībā tiek iedibināts jauns dzīvesveids. Kopš 20.gadsimta 60-tajiem gadiem iedzīvotāji jau ir iepazinuši jaunus kolhozu darbības principus, samierinājušies ar pagastā notiekošo un paklausīgi pildot pavēles dzīvo un strādā pagastā, dzīvei ritot ierasto gaitu.

5.24.attēls. **Rudzātu pagasta apdzīvotās vietas 1951.gadā** (sastādīja autore, izmantojot Padomju Latvijas ģeņštāba karti, karte sastādīta pēc 1951.gada uzņēmumiem, izdota 1989.gadā, 1:50000)

Nobeigumā īss kopsavilkums. Kā jau vairakkārt minēts, iziešana no sādžām uz viensētām sākās 20.gadsimta 20.-30. Gadu zemes reformas rezultātā. Novadpētnieka J.Būmaņa veiktais ziņu apkopojums par sādžu sadalīšanu Rudzātu pagastā (5.2.tabulā) sniedz informāciju par izdalīto saimniecību skaitu – tas ir 362. Tātad, var pieņemt, ka tās bija arī jaunveidotās viensētas. Šajā sakarā jāņem vērā, ka kāda daļa no sētām palika sādžu centros, veidojot sētu puduri, bet daļu – pārvietoja uz jaunierādīto zemes gabalu. Pētījumi Daugavas loku dabas parkā parādīja (A.Mellumas personiska informācija), ka bijušo sādžu centros palika apmēram 20%, bet sētu jaunā vietā veidoja 60% no izdalītajām saimniecībām. Turklāt, vēl 13% saimniecību šajā laikā ēku vispār nebija. Par Rudzātu pagastu šādu informāciju neizdevās iegūt.

Iepriekš minēti dati par viensētu skaitu 1934./1935.gadā un 1940.gadā, atbilstīgi 447 un 634. Tātad, lauku apdzīvojums kļuva blīvāks. Var pieņemt, ka II pasaules kara laikā, kā arī kolhozu/sovhozu pastāvēšanas laikā padomju varas gados daļa no viensētām dažādos apstākļos pazuda. Kā citur Latvijā, viensētu likvidēšana pavadīja zemju meliorāciju un bija tolaik realizētas lauku politikas sastāvdaļa. Diemžēl par šo laiku konkrētāku datu nav.

Taču dara 6.3. nodaļā ir pētījuma gaitā iegūtie dati par viensētu skaitu pašreiz, 2010.gadā, kā arī viensētu dzīvotspējas novērtējums (skatīt turpmāk 6.3.nodaļu). Pašreiz Rudzātu pagastā ir 260 viensētas, tajā skaitā 87 pašreiz neapdzīvotas. Tādejādi varam secināt,

ka laikā kopš 1940.gada (tātad, pirmo valstiskās neatkarības gadu beigās) līdz mūsdienām viensētu skaits samazinājies 2,5 reizes.

5.5. Saimnieciskā un dzīves darbība

Pēc vēstures pētnieku atzinumiem, latgaliešiem nebija elementāro saimniecisko zināšanu. Latgales zemniekiem nebija nevienas biedrības, nevienas zemkopības grāmatas vai mazākas brošūras, tautas skolas nodarbojās tikai ar pārkrievošanās nolūkiem un par zemkopības lietām tur netika stāstīts neviens vārds. Latgales sādžās visi apstākļi sakrīt tā, ka atsevišķu saimnieku iniciatīva tiek nokauta pašā idejā un noteicošo lomu vienmēr spēlē sādžas kopīgā balss. Tādēļ Latgales zemnieku lauki, pļavas, ganības un dārzi bija ļoti nolaisti. Grāvju rakšana, pļavu tīrīšana un visi meliorācijas pasākumi bija atkarīgi no sādžas kopīgās gribas. Piemēram, ja viens saimnieks negrib rakt grāvi pa savu šņori, tad arī visai sādžai jāatsakās no rakšanas, jo uzsāktam darbam tādā gadījumā vairs nav nozīmes. Ikviens saprātīgāks sādžinieks pilnīgi apzinās sādžu ļaunumu, ikviens no viņiem labprāt būtu ņēmis atsevišķu gabalu, bet viņu baida ēku pārcelšanas izdevumi, kurus segt viņam nav pa spēkam. Pastāvošās „Zemes Nokārtošanas komisijas” ēku pārcelšanai izsniedzaniecīgus aizdevumus (80-100 rbļ.), vislabākajā gadījumā – 150 rbļ. Pat veicot vispietiecīgākos aprēķinus, bez 300 rbļ, nav pārceļama ne vismazākā saimniecības ēka. To latgalieši itin labi zina, tādēļ arī viņi tik stipri baidās no sādžas sadalīšanas atsevišķos gabalos (Kemps, 1910).

Lai iegūtu pilnīgāku priekšstatu par latgaliešu zemnieku dzīvi, jāpievērš uzmanība Franča Kempa grāmatā raksturotajam zemnieka aprakstam. Zemniekam vidusmērā piederēja 8 - 10 desetīnas zemes platības (1 desetīna – 1.09254 ha). Apmēram desmit desetīnas sastāda tā saukto „trešdaļnieka” māju (1/3 no učastkas). No šīm 10 desetīnām 2 līdz 3 desetīnās atrodas ganības, 1 ½ pļavas. Aramzemes, kā laukos tā arī dārzos, paliek ne vairāk par 6 desetīnām, tas ir no 15 līdz 17 pūrvietas, tātad ikvienā no trim laukiem pa 5-6 pūrvietas. Lopu inventārs caurmērā šādās saimniecībā ir šāds: viens zirgs, 3-4 govīs, 4-5 aitas, 2-3 cūkas. No lopkopības latgalieši iegūst ļoti niecīgus ienākumus; visu pienu patērē mājās, sviesta dažas mārciņas pārdod reti un pārdod ne tālāk kā tuvējā miestīņā uzpircējiem žīdam. Separātoru lietošana Latgales zemniekiem vispār nav pazīstama, tā, ka arī sviests tāpēc iznāk par sliktu preci tālākiem kungiem. Aitas apgādā zemniekus ar vilnu un tikai mājas vajadzībām vadmalas audumiem. Pārdošanai lopi tiek reti audzēti un baroti. Labība netiek pārdota kā atlikums no saimniecības vajadzībām, bet tikai kā beidzamais glābšanas līdzeklis, kad pagasta valde uzmācas pagasta valde uzmācas ar nodokļu pieprasīšanu. „Savas maizes”, kā jau minēts, Latgales zemniekiem līdz jaunās ražas novākšanai vienmēr pietrūkst. Vienīgais latgaliešu

zemnieku ienākumu avots ir lini. No linu ražas un no viņu cenām atkarīgs viss zemnieku liktenis. Ja lini izdodas vājāki, ja viņu cena stipri nokrīt, tad zemniekam nav ar ko nomaksāt augstos nodokļus, jāpārdod govs un tādā veidā saimniecībā veidojas liels robs. Nodokļu ievākšana Latgalē notiek rudens laikā, tāpēc bieži atgadās, ka zemnieks nodokļu nomaksāšanas dēļ pārdod arī beidzamo labības krājumu par zemām rudens cenām un pavasarī to labību, lai iztiktu, pērk par dubultu naudu (Kemps, 1910).

Sādžu un šņoru kārtība bez šaubām ir darījusi lielu ļaunumu pareizas lauksaimniecības uzplaukumam. To sevišķi nopratuši Latgales nomaļu iedzīvotāji, Vidzemes un Kurzemes robežu apkārtnē. Atsevišķu māju sekmīgo saimniecību viņi jau sen nomainījuši un dažas desmitgades atpakaļ sākuši sādžas sadalīt. Kopīgo ganību tiesības ir viens no lielākajiem iemesliem, kāpēc sīkie saimnieki uzstāja pret sādžu sadalīšanu uz atsevišķām mājām. Ar kopīgas ganības pazaudēšanu viņiem būs nepieciešams jāpamazina arī lopu skaits. Klāt pie kopīgām ganībām arī viens tūrums ik trešo gadu (papuve) atradās sādžas kopīgā ganību lietošanā. Ļoti daudz vietas, kur aiz aramzemes trūkuma sādžu ganības tika pārvērstas tūrumos, papuve spēlē ļoti lielu lomu zemnieku lopkopībā, tā, ka papuvi uzarot un apsējot, visai sādžai pietrūktu lopu ganīšanas vietu. Tā ganību trūkums piespiež zemniekus paturēt veco triju lauku zemes iedalīšanu (Kemps, 1910).

Latgalē lauksaimniecības attīstību kavēja ne tikai lauku izkārtojums šņorēs, kura ietvaros faktiski nebija iespējams, piemēram, veikt zemes meliorāciju un nosusināšanu ar grāvjiem, vienoties ar pārējiem zemniekiem par jaunu kultūru ieviešanu, bet arī šņoru (mantojuma) dalīšanas paražas, kuras rezultātā zemes trūkums kalpoja par galveno iemeslu lauksaimniecības regresam (Zariņa, Liepiņš, 2009).

Rudzātu pagastā saimnieciskās darbības jomā ir novērojumi divi nozīmīgi posmi: (1) pēc Latvijas valsts nodibināšanas un (2) lauku kolektīvizācijas periods.

Muižu laikos saimniecisko darbību tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā noteica muižu īpašnieki un vadītāji. Vietējie zemnieki lielākoties nodarbojās ar lauksaimniecību. Rudzātu apkārtnes mežos ir tecināta darva un dedzinātas ogles. 19.gs.2.pusē un turpmākajos gados (līdz 1905.gadam) muižnieki pārdod mežus uzpircējiem, zemnieki tos izcērt, un uzpircēji izcirtumu zemes pēc tam pārdod zemniekiem, kuri tos nolīdz.

1909.gadā Rudzātu pagasta teritorijā (Rudzātu muižā) tiek nodibināta pirmā lauksaimniecības biedrība – tā ir pirmā pagasta zemnieku saimnieciskās aktivitātes izpausmes. 1913.gadā Rudzātu muižā tiek nodibināta pirmā krājaizdevumu sabiedrība. Krājaizdevumu sabiedrība izsniedz aizdevumus, veido noguldījumus. Biedrību darbību pārtrauc karš. Pēc lielnieku padzīšanas sākas saimnieciskās dzīves atjaunošanās.

Rudzātu pagastā sākot ar 1918.gadu iedzīvotāji sāk aktīvi dibināt un iesaistīties vietējās biedrībās. 1918.gadā Rudzātu muižas centrā tiek izveidota lauksaimniecības biedrība. Biedrības dibināšanā iesaistās Rudzātu muižas īpašnieks Plāters-Zībergs un muižas pārvaldnieks Genādijs Šverins. Biedrībā iestājas galvenokārt latvieši. Biedrības darbības laikā tiek rīkoti speciāli pieaicinātu speciālistu priekšlasījumi par dažādām tēmām. Biedrībai ir savs veikals. Biedrības darbību pārtrauc karadarbība. I pasaules kara laikā, tuvojoties frontes līnijai, Eleonorviles apkārtnē saplūst daudz bēgļu no Kurzemes. 1915.gadā tiek nodibināta Latvijas-Latgaliešu biedrības Eleonorviles nodaļa. 35 biedri uzņemas aprūpi par 894 bēgļiem, kuriem tiek sniegta visāda veida aprūpe (tiek nodibināta patversme-skola, tiek nodrošināta pasta piegāde bēgļiem).

Nodibinoties Rudzātu pagastam, tā budžets (1929) ir tikai 21144 rbļ., līdz 1923.gadam tas pieaug līdz 232700 rbļ., pēc naudas reformas pagasta budžets no Ls 8259.10 (1923/1924) pieaug līdz Ls 51207.00 (1939/1949). Pēc 1937.gada valsts statistikas ziņām Latvijā vislielākais budžets uz vienu iedzīvotāju bija Rudzātu pagastā – Ls 15.47 (Daugavpils apriņķī vidēji Ls 8.67, Latgalē – Ls 8.65, Latvijā – Ls 12.45). Vidēji uz vienu Daugavpils apriņķa iedzīvotāju nodokļi sastādīja Ls 7.02, savukārt Rudzātu pagastā tie bija visaugstākie – Ls 11.25. 1935.gadā pagasta pašvaldības īpašumā ir 10.92 ha zemes (zeme tiek izmantota piešķirot zemi darbvedim, policijas iecirknim, apkalpotājiem, pagasta ārstam, aizsargu sporta laukumam, pagasta transporta nodrošinātājam)

1924.gadā Rudzātu pagasta pašvaldība pagasta centrā uzbūvē ēku, kurā atrodas pagasta pašvaldība un pasts (līdz 1936), pēc tam šeit atrodas tikai Rudzātu pasta nodaļa un dzīvokļi ierēdņiem un skolotājiem. Pēc kara gados šeit atrodas Rudzātu pagasta izpildkomiteja (Būmanis, 2003).

Rudzātu centrā (īrētā mājā) 1929.gadā rīdzinieks P.Rozenšteins atver aptieku. Tā ir labi apgādāta ar zālēm. Ienākot vāciešiem, lielāko daļu zāļu rekvizē vācu armijas vajadzībām. Pēc kara šajā ēkā dzīvo milicijas priekšnieks.

1931.gadā pagasta valde pieņem lēmumu par veterinārā punkta atvēršanu pagastā. Veterinārais dienests ir pastāvējis arī vācu okupācijas laikā un pēc kara gados (LVVA, 3723-1-2769, 2772, citēts Būmanis, 2003). 1935.gadā pagastā darbojās dažādi meistari: 11 kalēji, 12 drēbnieki, 5 drēbnieces, 2 kurpnieki, 1 ādministrs, 1 vadmalas vēlējs, 6 galdnieki, 4 būvstrādnieki, 1 namdaris, 3 mūrnieki. Vienā no saimniecībām pastāvēja privātā ķieģeļnīca, kur neilgu laiku gatavoja ķieģeļus apkārtējo iedzīvotāju vajadzībām. Sakarā ar to, ka pagasta teritoriju ieskauj purvi un meži, daudzās zemnieku saimniecībās jau kopš seniem laikiem ir bišu dravas. Dravu skaits un apjoms īpaši palielinās pēc iziešanas uz dzīvi viensētās. Latvijas Republikas gados biškopībā ir jūtams pacēlums tāpat kā visās pārējās lauksaimniecības

nozārēs.1939.gadā pie lauksaimniecības biedrības tiek nodibināta biškopības sekcija. Daudzi pagasta zemnieki paši gatavo saimniecībā vajadzīgos darba rīkus, kā piemēram, ratus, atsperratus, ragavas, kamanas, izbraucamās droškas, siena slīdgrābekļus, linu apstrādes darba galdus, eļļas spiedes, medus sviedes u.c.

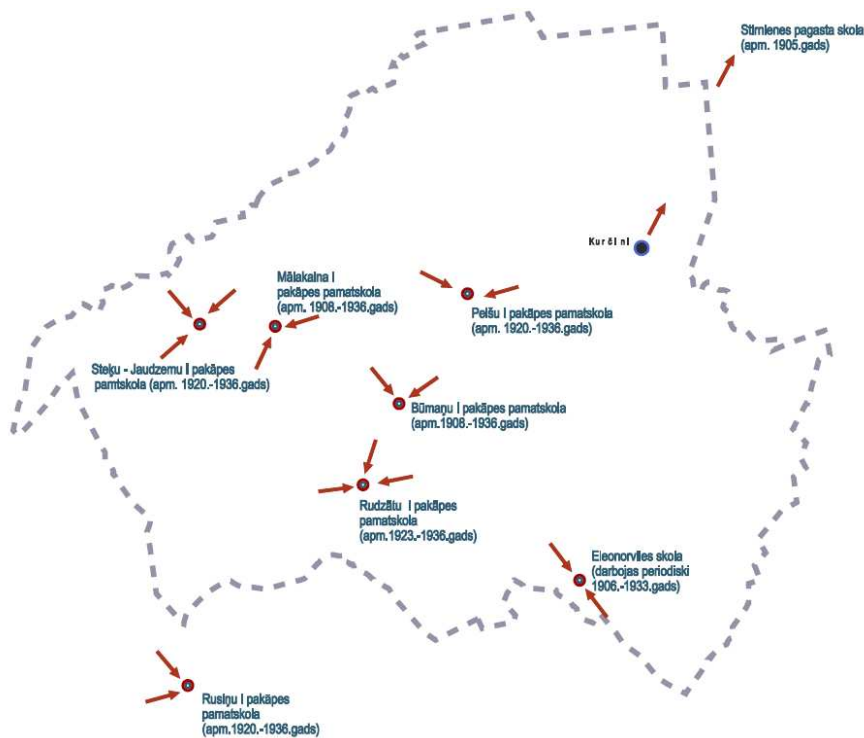
Latvijas Republikas gados pagastā ir plaši izplatīta alus brūvēšana mājas apstākļos pašu vajadzībām (svētku svinēšanai un talkām). Alus brūvēšana bija jāsaskaņo ar pagasta policiju.

Ar Latvijas Lauksaimniecības Kameras izveidošanu arī Rudzātu pagastā atsākas lauksaimniecības biedrība darbība. Biedrība izvērs plašu darbību (pagasta teritoriju sadala 28 rajonos, katrā ieceļot uzticības vīru, iegādājas koplietošanas tehniku, rīko zālāju dienas, ekskursijas uz pagasta priekšzīmīgākajām saimniecībām, zaļumballes, teātra iestudējumus, organizē izbraukumus uz Vidzemi, Zemgali, organizē dažāda veida sacensības). Tiek nodibinātas vairākas sekcijas. Neilgu laiku pagastā darbojas linu pieņemšanas punkts. 1927.gadā tiek nodibināta lopkopības pārraudzības biedrība un 1931.gadā pārraudzības biedrība Centība. 1930.gadā uz Rudzātu lopkopības pārraudzības biedrības un Rudzātu pārraudzības biedrības bāzes tiek nodibināta piensaimniecības sabiedrība Avots. Piena lopkopībai 1930.-1940.gadi Latvijā ir radīti ļoti labvēlīgi apstākļi. Tā ir ienesīga un ekonomiski izdevīga saimniekošanas nozare, ja vien zemnieks ievēro un seko piensaimniecības biedrību ieteikumiem un norādījumiem. 1939.gadā sabiedrība Avots iestājas Latvijas Centrālajā Piensaimniecības savienībā. 1930.gados pagastā tiek ierīkotas vairākas krejotavas. Katrs Zemnieks savu atvesto pienu pārstrādā krējumā, ko pēc tam noteiktās dienās nogādā uz pienotavu pārstrādei sviestā.1930.gadu vidū Rudzātu centrā bijušās muižas klēts ierīko pienotavu (iepriekš tuvākās pienotavas atradās 15 km attālumā no pagasta centra). 1939.gadā pienotavā tiek pārstrādātas 88.9 tonnas piena. Šajos gados tika saņemts liels atbalsts arī no valsts pārvaldes Kā piensaimniecības attīstību bremsējošs faktors bija tas, ka Rudzātu pagasts bija viens no lielākajiem linu audzētājiem. Linkopība bija galvenais ienākumu avots. Tā kā Rudzātu pagasta teritorija atrodas purvu un mežu ielokā, ir līdzena, un tai cauri plūst Ošas upe ar savām pietekām, tad pavasaros, rudenos un slapjās vasarās lielas pagasta zemes platības cieš no pārlieku liela mitruma. Pateicoties valdības atbalstam, kopš 1927.gada pagastā tika nodibinātas vairākas meliorācijas sabiedrības, kuras dažu gadu laikā izrok lielus novadgrāvjus vairāk kā 97.740 km garumā (Būmanis, 2003).

Jāpiezīmē, ka jau pēc I pasaules kara pagastā tiek audzēti lini 255.39 ha platībā. Pagastā katru gadu linu sējumu platības palielinās, maksimumu sasniedzot 1942.gadā (790.18 ha). Latvijas Republikas gados Rudzātu pagastā vidēji uz katru saimniecību ir vislielākās linu sējumu platības – 10.38% (apriņķī vidēji tikai 5.24%) (Būmanis, 2003). Rubenkalna ciemā darbojās linsēklu eļļas spiede.

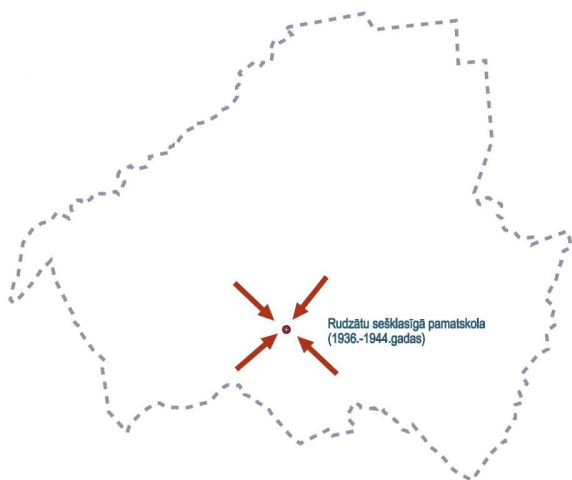
Padomju varas gados samērā liela daļa vietējo iedzīvotāju saglabā arī savas nelielās piemājas saimniecības. Darba dienas rītos, iepriekš apkopjot savu saimniecību, iedzīvotāji dodas uz kolhoza brigādēm. Pēc darba dienas beigām darbaļaudis steidzās uz mājām, lai vakaros apkoptu savu piemājas saimniecību. Neskatoties uz Padomju varas gados stimulēto attīstību laukos, iedzīvotāju skaits Rudzātu pagastā samazinās. Lauku kolektivizācijas periodā tika koordinēts arī darbaspēka sadalījums, tad 21.gadsimta sākumā ikvienam pagasta iedzīvotājam ir iespēja pašam lemt kur dzīvos un kur strādās.

Vēstures gaitā būtiska loma ir izglītības iestādēm pagasta teritorijā. 19.gadsimta beigās tagadējā Rudzātu pagastā teritorijā nav nevienas skolas. Tuvākā skola atrodas Stirnienes pagastā. 20.gadsimta sākumā vēsturisko notikumu ietekmē iedzīvotāji izjūt nepieciešamību veidot skolas. Skolas pārsvarā tiek izveidotas zemnieku mājās, kur ir ļoti smagi mācību apstākļi (trūkst siltums, gaismas, mācību līdzekļu). Mācības sākas vēlu rudenos un beidzas agri pavasaros. Pirmās skolas Rudzātu pagastā tik izveidotas 1908.gadā Mālakalnā un Būmaņos. I pasaules kara laikā Petskoju dzimtas mājās darbojas Latvijas-Latgaliešu biedrības Eleonorvīles nodaļas atvērta patversmes skola, kurā mācās 30 bēgļu bērni. Mācības notiek krievu valodā. Skolās mācās tuvākās apkārtnes bērni, lai nebūtu jāveic lieli attālumi pēc I pasaules kara, papildus esošajām, tiek atvērtas jaunas skolas (Steķu-Jaudzemu, Pelšu un Rusiņu I pakāpes skolas) (skatīt 5.25.attēlu).

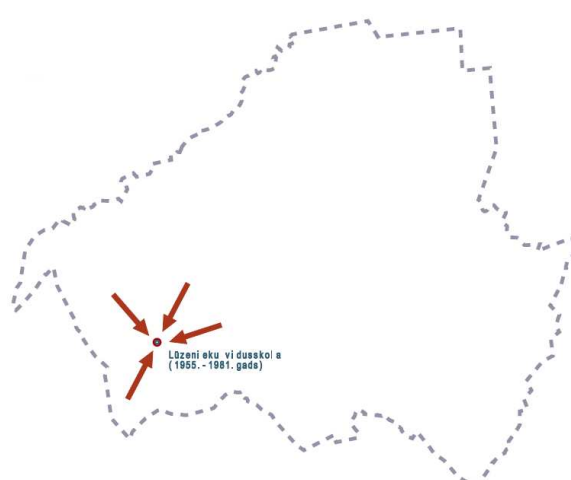

5.25.attēls. Skolu atrašanās vietas un skolnieku plūsmas virzieni Rudzātu pagastā līdz 1920.gadam (sastādīja autore, izmantojot (Būmanis, 2003, 310.-318.lpp.))

Skolās mācības notiek latviešu valodā. Mazās skolas darbojās līdz 1936.gadam, kad tās tiek slēgtas, jo ir uzbūvēta jauna, daudz piemērotāka Rudzātu sešklasīgā pamatskola (skatīt 5.26.attēlu). Attālums līdz jaunajai skolai tagad ir mērojams ilgāk no pagasta attālākajiem nostūriem, bet dzīves apstākļi ir ievērojami labāki. Skolai nav ilgs pastāvēšanas laiks, jo to noposta kara laikā.

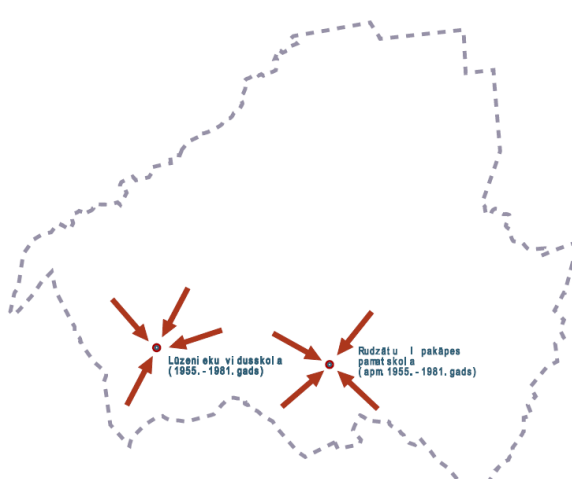

5.26.attēls. Rudzātu sešklasīgās pamatskolas atrašanās vieta un skolēnu plūsmas virzieni 1936-1944.gadā (sastādīja autore, izmantojot (Būmanis, 2003, 340.-343.lpp.))

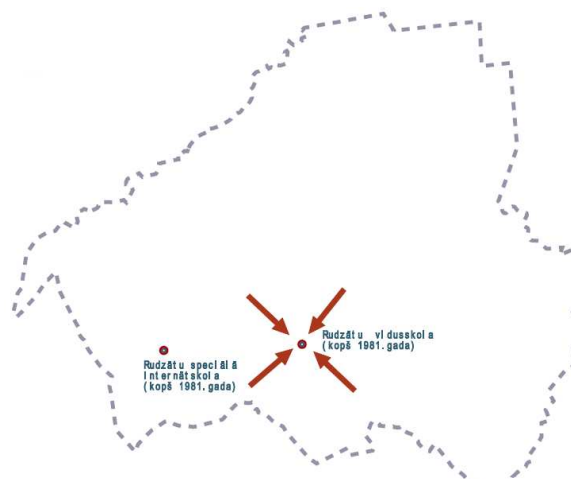

5.27.attēls. Lūzenieku skolas atrašanās vieta un skolēnu plūsmas virzieni 1955-1981.gadā (sastādīja autore, izmantojot (Būmanis, 2003, 340.-343.lpp.))

Kara gados nopostīto Rudzātu sešklasīgo pamatskolu bija iespējams atjaunot, bet padomju varas pārstāvji tas nešķīta pieņemami, jo skola atradās netālu no katoļu baznīcas. Un jauno skolas ēku uzceļ pagasta nomalē, purvainā, grūti pieejamā vietā – Lūzeniekos (tā tiek ievērots pastāvošās varas princips – tālāk no baznīcas) (skatīt 5.27.attēlu).

5.28.attēls. Lūzenieku un Rudzātu skolas un skolnieku plūsmas virzieni Rudzātu pagastā līdz 1981.gadam (sastādīja autore, izmantojot (Būmanis, 2003, 340.-343.lpp.))

5.29.attēls. Skolu atrašanās vietas un skolnieku plūsmas virzieni Rudzātu pagastā kopš 1981.gada (sastādīja autore, izmantojot (Būmanis, 2003, 343.-360.lpp.))

Jaunuzceltā skola tiek atklāta 1955.gadā. Skolas atrašanās vieta ir viens no galvenajiem iemesliem cilvēku masveida izceļošanai no pagasta – 4 km garais ceļš (no pagasta centra) uz

skolu rudeņos un pavasaros ir gandrīz neizbraucams. Rudzātu centra un tā tuvumā dzīvojošajiem bērniem bija grūtības nokļūt jaunajā skolā (attāluma un sliktā ceļa dēļ). Vietējās varas pārstāvji nolemj uzbūvēt I pakāpes pamatskolu pie Vilkmugures tilta (skatīt 5.28.attēlu). Ar laiku vietējā vara tomēr saprot, ka skolai jābūt pagasta centrā, un, lai uzlabotu demogrāfisko situāciju Rudzātos, 1981.gadā tiek uzcelta jauna vidusskola Rudzātu centrā (skatīt 5.29.attēlu) (Būmanis, 2003). Lūzenieku skola kopš 1981.gada ir pārveidota par speciālo internātskolu.

Gadsimta laikā ir uzlabojusies izglītības kvalitāte, bet mainījies skolu lielums un atrašanās vieta. Latvijas 2000.gada tautas skaitīšanas rezultātu apkopojumā Preiļu rajonā personu īpatsvars kam ir augstākā izglītības ir 8.2-9.9%, kas ir viens no labākajiem rādītājiem Latgalē. No kopējā Rudzātu pagasta iedzīvotāju skaita, kuri ir sasnieguši 15 un vairāk gadus (kopā 852) sākumskolas izglītība ir 77 iedzīvotājiem, pamatskolas – 314, vispārējā vidējā – 194, vidējā speciālā – 127, augstākā – 69, mazāk par četrām klasēm – 47, savukārt 24 iedzīvotāji nav norādījuši savu izglītību (Latvijas 2000.gada tautas skaitīšanas rezultāti, 2002). Laika gaitā attālums iedzīvotājiem vairs nav nepārvarams, grūts šķērslis. Mūsdienās sabiedriskā autobusa maršruti ir pielāgoti skolnieku plūsmai. Skolēniem ir iespējas palikt skolas internātā visu mācību nedēļu. Rudzātu centrā Rudzātu vidusskolas telpās atrodas pirmsskolas grupa (2004./2005.m.g. apmeklē 20 bērni) un vidusskola (2004./2005.m.g. mācās 184 skolēni) (Rudzātu vidusskolas mājas lapa) un Lūzeniekos - Rudzātu speciālā internātpamatskola (2006./2007.m.g. mācās 90 skolnieki, tai skaitā – 51 bērns no Preiļu rajona pašvaldībām, 39 bērni no citām Latvijas pašvaldībām) (Rudzātu speciālās internātpamatskolas mājas lapa).

Pēdējo gadu gaitā ir aktivizējusies vietējā sabiedrība un iesaistījusies nevalstiskajās organizācijās – biedrībā „Sabiedriskais centrs Rudzāti”, biedrībā „Preiļu rajona partnerība” un mednieku klubs „Rudzātu mežmala”.

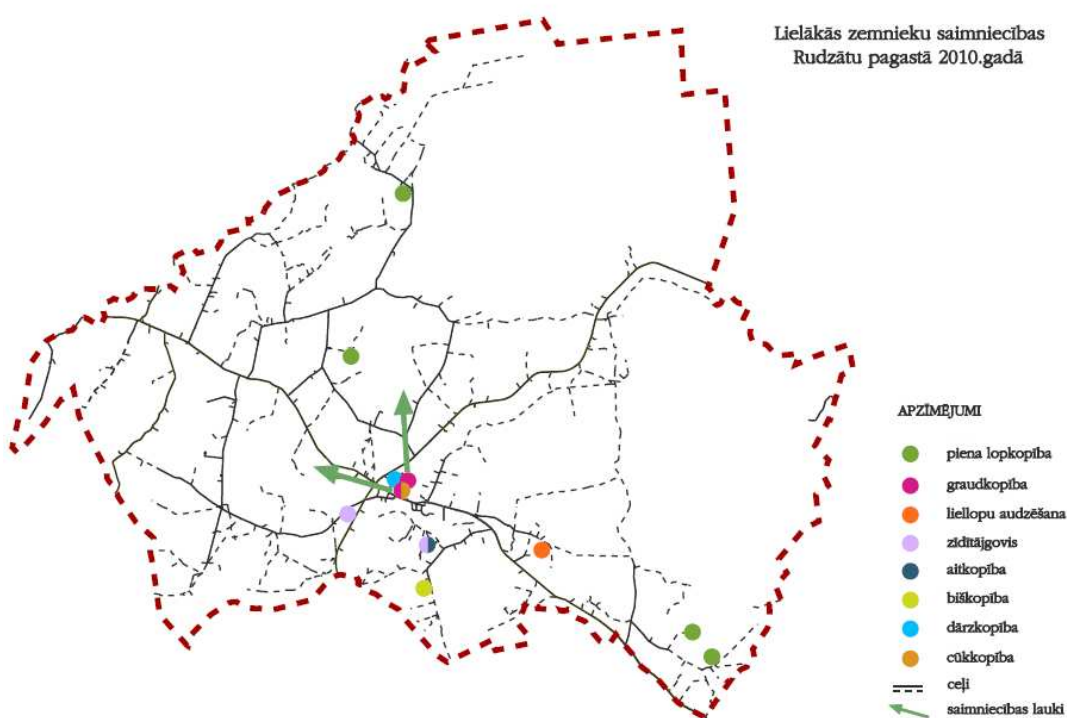
Kopš 1997.gada Rudzātu pagastam ir piešķirts īpaši atbalstāmās teritorijas statuss. Rudzātu pagasta attīstības indekss 2007.gadā ir -0,293 un tas dod 247 vietu Latvijas lauku pašvaldību (pagastu un novadu, kuros nav pilsētu) rangā (Reģionu attīstība Latvijā, 2008). Rudzātu pagasta attīstības indekss 2000.gadā bija -0,380, bet Rudzātu pagasta vieta Latvijas lauku pašvaldību rangā – 301, 2005. gadā attīstības indekss bija -0,466, kas ļāva saglabāt iepriekšējo 301 vietu. Kopš Rudzātu pagasts ir pievienojies Līvānu novadam attīstības indekss nākotnē tiks aprēķināts visam novadam kopumā. 2009.gada Ministru kabineta noteikumi „Noteikumi par teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas kārtību un tā vērtībām” nosaka, ka jaunizveidotajā Līvānu novadā attīstības indekss ir -0,864 (2007.gada dati), kas ļauj ieņemt 92

vietu jauno 109 novadu rangā. Turpmāk statistiski un salīdzinot attīstības potenciālu Rudzātu pagasts vairs netiks izdalīts atsevišķi, bet kā vienota teritorija Līvānu novads.

Rudzātu ciemā atrodas pagasta vidusskola, savukārt Lūzeniekos darbojas Rudzātu speciālā internātpamatskola.

Lielākie uzņēmumi – SIA TU Lauki (veikals), z/s Alksnīši (kafejnīca, veikals, lauksaimnieciskā ražošana), V.Trubena IU (kokapstrāde), veikals TIM un virkne zemnieku saimniecību. (Preiļu rajona Rudzātu pagasta teritorijas plānojums, 2008).

Līvānu novada, Rudzātu pagasta un Sutru pagasta pašvaldību apvienošanās projektā ir minētas 11 lielākās lauku saimniecības un to specializācija Rudzātu pagastā (skatīt 5.3.tabulu un 5.30.attēlu).

5.30.attēls. Lielākās zemnieku saimniecības Rudzātu pagastā 2010.gadā (sastādīja autore)

5.3.tabula

Rudzātu pagasta lielākās lauku saimniecības

(avots: Līvānu novada, Rudzātu pagasta un Sutru pagasta pašvaldību apvienošanās projekts, 2008)

Saimniecības nosaukums	Īpašnieks	Nodarbošanās
Z/s „Stūrmaņi”	T. Detkovs	Piena lopkopība
Z/s „Brūveri”	U. Brūvers	Piena lopkopība
Z/s „Rubini”	A. Pastars	Gaļas liellopi
Z/s „Raīda”	M. Punculis	Aitkopība
Z/s „Ošmala”	S. Puncule	Ziditājgovis, kautuve
Z/s „Aleksandrova”	P. Piļups	Biškopība
Z/s „neļķes – 92”	M. Klaužs	Piena lopkopība

Z/s „Osīši”	V. Slava	Graudkopība, cūkkopība
Z/s „Dambīši – 2”	A. Dambītis	Dārzkopība
Z/s „Mārlienes”	M. Laugalis	Zīdītājgovis, vaislas bulli
Z/s „Rudzāts”	Pīgoznis, pārvaldnieks R. Alījevs	Graudkopība

Lielākie darba devēji pašvaldībā ir Rudzātu internātskola (70 darbinieki) un Rudzātu vidusskola (39 darbinieki) (Preiļu rajona Rudzātu pagasta teritorijas plānojums, 2008).

5.6. Vērtējums un tendences

Sabiedrības aktivitāte un kultūras dzīve Rudzātu pagastā gadu gaitā ir viļņveidīga. Līdz 20.gadsimta sākumam tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā sabiedrība bija maz izglītota, tādēļ sabiedriskā un kultūras dzīve ārpus zemnieku mājām nebija liela. Daudzviet literatūras avotos tiek minēta zemnieku aprobežotība un žūpība. Straujš sabiedrības aktivitātes vilnis uzjundī līdz ar pirmās Latvijas brīvvalsts laiku. Vietējie iedzīvotāji izmanto ikvienu iespēju iegūt jaunas zināšanas un paši aktīvi iesaistās sabiedriskajās norisēs. Attieksme un dzīvesritms mainās padomju varas gados, ko iespējams nosaka jaunā saimniekošanas metode, jauna ideoloģija. Rudzātu pagastā vadība tiek uzticēta iebraucējiem, kas nepārzina vietējo iedzīvotāju tradīcijas, sadzīves jomu.

6. RUDZĀTU PAGASTA NĀKOTNES REDZĒJUMS

Rudzātu pagasta lauku telpas turpmākās attīstības iespējas jāvērtē ņemot vērā vēsturiskos notikumus, izvērtējot cēloņus un sekas attiecībā pret katru nākamo attīstības posmu. Nozīmīgs apstāklis ir vispārējās tendences un plānošanas procesu ietekme. Ne mazāk nozīmīgs ir pašu iedzīvotāju viedoklis. Tādēļ 2010.gada februāra mēnesī Rudzātu pagastā tika veikta iedzīvotāju viedokļa izziņāšana par iedzīvotājiem vairākiem nozīmīgiem jautājumiem.

6.1. Izstrādāto attīstības plānu apskats

Vietējās sabiedrības sabiedrisko aktivitāti un iesaistīšanos projektos daļēji ir veicinājuši Eiropas lauku stratēģiskie mērķi un programmā noteiktie četri virzieni: 1. ass – lauksaimniecības, pārtikas un mežsaimniecības konkurētspēja, 2. ass – vide un lauku apsaimniekošana, 3. ass – dzīves kvalitāte lauku apvidos un lauku ekonomikas dažādošana, un 4. ass – Leader pieeja. Lauku attīstības politikā Eiropā galvenā uzmanība pievērsta trīs pamatjomām: lauksaimniecības pārtikas ekonomikai, videi, kā arī lauku ekonomikai un lauku iedzīvotājiem plašākā nozīmē. Eiropas lauku politika tiek balstīta uz Kopienas lauku attīstības stratēģiskajām pamatnostādnēm un regulu (EK) Nr.1698/2005 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA) plānošanas laika posmam no 2007.gada līdz 2013.gadam. Prakse pierāda, ka lauku attīstībā būtiska loma ir struktūrfondiem un vietējie iedzīvotāji sāk novērtēt iespējas, it sevišķi pārliecinoties par kādu praktiski realizētu projektu tuvākajā apkārtnē.

Neskaidrības un nenoteiktību pauž Latvijas lauku politikas dokumenti. Latvijas lauku attīstības stratēģiskie mērķi nosaka, ka būtiskākais ir lauku cilvēku spēju attīstība, no darba gūto ienākumu vairošana laukos, lauku dabas resursu ilgtspējīga apsaimniekošana un lauku dzīves telpas attīstība. Uzlabojot lauku infrastruktūru valsts saredz iespēju uzlabot lauku dzīves telpu. Jāpiebilst, ka valsts līdzekļi šai prioritātei netiek paredzēti. Lauku attīstības programmā arvien vairāk tiek uzsvērts un paredzētas darbības un resursi nelauksaimnieciskās komercdarbības atbalstam. Valsts mērogā nav noteiktas uzņēmējdarbības jomas un teritorijas, kas būtu atbalstāmas lauku teritorijās, izņemot lauku tūrismu. Latvijas lauku attīstības programma liela mērā ir orientēta uz lauku iedzīvotāju ienākumu līmeņa pieaugumu, kas ir vērtējams pozitīvi. Taču programmā ļoti maza uzmanība ir pievērsta nodarbinātības jautājumam, ko var vērtēt kā lielu risku no teritorijas ilgtspējīgas apdzīvotības viedokļa.

Latvijā kopumā līdz šim attiecībā uz lauku teritorijām un attīstību nav konkrētas nostājas. 2010.gada otrajā pusē ir plānots apstiprināt Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģiju,

kur projekta pašreizējā versijā kā vietas kapitāls un nacionālo interešu telpa tiek noteikta lauku attīstības telpa. Valstiskā līmenī lauku telpas nozīme tiek uzsvērtā pirmo reizi, tādējādi ir sagaidāma tālāka rīcība dažādos līmeņos. Latvijas lauku attīstības stratēģijas virsmērķis ir „pārticis cilvēks ilgtspējīgi apdzīvotos Latvijas laukos”, tomēr definējot virsmērķi nav radīts saturs un patiesas rīcības, lai efektīvāk sasniegtu mērķi. Netiek rasts risinājums būtiskam jautājumam, kas skar nodarbību laukos.

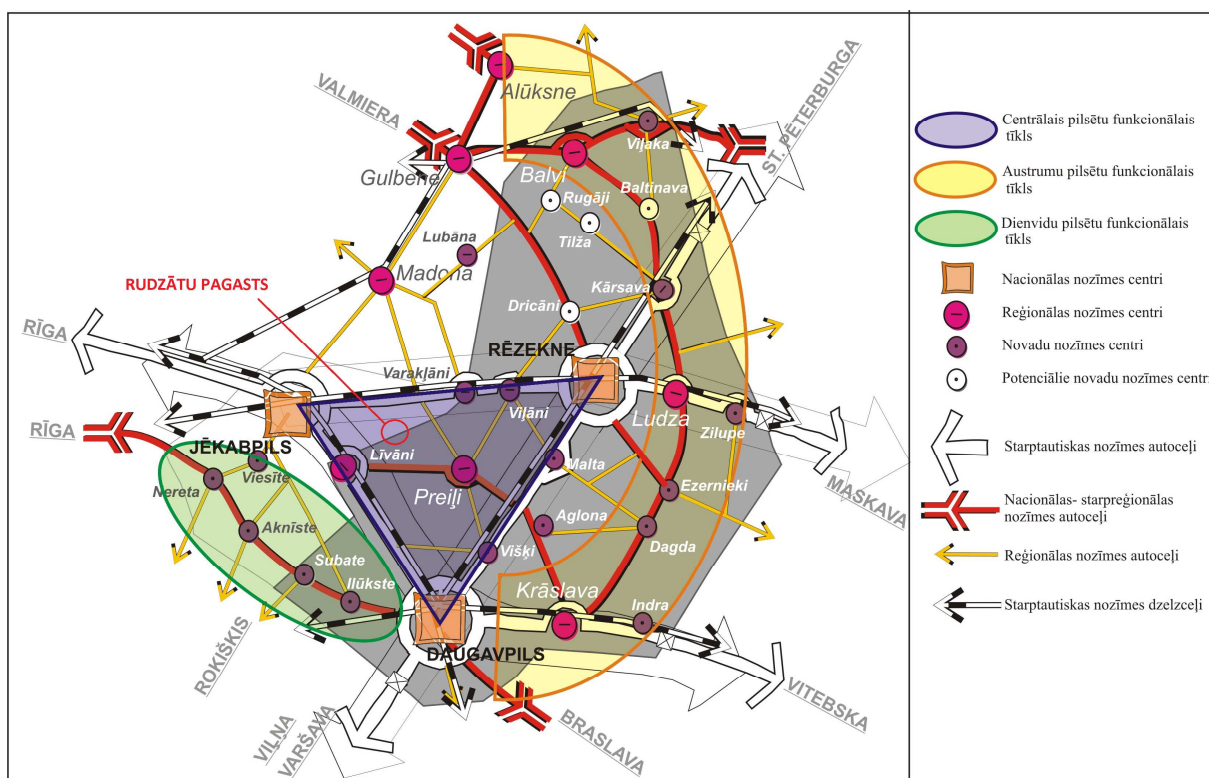
Lauku politikas reālais ieguldījums ir lauku sabiedrības partnerību nodibināšanās. Ja nepastāv noteiktība attiecībā uz lauku teritorijām valstiskā mērogā, tad viena no iespējām ir vietējam iedzīvotājam pašam vairojot lauku attīstības iespējas un kvalitāti, otrkārt pašvaldība var stimulēt un veicināt lauku attīstību savā administratīvajā teritorijā.

Konkrētāks plānošanas dokuments, kas nosaka arī Rudzātu pagasta attīstības virzienus ir Latgales plānošanas reģiona teritorijas plānojums. Latgales attīstības programma ir apstiprināta 2000.gadā, kad Latvija vēl nebija iestājusies Eiropas Savienībā, līdz ar to attīstība tika plānota un pakārtota šī laika iespējām (Lauksaimniecības un lauku attīstības speciālā iestājas programma (SAPARD), Pirms iestājas struktūrpolitiku instruments (ISPA), Phare, Pasaules bankas, Nevalstiskās organizācijas). Kopš Latvija ir iestājusies ES, situācija valstī kopumā ir mainījusies, gan piemērojot jaunās ES regulas, gan pārņemot virkni citu saistību, kā arī pieejamība jauniem struktūrfondiem. Latgales attīstības plānam nav veikta aktualizācija, kas šajā plānošanas dokumentā paustajiem nodomiem nerada priekšnosacījumus realizēties dzīvē Latgalē.

Savukārt Latgales plānošanas reģiona teritorijas plānojums nosaka galvenos telpiskās struktūras elementus: apdzīvojamā attīstībai (saistībā ar iedzīvotājiem, mājokļiem, nodarbinātību un darba vietām, pakalpojumiem); lauku (atvērtās telpas) attīstībai (aptverot lauksaimniecības teritorijas, mežu telpas, dabas vērtības, ainavas, rekreācijas un tūrisma areālus); transporta, komunikāciju un vides infrastruktūras attīstībai (saistībā ar sasniedzamības un komunikāciju iespēju uzlabošanu). Rudzātu pagasta ciems Rudzāti, tiek noteikts par vietējās nozīmes centru, t.i. lauku apdzīvota vieta – ciems, kura funkcijas un apkalpes zonas nozīmīgas vairākām pašvaldībām.

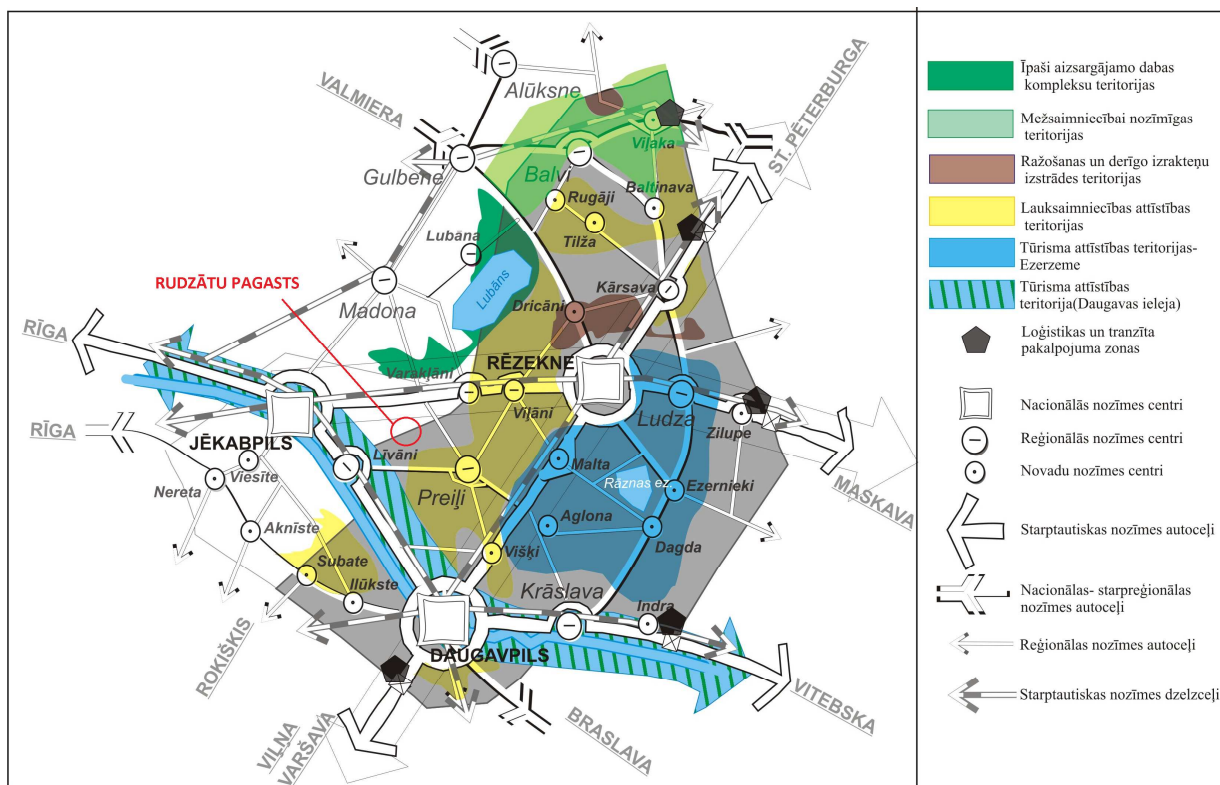
Latgales pilsētas veido vairākus funkcionālus pilsētu tīklus, Rudzātu pagasts ietilpst Centrālajā pilsētu tīklā (skatīt 6.1.attēlu). Tā atbalsta karkasu veido pilsētu trijstūris – galvenās Latgales reģiona ekonomiskās izaugsmes virzītājas Daugavpils, Rēzekne un Zemgales plānošanas reģiona pilsēta Jēkabpils (nozīmīgākais mezgla punkts virzienā no Latgales uz valsts galvaspilsētu Rīgu). Pilsētām tiek noteikts savs ietekmes areāls, kas nepārsniedz 25 km rādiusu un uzskatāms par nelielu. Rudzātu pagasts atrodas Preiļu un Līvānu pilsētu ietekmes areālā (24 km attālumā abas pilsētas). Rudzātu pagastam, pirmkārt izmantojot savu

potenciālu, pastāv iespēja attīstību balstīt uz Līvānu pilsētas iespējām (transporta koridora tuvums, reģiona nozīmes centra tuvums, Līvāni kā tūrisma pakalpojumu un rūpnieciskās ražošanas atbalsta centrs) vai Preiļu pilsētas iespējām (pilsēta Centrālā pilsētu tīkla centrā, priekšrocības lauksaimnieciskās darbības attīstībā un tuvums pie tūrisma attīstībai labvēlīgām teritorijām, pilsēta kā lauksaimniecības produkcijas pārstrādes (pārtika, piena produkti) atbalsta centrs, kā arī iespējas izmantot loģistikas, kultūras pasākumu un sporta centra iespējas).

6.1.attēls. Pilsētu funkcionālais tīkls (avots: Latgales reģiona teritorijas plānojums 2006.-2026., 2006)

Rudzātu pagastā funkcionāli un telpiski tiek paredzēta jaukta, mozaīkveida zemes izmantošana ar daudzveidīgu saimniecisko darbību (skatīt 6.2.attēlu). Jaukta mozaīkveida zemes izmantošana nosaka, ka tās ir visas pārējās teritorijas, kurās nav nekādu speciālu nosacījumu un nav noteiktas īpašas prioritātes, tādēļ šajās teritorijās iespējama daudzveidīga saimnieciskā darbība un zemes izmantošana. Katras konkrētās teritorijas izmantošanas veidi un apbūves nosacījumi jānosaka vietējo pašvaldību teritorijas plāojumos un detālplāojumos. Plānojums paredz, ka jāveicina ekonomisko aktivitāšu un nodarbinātības daudzveidošana visās nozarēs, atkarībā no katras vietas rakstura izkopjot ainavas, racionāli apsaimniekojot zemi, saglabājot kultūrvēsturisko vidi un samazinot neizmantotās lauksaimniecības zemju platības.

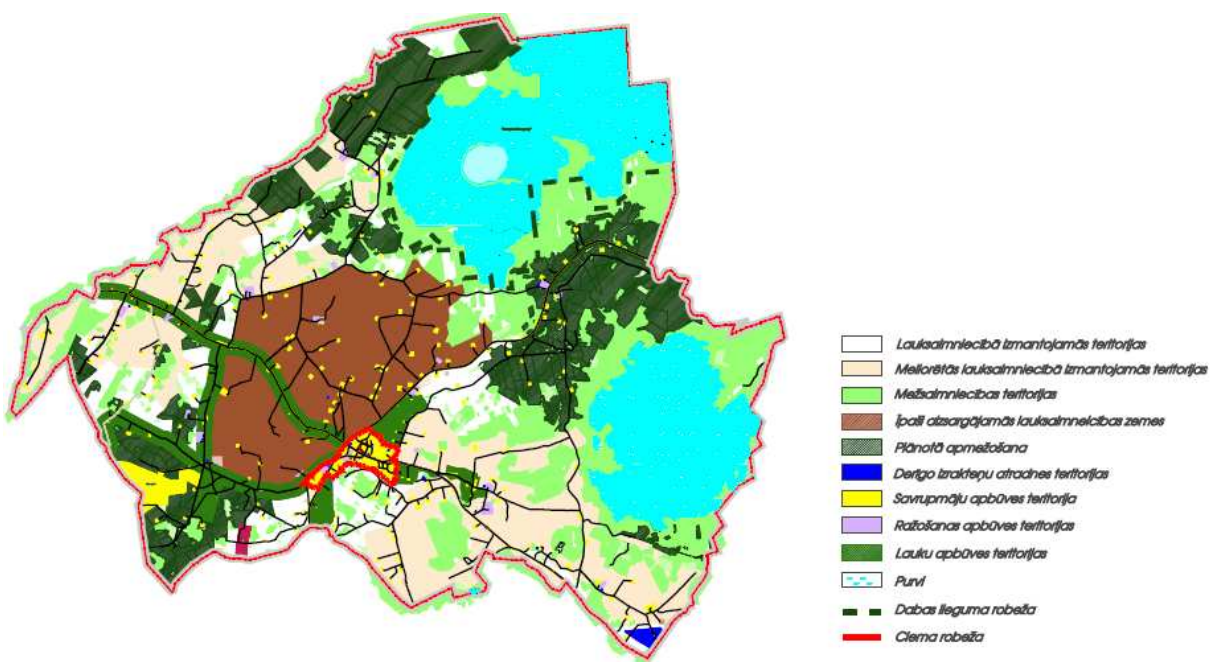
6.2.attēls. **Vēlamā atvērta telpas struktūra** (avots: Latgales reģiona teritorijas plānojums 2006.-2026., 2006)

Rudzātu pagasta teritorija atrodas Latgales reģiona un Vidzemes reģiona interešu teritorijā. Nākotnē būtu vēlama sadarbība attiecībā par Varakļānu pilsētas integrāciju Centrālajā pilsētu tīklā un reģionālas nozīmes ceļa attīstība virzienā Preiļi-Madona (P62).

Rudzātu pagasta pašvaldībai ļoti ilgu laiku, salīdzinot ar citām pašvaldībām Latvijā, nebija spēkā esošs teritorijas plānojums. 2009.gada 6.maijā stājās spēkā jaunais teritorijas plānojums, kas detalizē pagasta teritorijas plānoto izmantošanu, apbūves teritorijas (dzīvojamās apbūves teritorijas, publiskās apbūves teritorijas, ražošanas un tehnisko objektu teritorijas, satiksmes infrastruktūras apbūves teritorijas un dabas pamatnes teritorijas), nosaka apbūves noteikumus un aizsargjoslas, apgrūtinājumus. Izglītoti un aktīvi iedzīvotāji, kultūrvēsturiskais mantojums, tīra vide, saimnieciski izmantojamās lauksaimniecības zemes, mežu un purvu resursi, labi izveidots ceļu tīkls, derīgo izrakteņu resursi, Pelečāres purvs un citas aizsargājamās dabas teritorijas ir Rudzātu pagasta pamatvērtības. Pašvaldības teritorijas plānojumā Rudzātu pagasta lauksaimniecības zemju apsaimniekošanas galvenie mērķi ir pilnvērtīgi izmantot lauksaimniecībā izmantojamās zemes, celt lauksaimniecībā izmantojamās zemes auglību un apmežot lauksaimniecībai nepiemērotās lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības (Rudzātu pagasta teritorijas plānojums 2008.-2020.gadam, 2008). Daudzveidīga apbūve ir Rudzātu ciema teritorijā, Rudzātu pagasta rietumu daļā, kur vēsturiski ir iekoptas lauksaimniecības zemes ir noteikts, ka šīs lauksaimniecības zemes ir īpaši

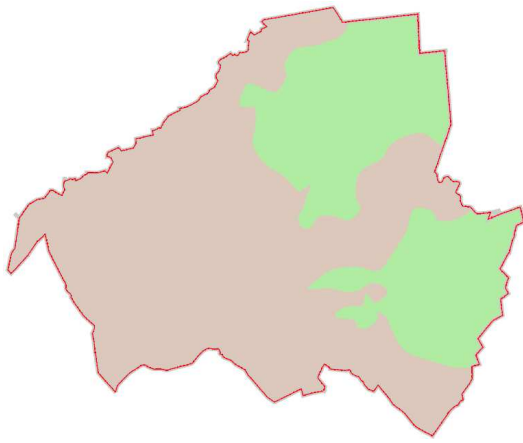
aizsargājamas. Kolhozu laiku fermu apkārtnēs tiek paredzēta ražošanas apbūves teritorijas. Samērā lielas pagasta platības ir paredzēts apmežot. Teritorijas plānojumā kā arguments šādai nostājai tiek minēta kolhozu saimniecības izjukšanas, kā rezultātā ir notikusi būtiska lauksaimnieciskās ražošanas samazināšanās. Tā rezultātā ir samazinājies lauksaimniecības zemēs nonākošo piesārņojošo vielu daudzums. Daudzās vietās, īpaši – mežu tuvumā, ilgstoši neapsaimniekotās lauksaimniecībā izmantojamā zeme ir aizaugusi ar krūmiem. Pagasta teritorijas plānojums nosaka, ka ar krūmiem aizaugušās vai lauksaimniecībā neizmantojamās un nemeliorētās zemes, kuras attēlotas teritorijas plānojuma kartogrāfiskajā materiālā, ir uzskatāmas par apmežojamajām teritorijām.

Rudzātu pagasta teritorijas plānojumā procentuālā teritorijas izmantošana atspoguļo, ka lauksaimniecības zemes aizņem 49% (27% no lauksaimniecības zemes aizņem īpaši aizsargājamās lauksaimniecībā izmantojamās zemes) no kopējās pagasta teritorijas, mežsaimniecības teritorijas - 20% (17% no pagasta teritorijas ir plānots apmežot), purvu teritorijas – 25%, esošās apbūves teritorijas - 2%, pārējās teritorijas - 4% (skatīt 6.3.attēlu).

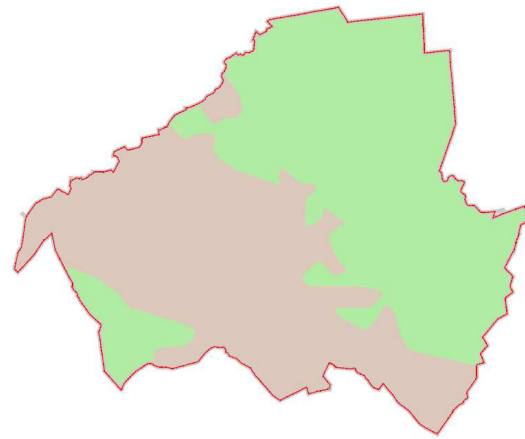

6.3.attēls. Rudzātu pagasta plānotās izmantošanas attēlojums (sastādīja autore, izmantojot Rudzātu pagasta teritorijas plānojuma grafisko daļu)

Pieņemot, ka teritorijas plānojums ir pagasta tālākās nākotnes norādītājs, jāsecina, ka veicot teritoriju apmežošanu nākotnē Rudzātu pagasta teritorijā mežu platības varētu aizņemt apmēram 37%, savukārt lauksaimniecības zemju platība samazinātos līdz 32% (skatīt 6.4.attēlu). Lai nākotnē veiktu teritorijas apmežošanu būtu nepieciešams veikt papildus izpēti, konkretizējot nosacījumus, darbības veidus un sagaidāmo ietekmi.

TAGADĒJĀ SITUĀCIJA

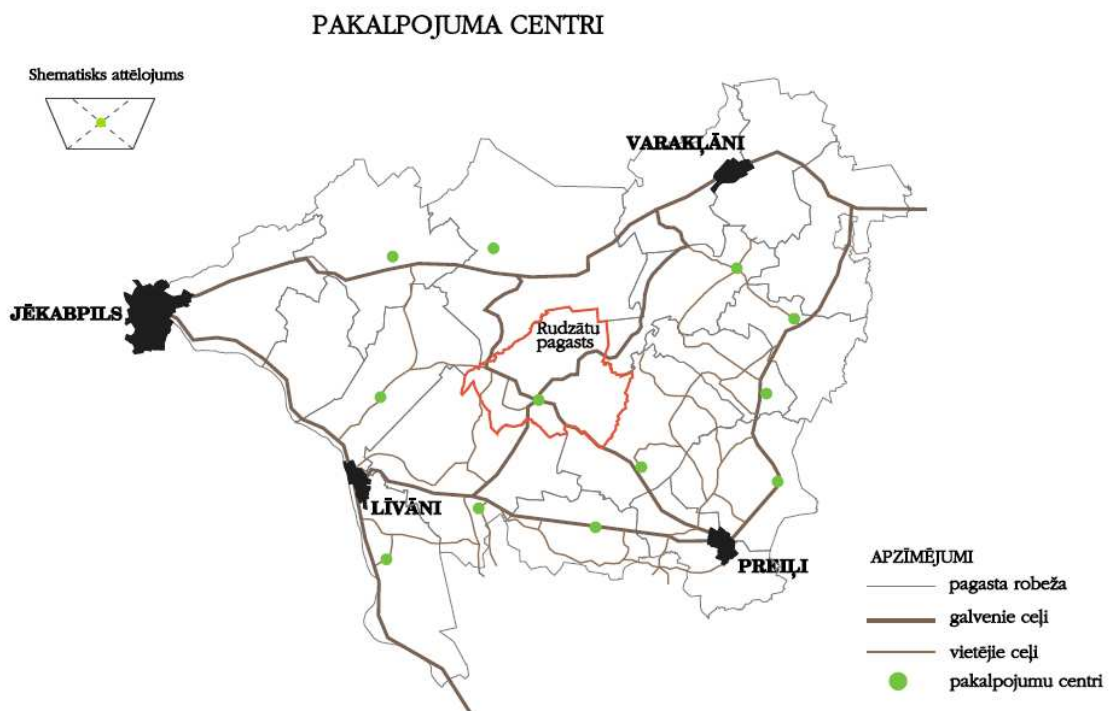

PLĀNOTS NĀKOTNĒ

6.4.attēls. Mežu un brīvo teritoriju proporcionālais sadalījums - pašreizējā situācija un plānotā situācija (sastādīja autore, izmantojot Rudzātu pagasta teritorijas plānojuma grafisko daļu)

6.2. Rudzātu pagasts plašākā teritoriālā kontekstā

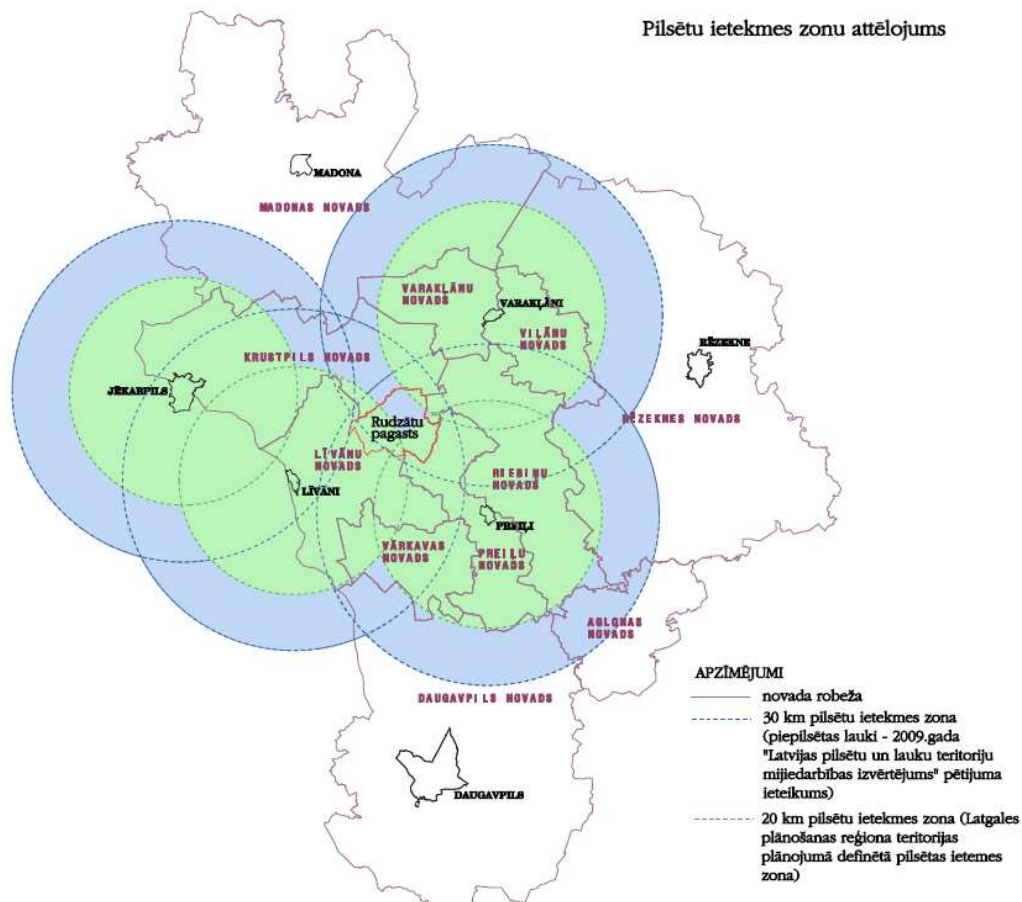
Rudzātu pagasta attīstības iespējas nav iespējams skatīt lokāli, nevērtējot tuvākās un tālākās apkārtnes ietekmi un iespējamo sadarbību. Eiropas telpiskās attīstības perspektīva izvirza četrus galvenos telpiskās attīstības principus: 1) policentriska (vērsta uz teritoriju izlīdzinātību), vienmērīgu pilsētu attīstība un pilsētu un lauku partnerības nostiprināšanu, 2) integrēts transporta un komunikāciju koncepts balstoties uz policentrisko attīstību, 3) dabas un kultūras mantojuma saglabāšana un attīstība, veidojot pārvaldību (Eiropas telpiskās attīstības perspektīva, 1999).

6.5.attēls. Rudzātu pagasta teritoriālais izvietojums attiecībā pret tuvākajām pilsētām un pakalpojumu centriem (sastādīja autore)

Arī Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas projektā uzsvars tiek likts uz attīstības centru izaugsmi, pilsētu un lauku mijiedarbību un attīstības centru funkcionālā tīkla izveidi. Rudzātu pagasts nosacīti atrodas četrus pilsētu teritoriālā „trapeces” centrā (skatīt 6.5.attēlu).

Nosacīto teritorijas laukumu veido tuvākās pilsētas Jēkabpils, Varakļāni, Līvāni un Preiļi. 6.5.attēlā ir atzīmēti pakalpojumu centri, kas tiek uzsvērti 2009.gada jaunajā administratīvā iedalījuma kartē. Pakalpojuma centri pirms administratīvi teritoriālās reformas ir pildījuši pagasta administratīvā centra funkcijas. Vēsturiski vietējiem iedzīvotājiem stiprākas saites ir ar Preiļiem un Līvāniem, ko nodrošina labāka ceļu kvalitāte, mazāks attālums, vēsturiskā saimnieciskās darbības orientēšana uz šīm pilsētām. Lielākā daļa aptaujāto iedzīvotāju norādīja, ka uz tuvākajām pilsētām (Preiļiem un Līvāniem) dodas ik nedēļu vai vairākas reizes mēnesī (34% aptaujāto uz pilsētu dodas vairākas reizes mēnesī, iknedēļu pilsētu apmeklē 26% aptaujāto) iedzīvotāju. Rudzātu pagasta centrs atšķiras no pārējiem apkārtnē esošajiem pakalpojuma centriem ar attīstītāku izglītības infrastruktūru (Rudzātu ciemā ir vidusskola un Lūziniekos atrodas speciālā internātpamatskola).

6.6.attēls. Tuvumā esošo pilsētu ietekmes zonas (sastādīja autore, izmantojot Latgales reģiona teritorijas plānojums 2006.-2026., 2006 un Latvijas pilsētu un lauku teritoriju mijiedarbības izvērtējums, 2009)

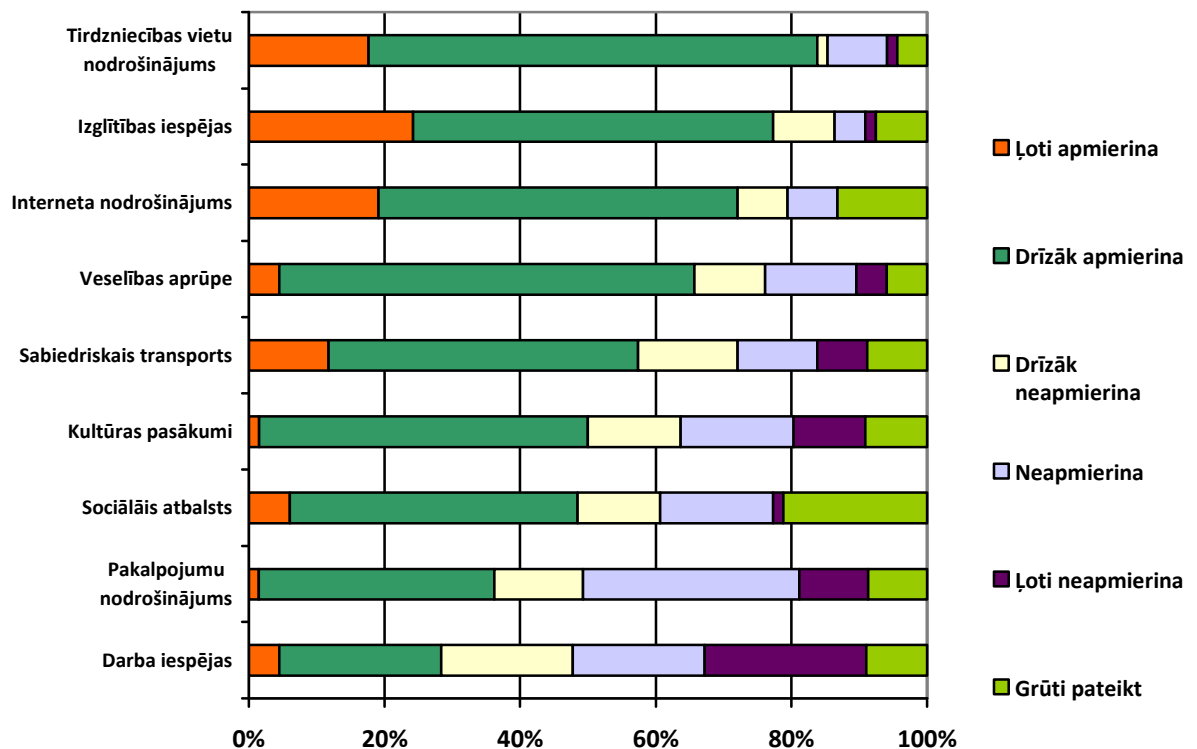
Latgales plānošanas reģiona teritorijas plānojumā un Valsts reģionālās attīstības aģentūras pētījumā par Latvijas pilsētu un lauku teritoriju mijiedarbības izvērtējumu ir norādīti pilsētu ietekmju areāli (skatīt 6.6.attēlu).

Pilsētu-lauku ietekmes zonas jeb areāli tiek norādīti atšķirīgi t.i. 20 un 30 km rādiusa attālumā no pilsētām. Ja pieņemam, ka ietekmes areāls ir 30 km, tad Rudzātu pagasta attīstība impulsus var radīt un paši Rudzāti var sniegt Preiļiem, Līvāniem un Varakļāniem. Pašreiz tā neveidojas ar Varakļānu pilsētu. Savukārt atzīmējot 20 km ietekmes rādiusu savstarpējā sadarbība un ietekme var veidoties ar Preiļiem un Līvāniem, kas lielākā vai mazākā mērogā arī ikdienā ir novērojama. Pilsētu un lauku sadarbības un ietekmes iespējas būtu jāvērtē ne tikai nosakot konstatntu attālumu, bet vērtējot vēsturiskās saites, pilsētās pieejamos pakalpojumus, ekonomisko aktivitāti, kultūras dzīves aktivitātes. Pēc Rudzātu pagasta pievienošanās Līvānu novadam ir sagaidāma ciešāka sadarbība ar Līvānu pilsētu kā administratīvo centru, protams, tas neizslēdz vietējo iedzīvotāju pieradumus doties uz Preiļiem un izmantot tur pieejamos pakalpojumus, tirdzniecības vietas un veidot ekonomisku sadarbību ar uzņēmējiem. Savā ziņā Rudzātu pagasta cilvēkiem tiek dota iespēja izvēlēties.

Būtiski ir noskaidrot, ko Rudzātu pagasts var piedāvāt tuvākajai apkārtnē un pilsētām, un otrādi - kā pilsētas un tuvākā apkārtnē var ietekmēt pagasta dzīvi. Rudzātu pagastā ir veiksmīgi un kvalitatīvi attīstīta izglītības infrastruktūra, kuru izmanto un varētu izmantot vēl efektīvāk tuvāko pagastu iedzīvotāji. Apkārtējo pagastu iedzīvotājus varētu piesaistīt ar bagātīgu kultūras, sporta pasākumu piedāvājumu, izveidojot pastāvīga ģimenes ārsta privātpaksi tiktu radīta iespēja izmantot veselības pakalpojumus.

Kā informācijas ziņā noderīgs un piesaistošs varētu izveidoties lauku konsultāciju birojs vai aktīva lauksaimnieku biedrība. Lauksaimniecība Rudzātu pagastā jau vēsturiski ir bijusi galvenais iedzīvotāju nodarbošanās un iztikas nodrošināšanas veids. To apliecina arī Rudzātu pagastā aptaujātie iedzīvotāji, atzīstot kā piemērotāko attīstības virzienu tradicionālo lauksaimniecību (58%) un bioloģisko lauksaimniecību (39%). 29-30% aptaujāto norāda, ka pagastā varētu attīstīt dabas tūrismu un veidot mazus un vidēji lielus uzņēmumus. 15-20% aptaujāto pieļauj iespēju, ka Rudzātu pagasts varētu attīstīties kā reģiona speciālās izglītības centrs vai attīstīt pārstrādes rūpniecību, kā arī attīstīties mežstrādes jomā.

Papildus Rudzātu pagasta iedzīvotāju aptaujas laikā tika noskaidrots viedoklis par dažādām sadzīves jomām (skatīt 6.7.attēlu).

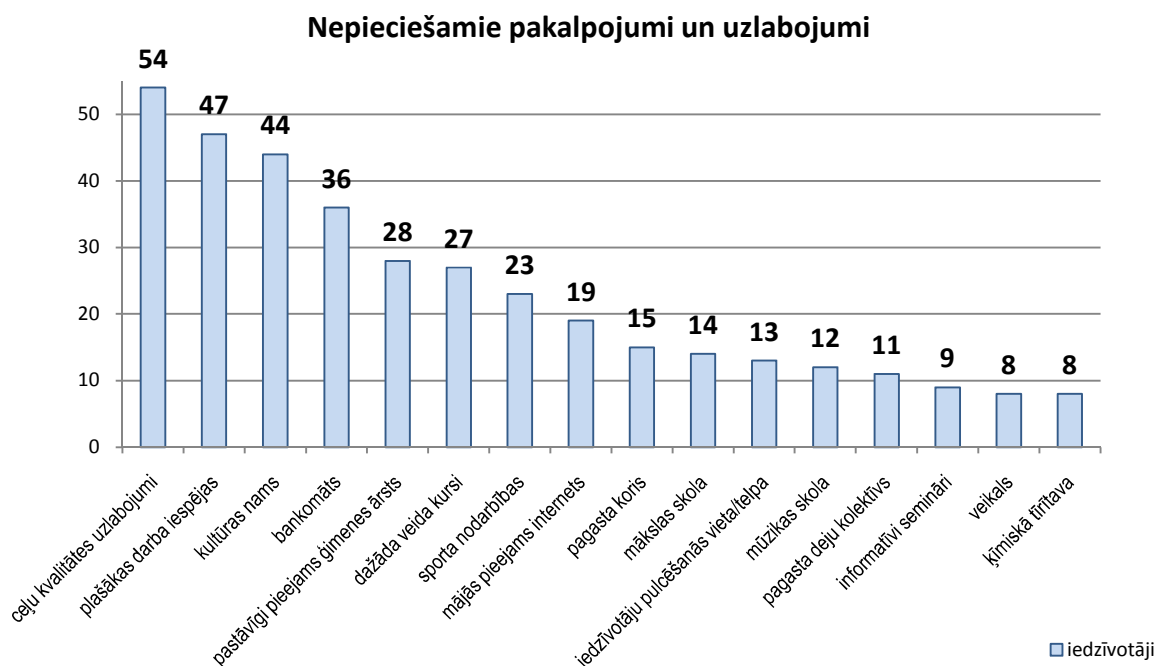

6.7.attēls. Rudzātu iedzīvotāju apmierinātība ar dažādām sadzīves jomām pagastā (sastādīja autore, izmantojot 2010.gada aptaujas rezultātus)

Iedzīvotāju apmierinātība vai savukārt neapmierinātība savā ziņā norāda jomas, kas ir vairāk vai mazāk veiksmīgas tieši Rudzātu pagastā. Tirdzniecību vietu nodrošinājums, izglītības infrastruktūra, interneta nodrošinājums, veselības aprūpes pieejamība, sabiedriskais transports pārsvarā vietējos iedzīvotājus apmierina (84-57%), tādejādi, attīstot un pilnveidojot šīs jomas, varētu sasniegt vēl lielāku iedzīvotāju apmierinātību un šos pakalpojumus piedāvāt apkārtējo pagastu teritorijās dzīvojošajiem cilvēkiem. Kultūras dzīves uzlabojumi tomēr ir pašu vietējo iedzīvotāju ziņā, jo tas ir atkarīgs no izdomas, aktivitātes, vispārējas ieinteresētības.

Vislielākā aptaujāto iedzīvotāju neapmierinātība ir ar darba iespējām pagastā. 62% no aptaujātajiem norāda neapmierinātību, savukārt 28% no aptaujāto kopskaita norāda, ka viņus apmierina darba iespējas. 59% no aptaujātajiem iedzīvotājiem norāda, ka vidējie mēneša ienākumi uz vienu ģimenes locekli svārstās no 81- 151Ls un vairāk (Latvijā 2008.gadā ienākumi vidēji mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli - 252 Ls). Galvenie darba devēji pagastā ir divas skolas, tirdzniecības vietas, pagasta pārvalde, kas pēc teritoriāli administratīvās reformas ir krietni samazināta un vairākas lielākas zemnieku saimniecības, kas pārsvarā balstās uz pašu ģimenes darbaspēku. Iedzīvotāji, kā nepieciešamākos pakalpojumus un uzlabojumus nākotnē norāda ceļu kvalitātes uzlabojumus, plašākas darba

iespējas, kultūras nama nepieciešamību, bankomāta ierīkošanu ciemā, pastāvīgi pieejama ģimenes ārsta prakses un dažāda veida kursu nepieciešamība (skatīt 6.8.attēlu).

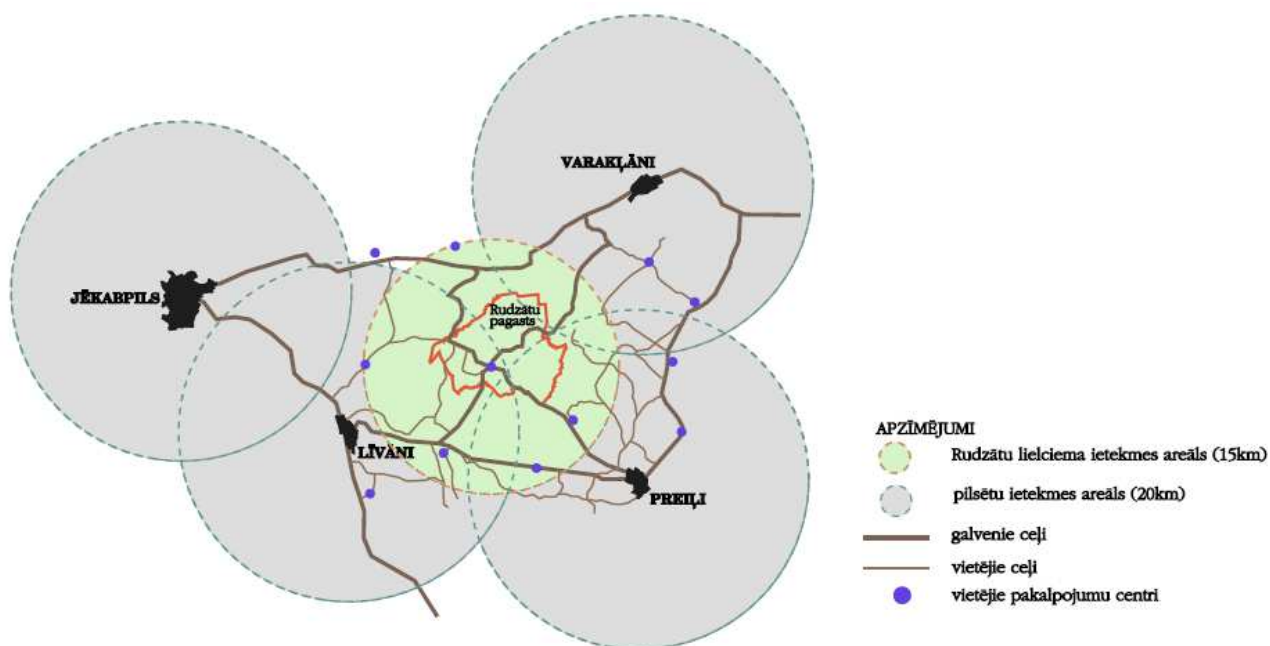

6.8.attēls. **Rudzātu iedzīvotājiem nepieciešamie pakalpojumi un uzlabojumi** (sastādīja autore, izmantojot 2010.gada aptaujas rezultātus)

Darba vietu trūkumu un kā galveno priekšnoteikumu, lai atgrieztos uz pastāvīgu dzīvi Rudzātu pagastā, norāda arī aptaujātie jaunie cilvēki, kas ir auguši un skolojušies Rudzātos, bet pašreiz dzīvo citviet, lielākoties lielākajās pilsētās. Aptaujāto iedzīvotāju viedoklis par darba iespējām tuvākajās pilsētās pārsvarā ir negatīvs (55%), tikai 13% aptaujāto ir apmierināti. Konkrētu atbildi nevarēja sniegt 31% aptaujāto, kas izskaidrojams ar to, ka pagasta iedzīvotājiem nav informācijas par darba iespējām tuvākajās pilsētās vai arī, ka šāda iespēja viņus neinteresē.

Apkopojot vietējo iedzīvotāju viedokli, kā būtiskākās jomas, kur būtu nepieciešams pilsētu atbalsts, ir nodarbinātības veicināšana un dažāda veida pakalpojumu sniegšana. Izvērtējot iepriekš minēto, Rudzātu ciemam ir iespēja attīstīties kā lielciemam esošo četru lielāko pilsētu nosacītajā centrā (skatīt 6.9.attēlu), veidojot divu līmeņu saiknes. Pirmā saikne veidojas ar Rudzātu pagastam tuvākajām teritorijām piedāvājot izglītības iespējas, tirdzniecības, kultūras un sporta pasākumus, ģimenes ārsta pakalpojumus, aktīvu biedrību un nevalstisko organizāciju centrus. Savukārt otrā saikne veidotos ar tuvākajām pilsētām, kur būtu pieejams plašāks pakalpojumu piedāvājums, daudzveidīgākās tirdzniecības vietas un darba vietas Rudzātu pagasta iedzīvotājiem. Ko iegūst pilsētas? Pie nosacījuma, ka Rudzātu

pagastā atgriežas lielākā daļa jauno cilvēku pēc izglītības un profesijas iegūšanas, pilsētas var iegūt zinošus speciālistus.

6.9.attēls. Tuvāko pilsētu – Rudzātu pagasta iespējams sadarbības modelis (sastādīja autore)

Mūsdienās attāluma nozīme mazinās, līdz ar to cilvēki var strādāt pilsētā un pēc darba atgriezties laukos t.i. Rudzātu pagastā. Pilsētu iedzīvotājiem pastāv iespējas apmeklēt kultūras, sporta pasākumus, iet medībās, makšķerēt, sēņot, ogot, iegādāties no zemniekiem lauksaimniecības produkciju, apciemot savus laukos dzīvojošos tuviniekus. Savstarpējā sadarbība ar pagastam tuvākajā apkārtnē esošajiem cilvēkiem un pilsētu nekad nebūs „dots pret dotu” vienmērīgi, jo atšķiras funkcijas, telpa, iedzīvotāju dzīvesritms, kopienas, dabas apstākļi. Pilsētas iedzīvotāji lauku teritoriju vairāk izmantos pavasarī, vasarā, rudenī, savukārt pilsēta funkcionē vienlīdz aktīvi visa gada garumā.

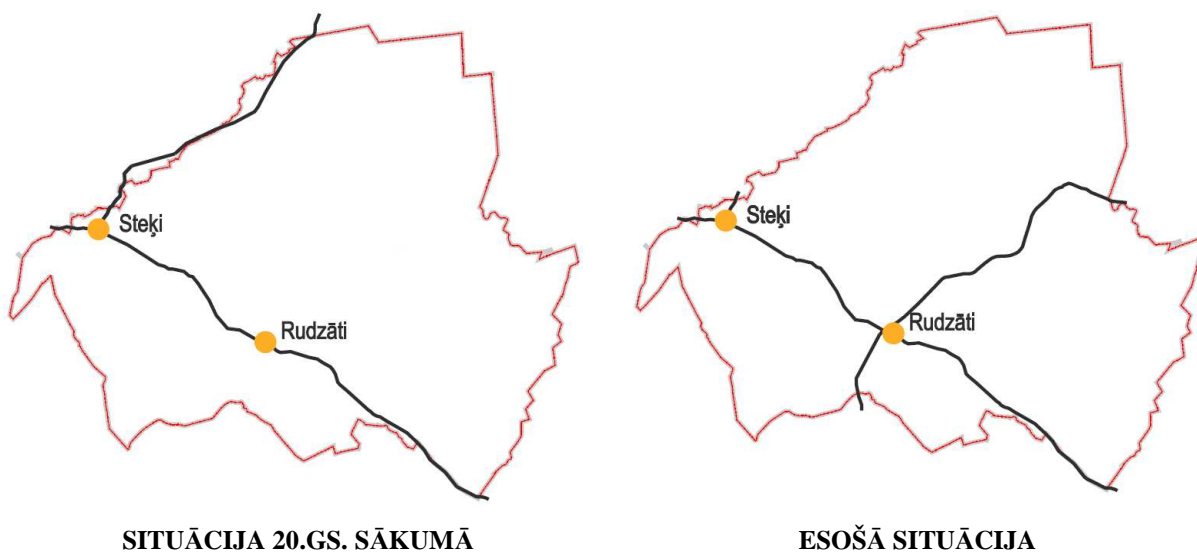
Iedzīvotāju apmierinātība ar dzīvi Rudzātu pagastā kā būtiskākās lietas minot mierīgo dzīvesveidu, lauku ainavu, tuvinieku tuvumu un darba vietas nodrošinājums, un jauno cilvēku pieņēmums, ka kādreiz varētu atgriezties pagastā uz pastāvīgu dzīvi, liek domāt, ka lauku telpa būs apdzīvota un dzīvotspējīga.

6.3. Iekšējie attīstības priekšnoteikumi

Kopš 20.gadsimta sākuma tagadējā Rudzātu pagasta teritorijas struktūra ir krasi mainījusies. Gadsimta sākumā teritorijas lielāko daļu aizņēma meži. Līdz 1940.gadam saimnieciskās darbības rezultātā teritorijas struktūra ievērojami mainās. Pagastā arvien vairāk tiek iekoptas lauksaimniecības zemes, tādējādi ievērojami samazinās mežu platības. Padomju

varas gados zemes struktūras izmaiņas ietekmē kolhozu darbība, kas veicina vienlaidus lielāku lauksaimniecības zemju platību izveidošanu, meliorācijas rezultātā tiek pārveidotas vairāku upju vai upju posmu gultnes. Cilvēka nepārveidotas gadsimta laikā ir tikai purvu teritorijas. Kopš 1990.gada lauksaimniecības intensitāte samazinoties, pagasta teritorijā nepasaimniekotās zemes sāk aizaugt ar krūmiem un mežu, tādejādi nākotnē sagaidāmas strukturālas izmaiņas.

Ikvienas teritorijas attīstībai būtisks priekšnoteikums ir ceļu tīkls un to kvalitāte. Rudzātu pagastā gadsimta gaitā galveno ceļu tīkls un nozīme ir mainījies. 20.gadsimta sākumā galveno ceļu krustojums ir Steķos. Vietējo ceļu tīkls galvenokārt kalpo savstarpējai nokļūšanai starp sādžām. Saimnieciskajai darbībai attīstoties ap 1940.gadu ceļu nozīme mainās un saglabājas līdz pat mūsdienām. Galveno ceļu krustojums ir Rudzātu ciema centrā, vienlaicīgi saglabājas Steķu krustojums, bet tā nozīme samazinās, jo netiek intensīvi izmantots, netiek organizēts sabiedriskais transports uz Madonu, jo pašreiz nav interese pašiem vietējiem cilvēkiem izmantot šo ceļu, gan arī neveidojas ekonomiska rakstura saikne (skatīt 6.10. attēlu).

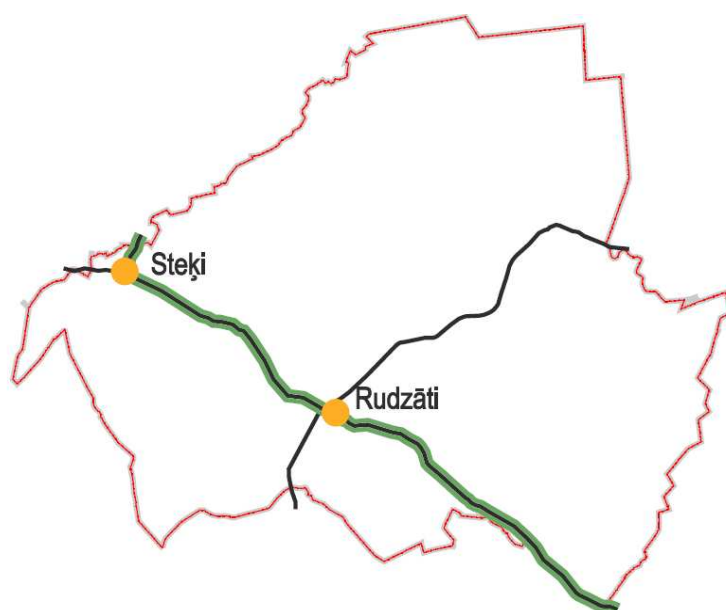
6.10.attēls. Galvenie ceļi gadsimta gaitā (sastādīja autore)

Vietējās nozīmes ceļu tīkls salīdzinot ar 20.gadsimta sākumu ir ievērojami blīvāks. Visaktīvāk ceļi tika būvēti Pirmās Latvijas brīvvalsts laikā, kas izskaidrojams ar tā laika dzīvesveidu, t.i. viensētu apdzīvojumu. Ceļu stāvoklis mūsdienās ir apmierinošs. Pagasta teritorijā nozīmīgākie ceļi pārsvarā ir ar grants-šķembu segumu, vietējās nozīmes ceļi ir zemes ceļi. Rudzātu ciema teritorijā ceļiem un nozīmīgākajām ielām ir asfalta segums. Taču ceļu stāvoklis arvien pasliktinās. To apstiprina arī aptaujas rezultāti, kur 79% aptaujāto, kā nepieciešamāko un būtiskāko jomu, kur nepieciešami uzlabojumi norāda ceļu kvalitātes sliktu stāvokli.. Nākotnē, lai nodrošinātu ērtāku un drošāku pārvietošanos, kā arī piesaistītu

apkārtējo interesi ir nepieciešams veikt pasākumus ceļa kvalitātes uzlabošanai. Nozīmīgākais uzlabojums būtu ceļa posma no Rudzātu ciema centra līdz Rožupes centram noasfaltēšana. Šāda veida uzlabojumi, attīstoties jaunajam Līvānu novadam, būtu gana nozīmīgs ieguldījums, kas Rudzātu pagasta iedzīvotājiem radītu ērtāku pārvietošanos uz tagadējo administratīvo centru Līvāniem. Savā veidā ceļu nozīmi palielina sabiedriskā transporta nodrošinājums. Tā, piemēram, ceļa no Rudzātiem uz Varakļāniem nozīmi un ietekmi parāda laika posms pēc 1990.-2005.gada. Apmēram 15 gadus pa šo ceļu netika nodrošināts sabiedriskais transports, kas galarezultātā ir mainījis šī ceļa tuvumā esošo apdzīvojumu. Ceļa tuvumā dzīvojošajiem vietējiem iedzīvotājiem bija jāpaļaujas tikai uz saviem spēkiem un iespējām pārvietoties. Laika gaitā ir palikušas tikai savulaik jaunākās ģimenes un neviens jaunāks cilvēks nav izvēlējis šo Rudzātu pagasta ziemeļrietumu teritoriju par dzīvesvietu vai iespējamo attīstības teritoriju.

Kopš 2005.gada ir novērojami uzlabojumi sabiedriskā transporta nodrošinājumā, kas lielākoties izskaidrojams ar to, ka pašvaldībai ir jānodrošina skolniekiem nokļūšana līdz skolai, tādējādi vairāki sabiedriskā transporta maršruti ir pielāgoti skolnieku vajadzībām. Nākotnē būtu jāapsver iespēja mainīt sabiedriskā transporta pieejamību. Piemēram, izvēloties mazākas ietilpības autobusu, bet sabiedriskā transporta maršrutus plānot arī patreiz attālākās vietās un iedzīvotājiem piemērotākos laikos. Šāda veida pakalpojumus varētu uzņemt kāds no vietējiem iedzīvotājiem, tādējādi uzlabojot iedzīvotāju pārvietošanās ērtumu un nodrošinot dažas darba vietas vietējiem cilvēkiem.

Latgales reģiona teritorijas plānojumā reģionālās nozīmes valsts autoceļš P62 Krāslava-Aglona-Preiļi-Madona ir noteikts kā ainavu ceļš (skatīt 6.11.attēlu).

6.11.attēls. Ainavu ceļa posms
Rudzātu pagasta teritorijā
(sastādīja autore)

Ainavu ceļa izveidošana nākotnē varētu veicināt ceļam tuvākās apkārtnes attīstību. Kopumā ceļš, kas šķērso Latgali no dienvidrietumu uz ziemeļaustrumiem attēlo Latgales daudzveidību gan dabas apstākļu ziņā, gan reģionālo atšķirību ziņā, gan iedzīvotāju dzīvesveida, dialektu, kultūras ziņā. Šāda veida attīstības projekts ir jāveido kopā ar daudzām pašvaldībām, lai vienotos par raksturīgo, atšķirīgo katrā teritorijā un kopumā veicinātu apkārtējo cilvēku interesi par šāda veida maršrutu. Ainavu ceļu var veidot, kā velomaršrutu vai, piemēram, motociklu maršrutu.

Vērtējot pagastā pieejamo infrastruktūru, nākas secināt, ka labākais nodrošinājums ir pagasta centra ciemā Rudzātos. Tā veidošanās notika padomju laikā, tad arī izveidota, diemžēl vairs nedarbojas, centralizētā gāzes apgāde un siltumapgāde. Nepieciešami būtiski uzlabojumi notekūdeņu attīrīšanas sistēmu atjaunošanā, jo ciemā esošās attīrīšanas iekārtas ir novecojušas un nespēj vairs nodrošināt notekūdeņu attīrīšanu. Notekūdeņu attīrīšanas iekārtu atjaunošanai nākotnē ir jāparedz papildus resursi. Ārpus ciema robežām saimniecībās tiek nodrošināta elektroapgāde, mobīlie sakari pārējā infrastruktūra jāveido un jāatjauno pašiem iedzīvotājiem. Kā galvenais kurināmais resurss mājāsaimniecībās tiek izmantots kokmateriāls.

Nākotnē impulsu un iespēju attīstībai varētu nodrošināt interneta pieejamība. Pašreiz ar internetu daļēji tiek nodrošināts Rudzātu ciems (bibliotēka, skola, pagasta pārvalde, centra iedzīvotājiem privātmājas vai dzīvokļi). Informācijas tehnoloģijām attīstoties sagaidāms, ka tuvāko gadu laikā ikvienā mājāsaimniecībā būs iespēja pieslēgties internetam. Šāda veida resursu pieejamība varētu veicināt informācijas iegūšanu un apmaiņu, plašāku sakaru nodrošināšanu un jaunu darba vietu veidošanos.

Viens no būtiskākajiem jebkuras teritorijas attīstības aspektiem ir iedzīvotāji konkrētā teritorijā. Respektējot dabas apstākļus, attālumu un plānojot nākotnes nodarbošanos un aktivitātes cilvēki meklē sev piemērotu teritoriju un vietu. Viennozīmīgi, arī turpmāk liela nozīme ir ieradumiem, pieradumam, pārmantojamībai. Sākotnēji tagadējā Rudzātu pagasta teritorijā nosacītas cilvēku kopienas veidojās sādžu centros, kas tieši saistītas ar tā laika vēsturiskajiem notikumiem. Sādžās iedzīvotāji dzīvoja vienkopus, ēkas izvietotas samērā tuvu viena pie otras, ģimenēm savā starpā bija jāsadzīvo, jo saimniekošana norisinājās blakus. Neskatoties uz iedzīvotāju iziešanu uz viensētām, piederība vienai vai otrai sādžu kopienai saglabājās. Neveidojās vairs teritoriāli norobežota teritorija (sādža), bet saikni un piederību saglabāja vietējie iedzīvotāji, kas mitinājās bijušo sādžu teritorijās. Analizējot mūsdienās pieejamos kartogrāfiskos materiālus, kā pamata informāciju izmantojot vietvārdu nosaukumus, darba gaitā ir izdevies saskatīt un atzīmēt teritorijas, kurās noverojama sādžu laika ietekme (skatīt 6.12.attēlu). Mūsdienās atšķirībā no muižu laikiem sādžās vairs neveidojas kopēja zemes apsaimniekošana, bet būtiskāka ir vietējo cilvēku kopības sajūta. Vietējie iedzīvotāji

bieži vien sarunā nelieto uzvārdus, bet iedzīvotājus atpazīst pēc apdzīvotās vietas, kā Jezups nu Biumaņim vai Pīters nu Piļupsolas.

6.12.attēls. Mūsdienās atpazīstamās sādžu teritorijas (sastādīja autore)

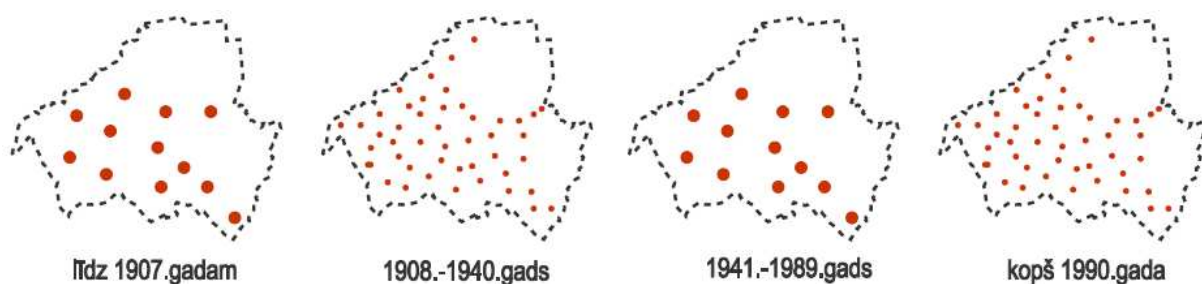
Kā jau minēts iepriekš, senākās pieejamās rakstiskās un kartogrāfiskās liecības par tagadējo Rudzātu pagasta apdzīvojumu atrodamas lustrācijas materiālos, kas datējami ar 1873.gadu. Nozīmīgākais ir tas, ka līdz pat mūsdienām, t.i. 21.gadsimta sākumam, ir pārmantojušās šajā laikā veidotās apdzīvotās vietas, kas atpazīstamas gan pēc vietvārdiem, gan pēc dzīvojošajām ģimenēm, gan mājvietām. Vietējie iedzīvotāji vietas identificē ar bijušo sādžu nosaukumiem.

20.gadsimta sākumā Rudzātu pagastā sākas pārmaiņu laiks, vietējie iedzīvotāji tiek atbrīvoti no kļaušu darbiem un nodevām muižām un var uzsākt patstāvīgu dzīvi iegādājoties zemi, ko piešķir sadalot sādžu zemes. Tiek likvidēti ciemi, cilvēki dzīvo viensētās. Apdzīvojums kļūst izkliedēts.

Padomju varas gados apdzīvojuma struktūra politisko un saimniecisko apstākļu ietekmē mainās. Būtiska nozīme ir kolhozu saimniecību veidošanai un iedzīvotāju koncentrēšanās ciemos. Vietējiem cilvēkiem no savrupajām viensētām bieži vien jāpārvietojas uz ciemu.

Kopš 1990.gada apdzīvojuma pārmaiņas galvenokārt veicina zemes reforma, īpašumu atgūšana. Vietējie iedzīvotāji atgūst savus īpašumus un ar lielu apņemšanos plāno uzsākt saimniecisko darbību savās lauku sētās.

Kopumā Rudzātu pagasta teritorijā gadu gaitā notikušās izmaiņas apdzīvojuma struktūrā var raksturot kā cikliskas (skatīt 6.13.attēlu). Lielākoties izmaiņas ir veicinājuši vēsturiskie notikumi, varas maiņas, saimniekošanas tendences. Shēmatisķajā zīmējumā ir attēlotas procesu izpausmes, neattēlojot apdzīvoto vietu skaitu un precīzu izvietojumu teritorijā.

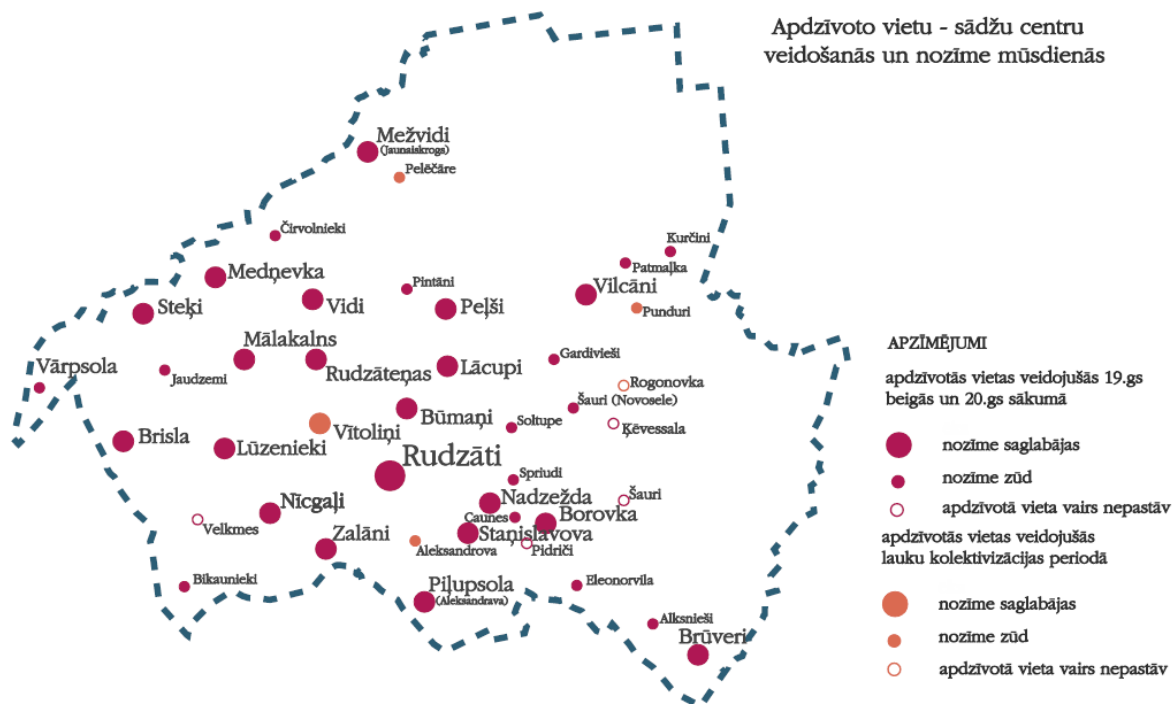
6.13.attēls. Apdzīvojuma „pulsācija” - centralizācija un decentralizācija (sastādīja autore)

Abstrakti gadsimta gaitā telpā notiekošo var raksturot ar „pulsāciju”. 20.gadsimta sākumā teritorija ir mežiem klāta un maz apdzīvota, 20.gadsimta 20-40-tajos gados mežu platības samazinās un iedzīvotāju skaita pieaugums un saimnieciskā darbība veicina atklātās telpas palielināšanos. Laika periodā no 1940.-1989.gadam telpa kopuma saglabā savu veidolu jeb struktūru, bet mainās saimnieciskās darbības intensitāte un iedzīvotāju skaits pamazām samazinās. Kopš 1990.gada saimnieciskajai darbībai kļūstot mazāk aktīvai un arvien iedzīvotāju skaitam arvien vairāk teritoriju atkal pārņem meži, tādejādi samazinot atvērto telpu, galarezultātā tuvinoties 20.gadsimta sākumā esošajai telpai.

Rudzātu pagastā mūsdienās ir izklaidēts apdzīvojums, izņemot pagasta centra ciemu, kur ir koncentrētāka apbūve un nodrošināta infrastruktūra. Darba gaitā Rudzātu pagasta teritoriju apsekojot dabā, radās iespaids, ka Rudzātu pagasta teritorijas ziemeļu daļā apdzīvojums no Rudzātu ciema virzoties uz ziemeļiem (Varakļānu pusi) kļūst arvien retāks. Teritorijās, kas pieguļ purviem, viensētas ir izviedojušās salīdzinoši attāli vien no otras.

Apdzīvoto vietu pētījums atspoguļots iepriekšējā 5.4.nodaļā. Materiāli rāda, ka gadsimtu gaitā mainījusies apdzīvoto vietu nozīme, cilvēku skaits apdzīvotajās vietās. Mūsdienās dzīvotspējīgākās apdzīvotās vietas galvenokārt veidojušās 19.gadsimta beigās un 20.gadsimta sākumā. Kā vēsturiskākas apdzīvotās vietas – sādžu centri, kas joprojām pastāv ir Medņevka, Steķi, Vārpsola, Lūzenieki, Brisla, Malakalns, Vidi, Peļši, Lācupi, Būmaņi, Rudzāteņas, Vilcāni, Staņislavova, Nīcgaļi, Zalāni, Piļupsola, Borovka, Nadzeždas, Brūveri, Vītoliņi (skatīt 6.14.attēlu). Samazinoties iedzīvotāju skaitam un kopumā sabiedrībai novecojot vairākām vēsturiskajām apdzīvotajām vietām (Čirvolnieki, Jaudzemi, Pelēčāre,

Pintāni, Kurčini, Patmaļkas, Punduri, Gardīvieši, Šauri, Soltupe, Spriudi, Bikaunieki, Aleksandrova, Caunes, Eleonorvila un Alksnieši) pamazām zūd nozīme, jo tās kļūst mazāk apdzīvotas. Spriudu, Soltupes, Nadzeždas, Borovkas apdzīvotās vietas vecākajās kartēs jau tiek atzīmētas 20.gadsmita sākumā, bet pārsvarā šīs ir nelielas viensētu grupas, kas lauku kolektīvizācijas periodā ir vairāk apdzīvotas un mūsdienās veidojas par nozīmīgākām apdzīvotām vietām. Pidriči, Rogonovka, Ķēvessalas apdzīvotās vietas mūsdienās vairs nepastāv. Līdz pat mūsdienām visvairāk dzīvotspējīgas apdzīvotas vietas saglabājušās Rudzātu pagasta centrālajā un rietumu daļā.

6.14.attēls. Apdzīvoto vietu –sādžu centru veidošanās un nozīme mūsdienās (sastādīja autore)

Apdzīvotajai vietai nozīmi un dzīvotspēju nodrošina šajā teritorijā dzīvojošie cilvēki. Neskatoties uz laika gaitā notikušajām pārmaiņām apdzīvoto vietu dzīvotspēja ir saglabājusies, kas pierāda, ka izsenis cilvēkam apmetoties uz dzīvi konkrētā teritorijā tas atstāj būtisku „nospiedumu” apdzīvojamā struktūrā kopumā veidojot nosacītu rakstu. Raksts laika gaitā, protams, mainās, ko ietekmē tuvāk un attālāk notiekošie procesi.

Lauku teritorijas mūsdienās veido ciemu teritorijas un pārējā apdzīvotā lauku telpa. Lauku apdzīvoto vietu atšķirības pamato J.Turlais un G.Miltiņš (1948) izdalot lielciemus, mazciemus, aprūpes ciemus un skrajciemus - galvenokārt Latgalē.

Lauku apdzīvoto vietu atšķirības nevajadzētu vērtēt tikai pēc mājvietu skaita un statistiskas informācijas pamata, jo laukos atšķirībā no pilsētvides būtiski aspekti ir vietu vēsture, cilvēku emocionālā piederība, radniecības saites. Nākotnē būtu nepieciešams aktualizēt un uzsvērt vēsturiski veidojušās apdzīvotās vietas, nosacīti veidojot lauku apdzīvoto vietu hierarhiju, kur būtiskākā loma būtu vietu vēsturiskajai attīstībai, dzīvotspējai, identitātei.

Lai apzinātu un novērtētu apdzīvotās vietas nozīmi, uzzināt vietējo cilvēku piederības sajūtu būtiska ir cilvēku iepazīšana. Pilsētās un piepilsētās apdzīvoto vietu mērogi ir ievērojami lielāki, bet tas nenozīmē, ka lauku teritorijās, kur apdzīvojumam neveidojas tik koncentrēti nav atšķirības starp apdzīvotajām vietām.

Būtiskākais un nežēlīgākais iedzīvotāju skaita samazinājums notiek II pasaules kara laikā un pēckara gados veicot represijas. Jānis Būmanis (2003) norāda, ka pēckara periodā no vietējiem, dzimušajiem rudzātniekiem, pagastā vairs dzīvo tikai apmēram 50-60%. Padomju varas sākuma gados Rudzātu pagastā ienāk cilvēki no citiem Latvijas rajoniem. Pētījuma laikā nav izdevies atrast liecības par to cik daudz iedzīvotāji ir pārgājuši uz Rudzātu centru. Iedzīvotāju skaita samazinājums izskaidrojams ar sabiedrības novecošanos un jauno cilvēku aizplūšanu uz pilsētām un ārvalstīm. Iedzīvotāju aptaujas laikā, atbildot uz jautājumu vai kāds no tuviniekiem pēdējo gadu laikā ir aizbraucis darba meklējumos uz ārzemēm 54% aptaujāto atbild apstiprinoši un 10% aptaujāto tuvinieki apsver domas doties ārpus Latvijas. 36% aptaujāto iedzīvotāju tuvinieku lokā nav cilvēku, kas pēdējo gadu laikā būtu devušies darba meklējumos ārpus Latvijas. Konkrētās aptaujas atbildes norāda, ka iedzīvotāju aizceļošana notiek, bet aizceļotāju skaits nav zināms, jo iespējams kādam no aptaujātajiem iedzīvotājiem tuvinieki dzīvo citviet Latvijā, bet šādu faktu aptaujātais iedzīvotājs norāda.

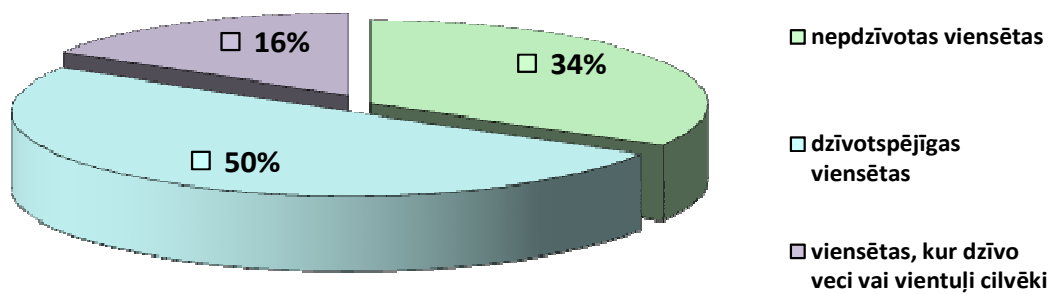
Analizējot kartogrāfisko materiālu un sarunājoties ar pagasta iedzīvotājiem, laika gaitā ir tapusi karte, kas samērā uzskatāmi ataino viensētas un to apdzīvojuma veidu jeb dzīvotspēju (skatīt 6.16.attēlu). Sākotnējā iecere bija attēlot apdzīvotās un neapdzīvotās viensētas, taču pētījuma laikā iegūtā informācija ļauj apdzīvotās viensētas dalīt sīkāk.

Pirmkārt, viensētas, kuras apdzīvo ģimene, kur pārsvarā ir bērni un kur paredzams, ka vismaz tuvāko divdesmit gadu laikā cilvēki vēl dzīvos un saimniekos.

Otrkārt, viensētas, kur dzīvo tikai vecāka gada gājuma cilvēki vai vientuļie cilvēki, kur pastāv maz iespējas, ka kāds nākotnē varētu pievienoties un uzsākt aktīvāku dzīvi viensētā.

Kopumā kartē tiek attēlotas 260 viensētas. 87 viensētas pašreiz ir nepadzīvotas, 131 viensētā dzīvo ģimenes un sagaidāms, ka dzīvotspēja saglabāsies un saimnieki nekad nezudīs no šīm mājām, savukārt 42 viensētās dzīvo vecāka gada gājuma vai vientuļi cilvēki, kur maz ticams, ka viensētu dzīvotspēja stiprināsies (skatīt 6.16.attēlu). Pētāmajā teritorijā netiek iekļauta Rudzātu ciemata teritorija, jo šajā teritorijā ir urbanizēta vide. Apkopojot kartogrāfiski attēlotos datus, ir izveidota viensētu dzīvotspēju bilance.

Lai plānotu turpmāko attīstību, ir jāņem vērā iepriekš atspoguļotā informācija. Pašreiz ir apdzīvotas 66% no pagasta teritorijā esošajām viensētām (6.15.attēlu). Ja laika gaitā nekas krasi netiek mainīts, tad turpmāko 20-30 gadu laikā apdzīvotas vairs būs tikai 50% viensētas.

6.15.attēls. Viensētu dzīvotspējas bilance (sastādīja autore)

Vēsturiski 20.gadsimta sākumā Rudzātu pagastā ir bijusi aktīva sabiedrība, kas veidojās pēc ilgas apspiestības tumsonības laika Latgalē. Sabiedrība bija zinātkāra un jaunām idejām atvērta. Tika nodibinātas vairākas biedrības, kuru mērķis bija vairot iedzīvotāju aktivitāti kultūras un sabiedriskajā dzīvē. Visaktīvāk vietējie iedzīvotāji iesaistījās biedrībās, kas saistītas ar lauksaimniecības un mežsaimniecības nozari (piensaimniecības sabiedrība Avots, lopkopības pārraudzības biedrība, pārraudzības biedrība Centība, meliorācijas sabiedrība, vietējie iedzīvotāji iestājas Latvijas Centrālajā Piensaimniecības savienībā). Vietējo iedzīvotāju aktivitātes un informācijas apmaiņa veicināja vispārējo pagasta attīstību un saliedēja sabiedrību. Mūsdienās mēs nevaram radīt identisku situāciju kā 20.gadsimta sākumā, bet pastāv iespēja veidot lauku sabiedrības, iesaistoties dažādos projektos, apmainoties ar jaunāko informāciju un pieredzi ne tikai lauksaimniecības jomā, bet kultūras, izglītības, atpūtas, uzņēmējdarbības, veselības, vides jomās.

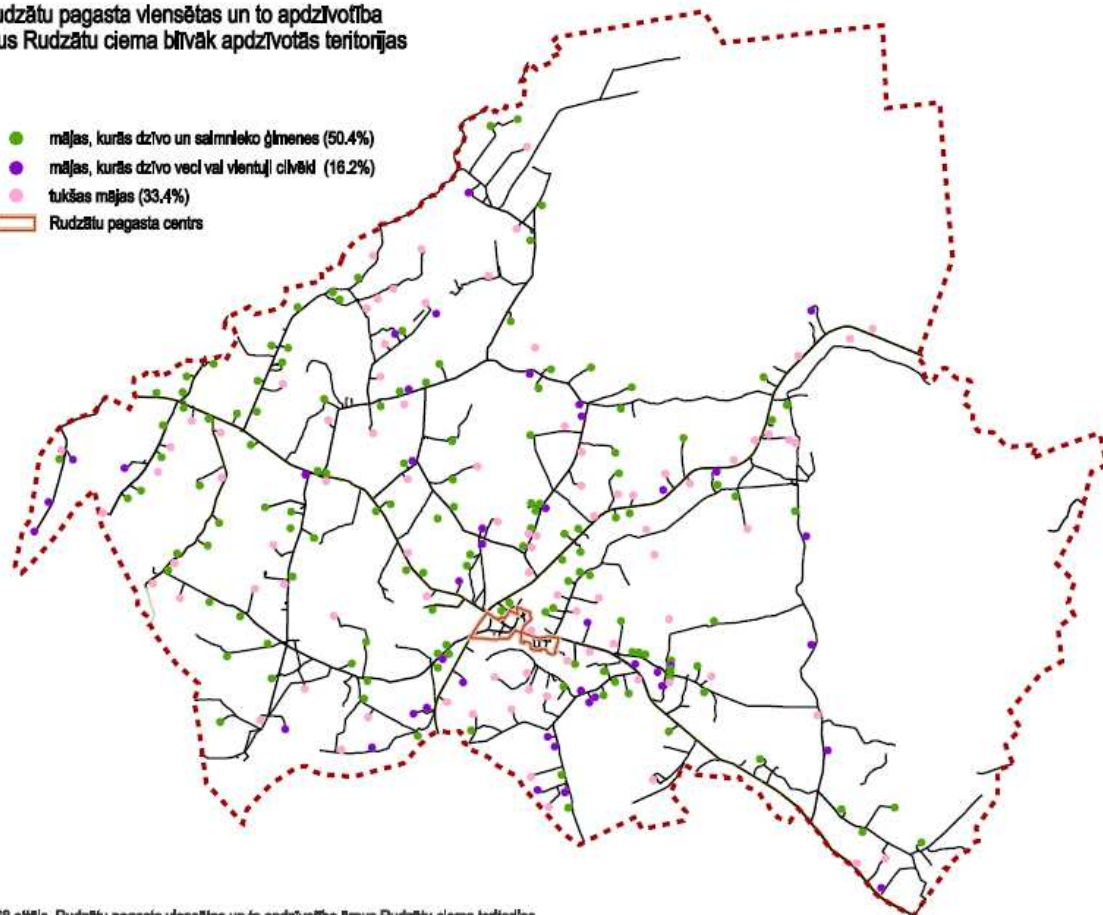
Ar mērķi veicināt Latvijas Lauku teritoriju ilgtspējīgu attīstību, stiprinātu pilsonisko sabiedrību Latvijas laukos un apvienotu Latvijas lauku nevalstiskās organizācijas ir nodibināta nevalstiskā organizācija „Latvijas Lauku forums”. Savukārt, lai sekmēt lauku attīstībā iesaistītu organizāciju un pārvaldes iestāžu aktīvu līdzdalību Lauku attīstības programmā, veidojot vidi koordinētām darbībām lauku attīstības politikas īstenošanā ir izveidots SIA „Valsts Lauku tīkls”. Šī sabiedrība konkrēti veicina Lauku attīstības programmas īstenošanu Latvijā.

Rudzātu pagastā 2008.gadā tiek nodibināta biedrība "Sabiedriskais centrs Rudzāti". Biedrības galvenie mērķi ir 1) veicināt demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības attīstību, 2) veicināt iedzīvotāju iekļaušanos sabiedriskajos procesos, 3) veicināt un popularizēt vides sakopšanu un saglabāšanu, 4) veicināt iedzīvotāju izglītošanās un pieredzes apmaiņas iespējas, 5) nodrošināt iedzīvotājiem veselīgas un aktīvas atpūtas iespējas, 6) veicināt

IZDRUKAS UZ A3

Rudzātu pagasta viensētas un to apdzīvotība ārpus Rudzātu ciema blīvāk apdzīvotās teritorijas

- mājas, kurās dzīvo un saimnieko ģimenes (50.4%)
- mājas, kurās dzīvo veci vai vientuļi cilvēki (16.2%)
- tukšas mājas (33.4%)
- ▭ Rudzātu pagasta centrs

68.attēls. Rudzātu pagasta viensētas un to apdzīvotība ārpus Rudzātu ciema teritorijas

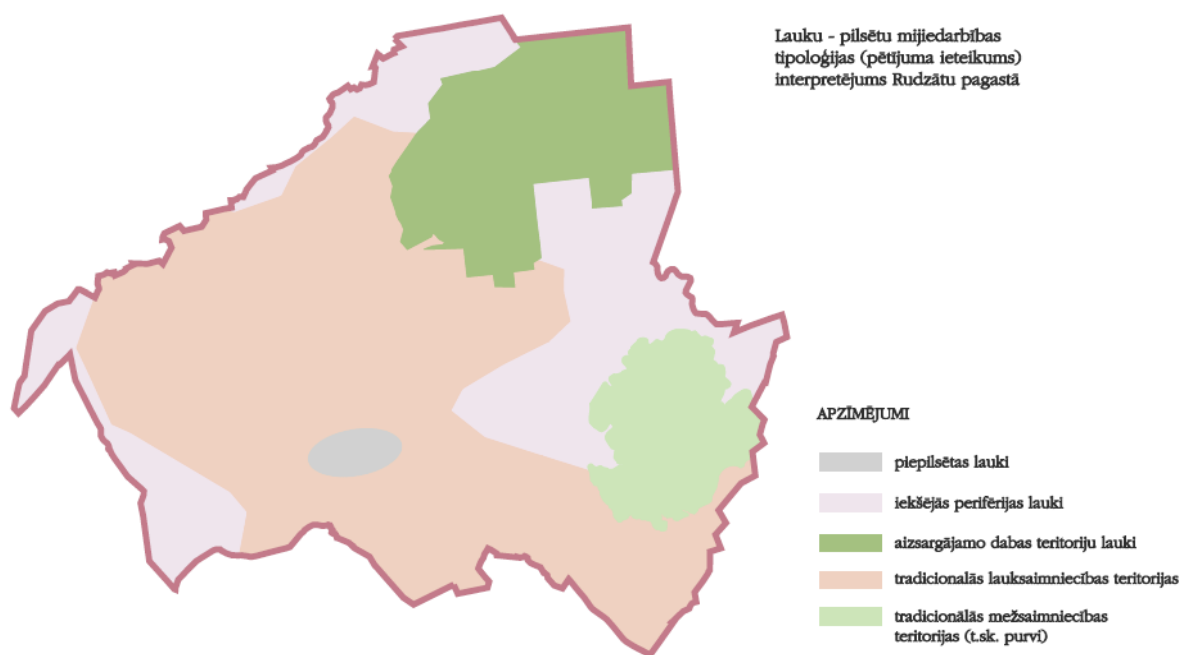
6.16.attēls. Rudzātu pagasta viensētas un to apdzīvotība ārpus Rudzātu ciema blīvāk apdzīvotās teritorijas (sastādīja autore)

iedzīvotāju kultūras un garīgās vides attīstību. Biedrības uzdevumi - uzlabot pagasta teritorijas vidi, nodrošināt iedzīvotājiem pieejamas sporta aktivitātes, organizēt seminārus un konferences, organizēt kultūrizglītojošus pasākumus, sadarboties ar pašvaldībām, biedrībām un citām organizācijām Latvijā un pasaulē. Sabiedriskais centrs Rudzāti iesaistās Preiļu rajona partnerībā. 2008.gadā tiek realizēts projekts ar devīzi „Kopīga sportošana un atpūta ar draugiem ir vislabākā lieta pasaulē!”, kura rezultāta Rudzātu ciema centrā tiek labiekārtota teritorija sporta aktivitātēm. Iedzīvotājiem izrādot iniciatīvu un vēlmi uzlabot dzīves apstākļus citu projektu ietvaros ir labiekārtojuši ambulances pagalmu un baznīcas apkārtni. Pamazām vietējā sabiedrība sarosās un kopīgiem spēkiem veic pasākumus, kas uzlabo dzīves kvalitāti, pašsajūtu un kopumā rada bijību par paveikto. Vienkārši un izteiksmīgi savu vīziju ir definējusi Talsu partnerība: „sabiedriski aktīvi teritorijas iedzīvotāji savas dzīves kvalitātes uzlabošanā”. Šo vīziju varētu nodēvēt par lauku kopienu lozungu, kas motivētu vietējos cilvēkus uz apkārtējās lauku dzīves vides attīstību.

6.4. Telpiskās struktūras attīstības iespējas

Respektējot dabas apstākļus, iedzīvotāju skaita samazināšanās tendences, saimnieciskās darbības iespējas, vēsturiskos notikumus un ceļu tīklu darba gaitā ir izveidoti divi telpiskās struktūras iespējamie turpmāko izmaiņu modeļi.

Pirmajā variantā ir izmantota Valsts reģionālās attīstības aģentūras pētījuma par „Latvijas pilsētu un lauku teritoriju mijiedarbības izvērtējuma” rezultātā piedāvātā lauku-pilsētu attiecību tipoloģija (skatīt 6.17.attēlu).

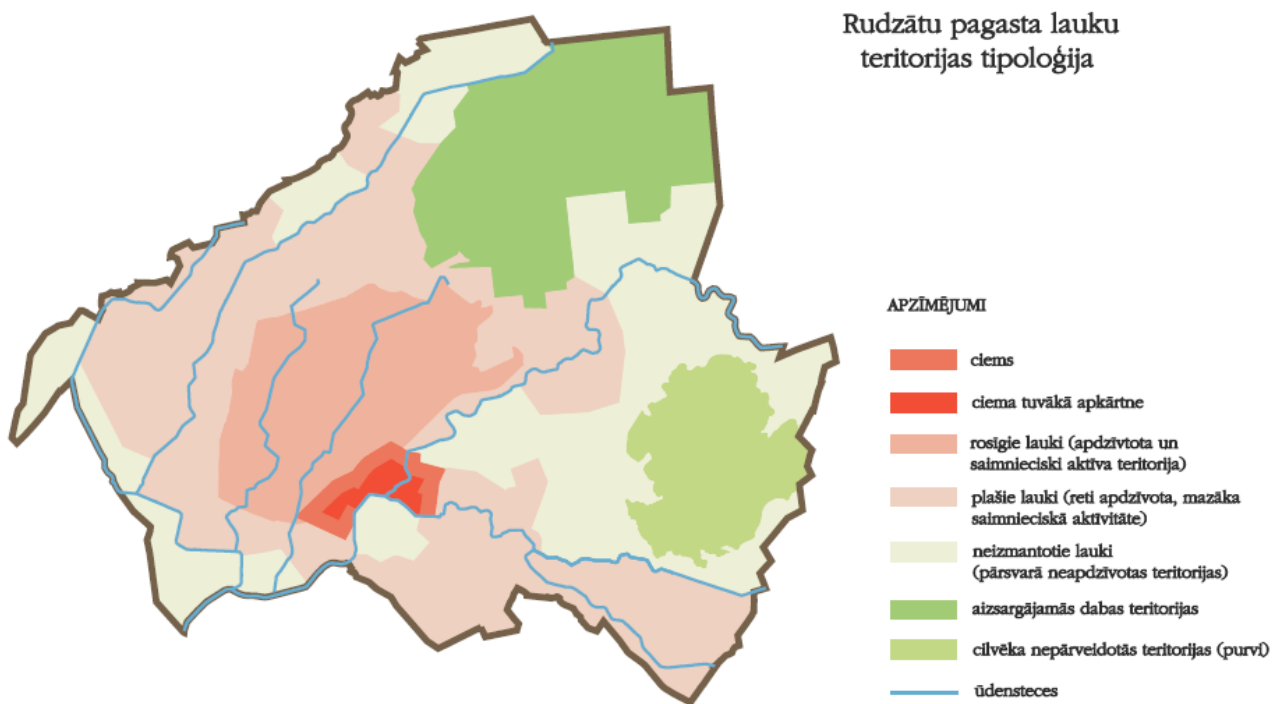

6.17.attēls. Lauku-pilsētu mijiedarbības tipoloģijas interpretējums Rudzātu pagastā. (sastādīja autore)

Pētījumā par piepilsētas laukiem tiek uzskatītas administratīvās teritorijas, kuru centri atrodas 30 km rādiusā no kādas pilsētas. Papildus tiek minēts, ka pilsētu intensīvāku un tālāku ietekmi uz apkārtējo teritoriju nosaka pilsētās dzīvojošu iedzīvotāju skaits, rangs pēc pakalpojumu sniegšanas un daudzveidīga ekonomika. Darba 6.2.nodaļā (6.6.attēlā) ir attēlotas Preiļu un Līvānu ietekmes teritorijas. Skatot formāli var teikt, ka šāda ietekme var veidoties ar abām pilsētām, lai gan praktiski ikdienā tieša un intensīva ietekme nav vērojama. Līdz ar to nosacīti par piepilsētas laukiem tiek noteikts tikai aktīvākais Rudzātu pagasta centrs.

Lielāko teritorijas daļu varētu definēt kā tradicionālās lauksaimniecības teritoriju, kur ir ekstensīva lauksaimniecība, maza pievienotā vērtība, daudziem lauku iedzīvotājiem naturālās saimniecības. Pētījuma galarezultātā netiek iedalītas specializētās un tradicionālās lauksaimniecības teritorijas un mežsaimniecības teritorijas atsevišķi, bet tiek izdalītas kopā kā lauksaimniecības/mežsaimniecības teritorijas. Lai izdalītu no lauksaimniecības teritorijām atšķirīgās purvu teritorijas ir pieņemts apzīmējums tradicionālās mežsaimniecības teritorijas.

Rudzātu pagasta nomalēs, kuras kļūst mazapdzīvotas un tukšas ir nodēvētas par iekšējiem perifērijas laukiem, kas ir slikti sasniedzamas teritorijas un ar nenožīmīgu ekonomisko aktivitāti. Lielais Pelēčāres purva dabas liegums tiek noteikts kā aizsargājamo dabas teritoriju laukiem. Pētījumā piedāvātā pilsētu-lauku mijiedarbības tipoloģija ir vairāk piemērota raksturojot lielāku un aktīvāku pilsētu ietekmes teritorijas un pilsētu aglomerācijas. Pielietojot šo tipoloģiju attālākām lauku teritorijām, tās tiek attēlotas ļoti vienvēidīgi, pārsvarā kā lauksaimniecības teritorijas, atsevišķi nenorādot mežu un purvu teritorijas.

6.18.attēls. Rudzātu pagasta lauku teritorijas tipoloģija (sastādīja autore)

Izvērtējot minētajā pētījumā piedāvāto pilsētas-lauku tipoloģiju un vispārējās Rudzātu pagasta telpiskās izpausmes darba gaitā ir radīts detalizētāks priekšlikums telpas teritoriālajam iedalījumam, kas balstās uz jaunu lauku telpu tipoloģiju (skatīt 6.18.attēlu).

Rudzātu pagasta teritorijā tiek izdalītas šādas perspektīvās lauku telpas: 1) ciema un ciemam tuvākās apkārtnes teritorija, 2) rosīgie lauki (apdzīvotās un apsaimniekotās lauksaimniecības zemes, kas teritorijas plānojumā noteiktas kā lauksaimniecībā vērtīgās zemes), 3) plašie lauki, kur apdzīvojums ir izkliedēts un lauksaimniecība pārsvarā ir ar ekstensīvu raksturu, 4) neizmantojie lauki, kas ir maz apdzīvotas un neapsaimniekotas teritorijas, 5) aizsargājamās dabas teritorijas un 6) cilvēka nepārveidotās teritorijas, kas Rudzātu pagastā ir purvu teritorijas. Šāda veida detalizētāks apraksts rada plašāku priekšstatu par lauku teritoriju un atspoguļo tās daudzveidību.

7. KOPSAVILKUMS

- Zinātniskajā literatūrā nav vienota skaidrojuma un izpratnes par „lauku” un „lauku telpas” jēdziena sapratni un nozīmi. „Lauku telpu” neveido tikai ģeogrāfiska teritorija, uz kuru tiek attiecināta tikai lauksaimniecība. Cilvēku dzīve un darbība ir telpiski organizēta, ekonomiskie un sociālie procesi notiek konkrētā ģeogrāfiskajā telpā. Atšķirībā no padomju gadiem, kad lauki tika vērtēti galvenokārt kā ražošanas arēna, pašreiz lauku nozīme tiek skatīta plašāk - lauki kā dzīves telpa. Tas nozīmē, ka tā nav abstrakta telpa, bet – cilvēku apdzīvota telpa. Turklāt cilvēku dzīve izpaužas gan kā dzīvesgudrība, gan kā saimnieciskā darbība (ražošana).
- Vēsturiski atšķirīgākie laika posmi Latgalē ir: 1) muižu laiki, 2) sādžu sadalīšanas periods, 3) pirmās Latvijas brīvvalsts laiks un 4) padomju varas gadi. Šo notikumu periodi ir atšķirīgi pēc ilguma - no gadsimta līdz pat vairākām desmitgadēm, bet ietekme un liecības ir vienlīdz nozīmīgas visos periodos un saskatāma līdz pat mūsdienām.
- Rudzātu pagasta raksturs ir veidojies līdz ar Latgales vēsturisko atšķirtību no pārējās Latvijas teritorijas. Kā būtiskākās atšķirības jāmin: pakļautība Polijas un Krievijas varai, dzimtbūšana, dzīvošana sādžās, „drukas izliegums”, latgaliešu dialekts, katoļticība, nesaimnieciskā darbība zināšanu trūkuma dēļ.
- Nozīmīgas pārmaiņu Rudzātu pagastā sākas līdz ar dzimtbūšanas atcelšanu, sādžu sadalīšanu un iziešanu uz viensētām. Rudzātu pagastā sarosās vietējie iedzīvotāji un neticīgi, bet pamazām pabeidz zemes reformu, kuras rezultātā bijušo sādžu teritorijās tiek iedalīti jauni īpašumi 7-27 ha platībā. Pēc tam seko straujš saimnieciskais uzplaukums. Krasi tiek mainīta pagasta struktūra, gan no ģeogrāfiskā, gan saimnieciskā, gan vietējās sabiedrības aktivitātes viedokļa.
- 1920.gadā tiek izveidots Rudzātu pagasts. Teritorijas robežas gadu gaitā ir mainījušās, salīdzinot ar mūsdienu pagasta teritoriju tā ir ievērojami lielāka. Līdz pat mūsdienām ir novērojama tuvāko teritoriju iedzīvotāju, kādreizējo pagasta iedzīvotāju, sākotnējā saikne ar Rudzātiem. To veicina nelielais attālums, plašāks pakalpojumu klāsts, Rudzātos skola, vietējā draudze. Pašreizējā Rudzātu pagasta teritorija ir izveidota padomju laikā un vairāk kā 30 gadus ir pastāvējusi Preiļu rajona sastāvā.

- Būtiskākās telpiskās struktūras izmaiņas novērojamas pēdējā gadsimta laikā. 20.gadsimta sākumā teritorija lielākoties ir ar mežiem un purviem klāta, ceļu struktūra ir atšķirīga, iedzīvotāju dzīvesveids ir pasīvs, apdzīvotās vietas veidojas pudurveidīgi sādžu centros. Būtiskas strukturālas pārmaiņas notiek pēc sādžu sadalīšanas. Ļoti lielas platības tiek atmežotas un aktīvi izmantotas lauksaimniecībā, pagasta teritorijā veidojas izkliedēts apdzīvojums (dzīve viensētas). Šajā laika periodā ir novērojama sabiedriskās dzīves aktivizēšanās, tiek dibinātas vairākas biedrības, lai saliedētu vietējos iedzīvotājus un veidotu aktīvāku kultūras dzīvi. Zemnieki iesaistās vairākās lielākās biedrībās, kuru darbība vērsta uz saimnieciskās dzīves uzlabošanu, pieredzes apmaiņu. Vietējo iedzīvotāju aktivitāte un rošība rada jaunus impulsus, kas izpaužas arī Rudzātu pagastā kā telpā. Trešais būtiskākais telpiskās struktūras pārmaiņu periods ir padomju varas gadi, kad krasi tiek pārveidota dabas vide meliorācijas pasākumu ietekmē. Būtiskas pārmaiņas rada arī atšķirīgā saimniekošana, kolektivizācija. Teritorija kalpo kā ražošanas platforma. Mūsdienās telpiskajā struktūrā būtiskās izmaiņas rada iedzīvotāju skaita samazināšanās, līdz ar to dažviet teritorija kļūst tukšāka un nākotnē, kā risinājums tiek minēts teritorijas apmežošana, kas savā veidā telpisko struktūru pietuvina 20.gadsimta sākumā esošajai fiziskajai struktūrai

- Laika gaitā Rudzātu pagastā lielākoties ir saglabājusies daudzu vietu nozīme. Mūsdienās ir atpazīstamas bijušo sādžu teritorijas (6.12.attēls). Tās var saskatīt, pētot kartogrāfiskos materiālus, to saturu un apzīmējumu sistēmu kā arī izsekojot informācijai arhīvu materiālos. Atšķirībā no sādžu laikiem, bijušo sādžu teritorijām vairs nav konkrētu robežu, mērķtiecīgi organizēta saimnieciskā darbība un pastāvīgi iedzīvotāji, bet atpazītās sādžas teritorijas lielākā nozīme ir kā sabiedrības kopienu veidojošam faktortam.

- Pētījums maģistra darba ietvaros parāda, ka pašreiz Rudzātu pagastā ir 260 viensētas, no tām 33.4% pašreiz ir nepadzīvotas, 50.4% viensētās dzīvo ģimenes un tādēļ sagaidāms, ka to dzīvotspēja saglabāsies. Savukārt 16.2% viensētās dzīvo vecāka gada gājuma vai vientuļi cilvēki un ir pavisam maza iespēja, ka viensētu dzīvotspēja stiprināsies. Lai plānotu turpmāko attīstību, ir jāņem vērā iepriekš minētā informācija. Pašreiz ir apdzīvotas 66% no pagasta teritorijā esošajām viensētām, ja laika gaitā nekas krasi netiek mainīts, tad turpmāko 20-30 gadu laikā apdzīvotas vairs būs tikai 50% viensētas.

- Rudzātu pagasta teritorija atrodas četru lielāku pilsētu (Līvāni, Preiļi, Varakļāni un Jēkabpils) vidū. Vērtējot attālumu, pagastam tuvāk esošās pašvaldības, to funkcijas, pašreizējo pagasta mijiedarbību ar pilsētām Rudzātu pagasta centrs nākotnē varētu veidoties kā lielciems. Tas ir nākotnes skatījums, kas balstās uz paveikto izpēti. Sadarbību ar

apkārtējām teritorijām var veidot divos līmeņos: pirmkārt savstarpējā sadarbība ar tuvākajām pašvaldībām (15 km rādiusā no Rudzātu ciema centra) un otrkārt sadarbība ar tuvākajām pilsētām (20 km rādiusā no Rudzātu ciema centra). Sadarbība ar Rudzātu pagstam tuvākajām teritorijām varētu veidoties kultūras, sporta aktivitāšu jomā, sabiedriskās aktivitātes, kopējas biedrības, izglītības, tirdzniecības un veselības jomā. Savukārt mijiedarbības rezultātā ar pilsētām rudzātieši izmantotu pilsētu piedāvātos pakalpojumus, plašākas tirdzniecības iespējas, daudzveidīgāku veselības aprūpi, pilsētas iedzīvotāji savukārt varētu apmeklēt kultūras un sporta pasākumus, doties medībās, makšķerēt, sēņot, ogot, iegādāties no zemniekiem lauksaimniecības produkciju, apciemot savus laukos dzīvojošos tuviniekus.

- Balstoties uz izpētes materiāliem, izstrādāta lauku telpu klasifikācija. Tā ir pamats Rudzātu pagasta teritorijas nākotnes telpiskās struktūras modelim, ko veido: 1) Rudzātu ciema teritorija, 2) rosīgie lauki (teritorijas plānojumā noteiktas kā lauksaimniecībā vērtīgās zemes), 3) plašie lauki, kur apdzīvojums ir izkliedēts un lauksaimniecība pārsvarā ir ar ekstensīvu raksturu, 4) neizmantoto lauku teritorijas (maz apdzīvotās un neapsaimniekotās teritorijas), 5) aizsargājamās dabas teritorijas un 6) cilvēka nepārveidotās teritorijas, kas Rudzātu pagastā ir purvu teritorijas.
- Ja turpmāk mēs spētu veltīt pietiekamu laiku detalizētākai katras Latvijas lauku pašvaldības izpētei, būtu sagaidāmi pārsteidzoši drosmīgi risinājumi un jaunas neievērotas atklāsmes.

LITERATŪRAS SARAKSTS

- Bell, S. 2009. *Landscape change, landscape perception and the Latvian countryside/* the thesis for applying for the degree of Doctor of Philosophy in landscape architecture, Eesti Maaülikool, Tartu, pp. 18-25
- Bērze, D., Jelpatjevskā, V., Kajone, L. u.c. 1997. *Okupētās Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums: vēsturiskās uzziņas un pārvaldes iestāžu arhīvu fondu rādītājs (1940-1941, 1944-1990): zinātniska arhīvu rokasgrāmata*, Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija, Rīga, 479 lpp.
- Būmanis, J. 2003. *Mazā Zemgale laikmeta griežos*, A/S „Poligrāfists”, Rīga, 947 lpp.
- Byé, P., Fonte, M. 1993. New functions for rural space in Western Europe: a challenge for agricultural techniques, *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, vol.3, pp.82-96, Pieejams http://www.csafe.org.nz/ij saf/archive/archive_v1_to_V8/IJSAF-Vol3-1993.pdf
- Daugavpils apriņķis: dzīve un darbs*. 1937. Latvijas lauksaimniecības kamera, Rīga, 141 lpp.
- Davis, B. (eds.) 2003. *Food, agriculture and rural development. Current and Emerging Issues for Economic Analysis and Policy Research (CUREMIS II)*, Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations, pp.132, Pieejams <http://www.fao.org/docrep/006/y4940e/y4940e0g.htm>
- Dunsdorfs, E. 1991. *Latgales vēsturiskās kartes (Skaistā Latgale)*, Latvijas vēsturisko karšu sērijas trešais krājums, Kārļa Zariņa fonds, Melburna, 392 lpp.
- Ferranti, de D., Perry, E.G., Foster, W., Lederman, D., Valdés, A. 2005. *Beyond the city: the rural contribution to development*, The World Bank, Washington, 245 p.
- Gülümster A.A., Baycan-Levent T., Nijkamp P., 2009. A Comparative Analysis of Rurality at the EU Level and Turkey, in *Traditional food production and rural sustainable development: a European challenge*, Noronha Vaz T., Nijkamp P., Rastoin J.L. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, Great Britian, pp. 57-80.
- Gülümster, A.A., Baycan-Levent, T., Nijkamp, P., 2009. A Comparative Analysis of Rurality at the EU Level and Turkey, in *Traditional food production and rural sustainable development: a European challenge*, Noronha Vaz T., Nijkamp P., Rastoin J.L. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, Great Britian, pp. 57-80.
- Hill, M. 2003. *Rural settlement and the urban impact on the countryside*, Hodder & Stoughton, London, 155 p.
- Irwin, E. G., Bell, K. P., Bockstael, N.E., Newburn, D. A, Partridge, M.D., Wu, J. 2009. The Economics of Urban-Rural Space, *Annual Reviews*, Vol. 1, pp. 435-459

- Kemps, Fr. 1910. *Latgalieši: kultur-vēsturiska skice*, Rakstu apgahdeens „Semeieka puhrs”, Rīga, 94 lpp.
- Kļaviņš, J.1975. Ainavas elementu pilnveidošana meliorācijas objektos, Rakstu krājums, grām. *Ainavu veidošana un aizsardzība*, red. Danilāns I., Melluma A. Zinātne, Rīga, 16.-19.lpp.
- Kļaviņš, J.1975. Ainavas elementu pilnveidošana meliorācijas objektos, Rakstu krājums, grām. *Ainavu veidošana un aizsardzība*, red. Danilāns I., Melluma A. Zinātne, Rīga, 16.-19.lpp.
- Kūle, L., Rasa, K. 2001. *Apdzīvojuma struktūras attīstība : nozares pārskats rajona plānojuma izstrādāšanai*, Jumava, Rīga, 58-59.lpp.; 65-66.lpp.
- Latgales plānošanas reģiona teritorijas plānojums*. 2006. Latgales reģiona attīstības aģentūra
- LR CSP 2002. *Latvijas 2000.gada tautas skaitīšanas rezultāti*. Rīga, Latvijas Republikas centrālā statistikas pārvalde, 288 lpp.
- Mandal, R.B. 2001. *Introduction of rural settlemen Revised and enlarged edition*, Concept Publishing Company, New Delhi, 389 p.
- Marsden, T., 1998. New rural territories: regulating the differentiated rural spaces, *Journal of Rural Studies*, vol.14, no.1, pp. 107-177
- Melluma, A. 2009. Ainavu politikas veidošana Latvijā: situācija, problēmas, iespējas, *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*. A daļa. *Sociālās un humanitārās zinātnes*. nr.5/6, 52-74.lpp.
- Melluma, A., Stūre, I., Zariņa, A. 2006. Ainavas kā mantojums: to izpētes un aizsardzības problēmas Latvijā. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*. A daļa, *Sociālās un humanitārās zinātnes*. 60(6), 4-25.lpp.
- Mieriņa, A. 1999. Robežas un administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijas teritorijā (19.gs. – 1918.g. novembris), grām. *Latvijas zemju robežas 1000 gados*, sast. A.Caune, Valsts vēstures institūta apgāds, Rīga, 147-181.lpp.
- Nagy, O., 2009. The rural space. Typology and classification. *Studia Universitatis*, „Vasile Goldis” West University or Arad, Romania, nr.4, Pieejams <http://inginerie.uvvg.ro/studia4/nagy-p142.pdf>
- Ozola, V.1975. Ainavu veidošana perspektīvajos lauku ciematos, Rakstu krājums, grām. *Ainavu veidošana un aizsardzība*, red. Danilāns I., Melluma A. Zinātne, Rīga, 14.-15.lpp.
- Selman, P., Knight, M. 2005. *Landscape as an integrating framework for rural policy and planning*, part of the Research Councils Rural Economy and Land Use Programme, workshop at the University Sheffield, 35 p.
- Vīksna, Dz. 1999. Administratīvi teritoriālās izmaiņas Latvijā PSRS ietvaros (1940-1991), grām. *Latvijas zemju robežas 1000 gados*, sast. A.Caune, Valsts vēstures institūta apgāds, Rīga, 241-255.lpp.

Zariņa, A., Liepiņš, I. 2009. Ainavas lasīšana: pa senās kultūras pēdām Latgalē. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*. A daļa, *Sociālās un humanitārās zinātnes*. nr.5/6, 75-98.lpp.

Woods, M. 2005. *Rural Geography: Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring*, sage Publications, London, Great Britain, pp.3-26

Kartogrāfiskie materiāli

Kadastra karte. M.: 1:500 2004. Rudzātu pagasts, Valsts zemes dienests

Latgales apgabala robežu karte. M.: 1:300 000 1920. Latgales apgabals, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latvijas ceļu karte. M.: 1:200 000 1940. Šoseju un zemes ceļu departaments, iespiest valsts papīru spiestuvē un naudas kaltuvē, Rīga, 45.lpp., Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latvijas karte. M.: 1:420 000 1924-1925. kartogrāfiskās iestādes „A.Ošiņš & P.Mantnieks” II izdevums (vietu vārdi pēc prof. Endzelīna), Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latvijas karte. M.: 1:450 000 1930. P.Mantnieka kartogrāfijas institūts, Bruxelles, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latvijas karte. M.: 1:25000 1934-1935. (karšu lapas 77-c, 77-f) Armijas štāba Ģeodēzijas-Topogrāfijas daļa, 1934.-1935.gads, 1:25000

Latvijas PSR Preiļu rajona shematiskā karte. M.: 1:50000 1977. LPSR Lauksaimniecības ministrijas Latvijas valsts zemes ierīcības projektēšanas institūts „LATGIPROZEM”, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latvijas PSR. M.: 1:300 000 1950. PSRS Ministru Padomes Galvenā ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvalde, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latvijas PSR. M.: 1:600 000 1969. Galvenā ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvalde pie PSRS Ministru Padomes Maskavā, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latvijas satelītkarte. M.: 1:50 000 2001-2002.gads. Mežāres un Rudzātu karšu lapas, Valsts zemes dienests, Rīga

Latvijas topogrāfiskā karte M.: 1:75 000 1920.-1930.gadi. Armijas štāba Ģeodēzijas-Topogrāfijas daļas izdevums, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Latvijas Republika. M.: 1:400 000 2006. Rīga, karšu izdevniecība Jāņa sēta, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Lielā Latvijas karte, 1933. P.Mantnieka kartogrāfiskais institūts, 1:250 000, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Preiļu rajona karte. M.: 1:100 000 1997. apgāds „Jāņa sēta”, Rīga, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Латвийская ССР. М.: 1:500 000 1942. Главное Управление Геодезии и Картографии при СНК СССР, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Спец.Карта Европейской России. М.: 1:420 000 pārbaudīta 1881., izdota 1917., Изд. Воен. Топ. Отдела Генеральн. Штаба, Latvijas Nacionālā bibliotēka

СССР. Латвийская ССР. М.: 1:50 000 1989. Генеральный штаб. Рудзаты, 0-35-125-Г карšu lapa

Схема сельскохозяйственной районной планировки Преильского района Латвийской ССР. М.: 1:200 000 1975. схема составлена: Латвийским государственным проектным институтом по землеустройству „Латгипрозем”, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Karte des westlichen Rußlands. М.:1:100 000 1917. Herausgegeben von der Kartogr. Abteibung der Kgl. Preuß. Landesaufnahme, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Übersichtskarte von Mitteleuropa.м.:1:300 000 1896. Herausgegeben von der Kartogr. Abteinbong der Kgl. Preuß Landesaufnahme, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Walk, Pskow, Jakobstadt, Rjeżyca. М.:1 :300 000 1915. Bearbauet in der Kartogr. Abteibung des Stellverreiender Generalstabes der Armee, Latvijas Nacionālā bibliotēka

Elektroniskie resursi

Centrālās Statistika. mājas lapa - <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=355>

European Spatial Development Perspective (ESDP). 1999, skat. 06.05.2010.
http://commin.org/upload/Glossaries/European_Glossary/ESDP_1999.pdf

Latvijas PSR 2010. Vikipēdija: Brīvā enciklopēdija Sk 03.03.2010. Pieejams
http://lv.wikipedia.org/wiki/Latvijas_PSR

Latvijas vēsture. Vikipēdija. Brīvā enciklopēdija, skat. 13.05.2010.
http://lv.wikipedia.org/wiki/Latvijas_v%C4%93sture#cite_note-0

Latvijas vēsture 2010. Vikipēdija: Brīvā enciklopēdija Sk 03.03.2010. Pieejams
http://lv.wikipedia.org/wiki/Latvijas_v%C4%93sture#Latvija_divdesmitajos_gados

Preiļu valsts ģimnāzijas portāls/ *Rudzātu speciālā internātpamatskolas mājas lapas sadaļa,* skat. 03.03.2010.
http://www.pvg.edu.lv/izglitiba/skolu_web/rudzatuspecintpsk/index.htm

Preiļu valsts ģimnāzijas portāls/ *Rudzātu vidusskolas mājas lapas sadaļa,* skat. 03.03.2010.
http://www.pvg.edu.lv/izglitiba/skolu_web/rudzatuvsk/

Reģionālā un pašvaldību lietu ministrija. 2010. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija* (projekts), skat. 18.05.2010.
http://www.latvija2030.lv/upload/latvija2030_strategija_labots.pdf

Rural space definition. France's National Institute of Statistics and Economic Studies. Sk. 14.04.2010. Pieejams <http://www.insee.fr/en/methodes/default.asp?page=definitions/espace-rural.htm>

Valsts reģionālās attīstības aģentūra. 2009. *Latvijas pilsētu un lauku teritoriju mijiedarbības izvērtējums*. SIA „Konsorts”. skat.15.10.2009.
http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/Pilsetu_lauku_mijiedarbiba_GALA_Zinojums.pdf

Uzziņu portāls 1188/ *Satiksme*, skat.18.04.2010.
http://www.1188.lv/satiksme/?date=&from=L%C4%ABv%C4%81ni&to=Rudz%C4%81ti&selected_to=5185

Arhīva materiāli

Kurčīnu sādžas sadalīšanas plāns 1914. Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 1679.f., 195.apr.,652.l.

Preiļu rajona Rudzātu ciema padomes Padomju saimniecības „Rudzāti” zemes vērtēšanas darbu lieta 1966. Zemes ierīcības un projektēšanas institūts „Latgiprozem”, Latvijas Valsts arhīvs, 504.f, 8.apr.,1881.l.

Rēzeknes apriņķa lieta par Malakalna folvorkas Rudzātu pagasta pāriešanu uz viensētām 1920.-1939. Zemkopības ministrijas Zemes ierīcības departamenta Mērniecības daļa, Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 1679.f., 170.apr., 2589.l.

Rudzātu saimniecības sādžu plāns 1873. Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 6828.f., 6.apr., 4844.l.

Normatīvie akti

Par Eiropas ainavu konvenciju. Pieņemts 29.03.2007. Latvijas Republikas Saeima

The Future of Rural Society. Pieņemts 29.07.1988. European Communities

Nepublicētie materiāli

Ločmele, K. 2009. Latviešu nacionālās identitātes vērtību – lauku un lauksaimniecības – reprezentācija laikrakstā „Latvijas Avīze” (2004-2008), Maģistra darbs, Rīga, Latvijas Universitāte,109 lpp.

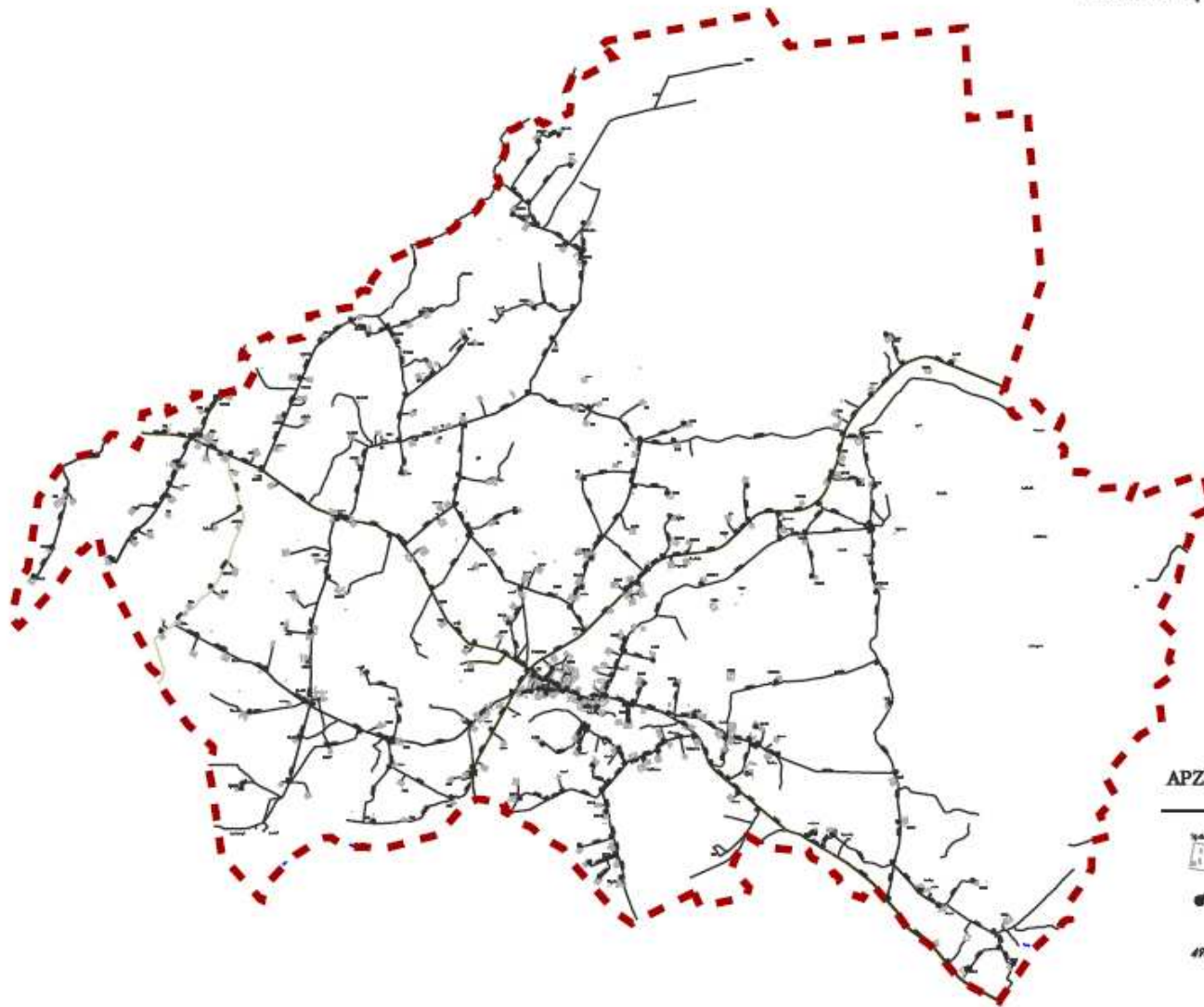
Melluma, A. 2010. Pētījums par Daugavas lokiem

PIELIKUMS

Pielikumu saraksts

- 1.pielikums.* Attālumi starp viensētām Rudzātu pagastā
- 2.pielikums.* Rudzātu pagasta sabiedriskā transporta maršruti un intensitāte
- 3.pielikums.* Rudzātu pagasta iedzīvotāju aptaujas anketas veidlapa un apkopoties rezultāti
- 4.pielikums.* Jauno cilvēku, kas vairs nedzīvo Rudzātos aptaujas anketas veidlapa un apkopoties rezultāti

1.pielikums
Attālumi starp viensētām Rudzātu pagastā

APZĪMĒJUMI

— ceļi

viensētas, nosaukums

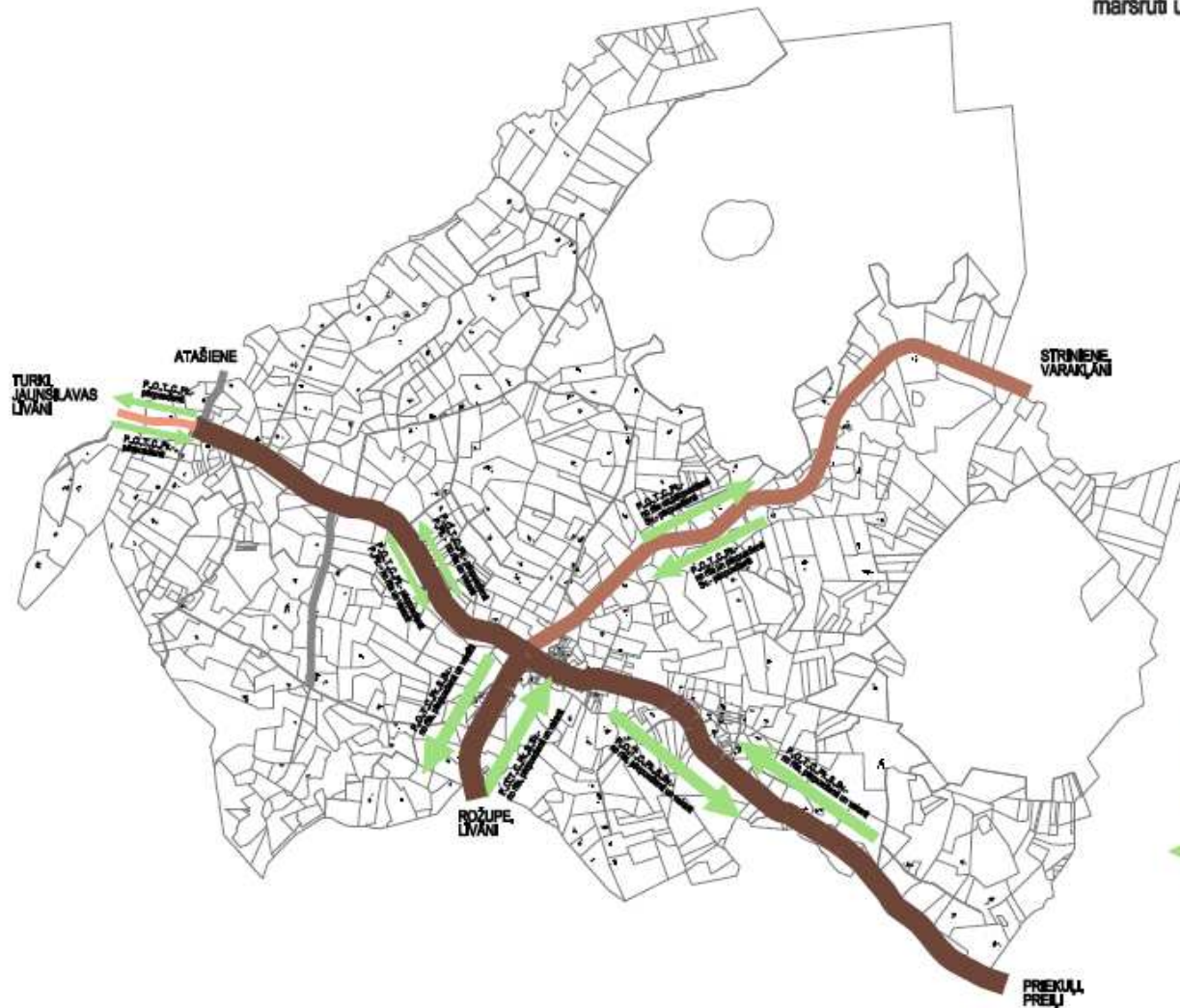

ceļa garuma sākumposma un
beiguposma atzīme

ceļa posma garums

2.pielikums
Rudzātu pagasta sabiedriskā transporta
maršruti un intensitāte

Galveno sabiedriskā transporta ceļu
atēlojums mazākā mērogā

- APZĪMĒJUMI**
- pašvaldības robeža
  - nīca
  - autobusu kustība lielāku no rīta, pēcpusdienā un vakarā
  - autobusu kustība darba dienās no rīta un pēcpusdienā
  - autobusu kustība ik pārdienas
  - autobusu maršruts, kas valsts nedrīkst apkalpot
  - ← laba sabiedriskā transporta intensitāte
  - ← daļēji laba sabiedriskā transporta intensitāte
  - ← apmierinoša sabiedriskā transporta intensitāte

3.pielikums.

Rudzātu pagasta iedzīvotāju aptaujas anketas veidlapa un apkopoties rezultāti

sastādīja Andra Samulēviča

APTAUJAS ANKETA

(aptaujas anketas ir anonīmas un apkopotā informācija tiks izmantota maģistra darba izstrādei)

- 1. Jūsu vecums**
 10-18; 19-25; 26-35; 36-59; vairāk par 60

- 2. Jūsu izglītība**
 pamatizglītība; vidējā izglītība; profesionālā izglītība; augstākā;
 vēl mācos

- 3. Jūsu nodarbošanās**
 algots darbs; pašnodarbinātais; skolnieks; students; bezdarbnieks;
 pensionārs

- 4. Mēneša vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli**
 līdz 40Ls; 41-60Ls; 61-80Ls; 81-100Ls; 101-150Ls; 151Ls un vairāk; periodiski ienākumi; nav ienākumu

- 5. Lūdzu, novērtējiet cik lielā mērā Jūs esat apmierināti vai nepmierināti ar dažādām jomām dzīvojot Rudzātu pagastā**

JOMA	ļoti apmierināts/a	drīzāk apmierināts/a	neapmierināts/a	drīzāk neapmierināts/a	ļoti neapmierināts/a	grūti pateikt
Sociālais atbalsts						
Darba iespējas						
Izglītības iespējas						
Veselības aprūpe						
Kultūras pasākumi						
Sabiedriskais transports						
Tirdzniecības vietu nodrošinājums						
Pakalpojumu nodrošinājums						
Interneta nodrošinājums						

6. Cik bieži Jūs braucat uz pilsētu (Līvāni, Preiļi u.c.)?

vairākas reizes nedēļā; vienu reizi nedēļā; vairākas reizes mēnesī; retāk kā reizi mēnesī

7. Kā Jūs vērtējat Rudzātu pagasta pievienošanu Līvānu novadam?

pozitīvi; negatīvi; grūti pateikt

8. Lūdzu, atzīmējiet kāda veida pakalpojumi un uzlabojumi Jums būtu vēlamī

bankomāts; pagasta koris; pagasta deju kolektīvs; ķīmiskā tīrītava; pastāvīgi pieejams ģimenes ārsts; veikals; informatīvi semināri; dažāda veida kursi; mūzikas skola; mākslas skola; sporta nodarbības; kultūras nams; iedzīvotāju pulcēšanas vieta/telpa; mājās pieejams internets; ceļu kvalitātes uzlabojumi; plašākas darba iespējas

9. Kāda veida attīstība Rudzātu pagastā Jums šķiet vēlamāka?

tradicionālā lauksaimniecība; bioloģiskā lauksaimniecība; vieglā rūpniecība; mazie un vidējie uzņēmumi; mežistrāde; reģiona speciālās izglītības centrs; agrotūrisms; dabas tūrisms; pārstrādes rūpniecība

10. Kā Jūs vērtējat darba iespējas un to izmantošanu tuvākajās pilsētās (Preiļos, Līvānos)?

ļoti apmierina; drīzāk apmierina; neapmierina; drīzāk neapmierina; ļoti neapmierina;
 grūti pateikt

11. Vai kāds no Jūsu tuviniekiem pēdējo gadu laikā ir aizbraucis darba meklējumos ārpus Latvijas?

nē; jā; plāno doties ārpus Latvijas

12. Kas Jums patīk Rudzātu pagastā?

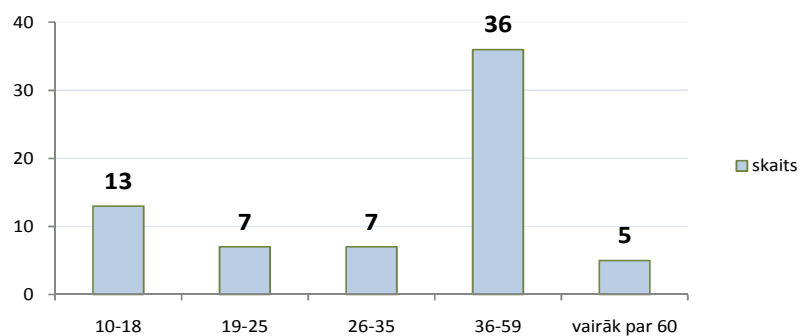
mierīgs dzīvesveids; lauku ainava; tuvinieku tuvums; pieradums; darba vieta; grūti pateikt

13. Kā Jūs vērtējat savu dzīvi Rudzātu pagastā?

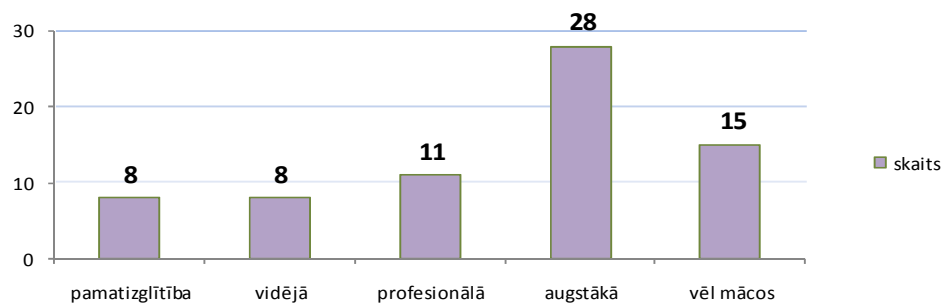
ļoti apmierina; drīzāk apmierina; neapmierina; drīzāk neapmierina; ļoti neapmierina;
 grūti pateikt

APTAUJAS ANKETU REZULTĀTU APKOPOJUMS

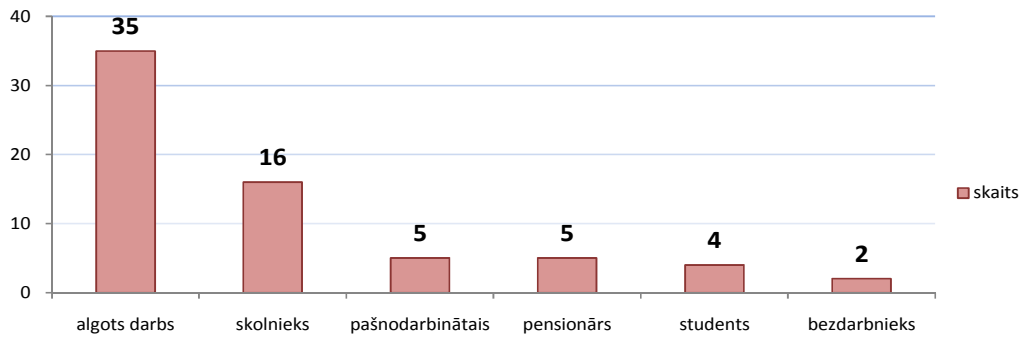
Aptaujāto iedzīvotāju vecums

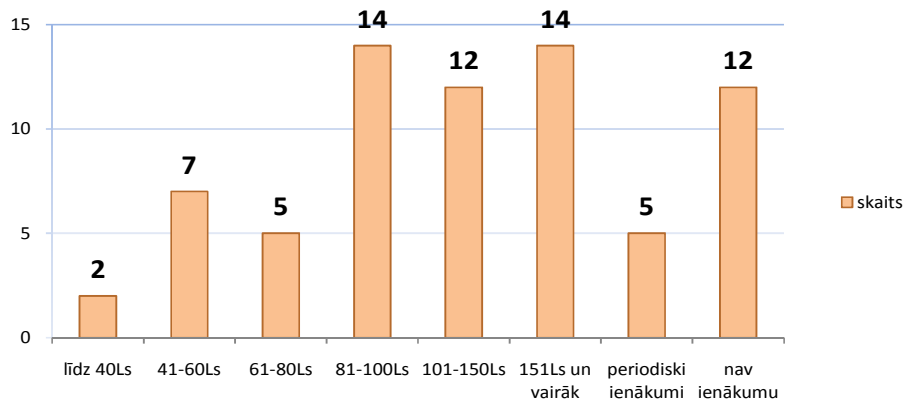
Aptaujāto iedzīvotāju izglītība

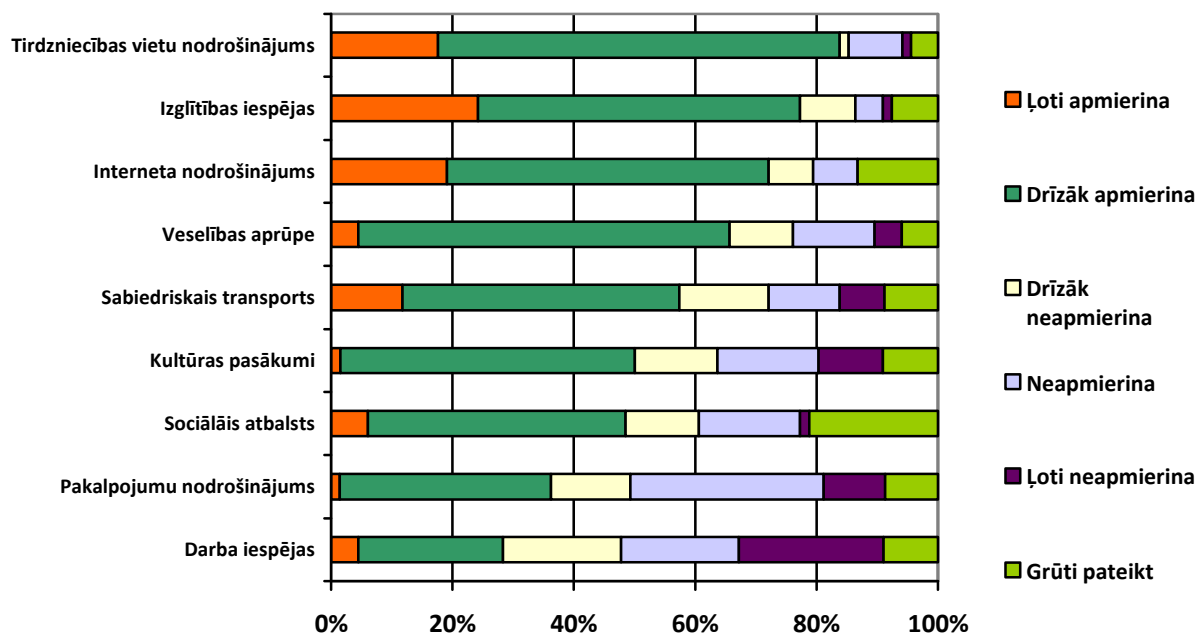
Nodarbošanās

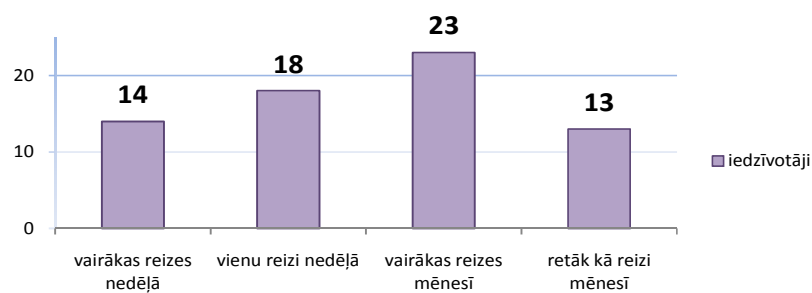
Mēneša vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli

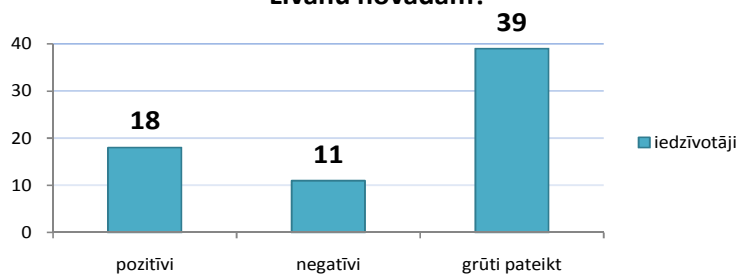
Apmierinātība ar dažādām sadzīves jomām Rudzātu pagastā

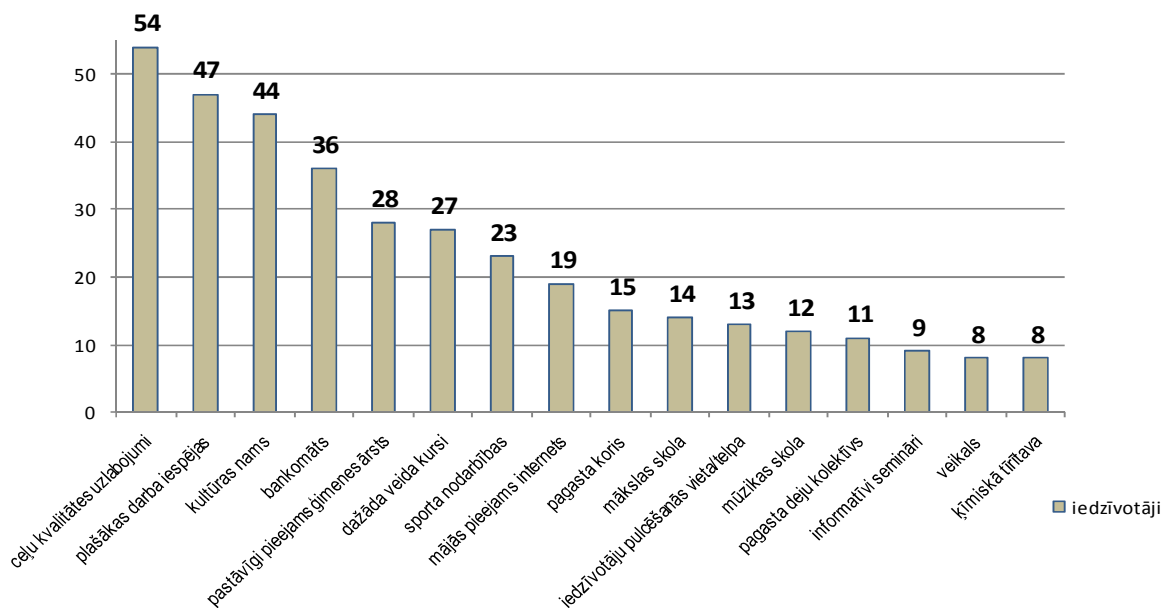
Cik bieži Jūs braucat uz tuvāko pilsētu ?

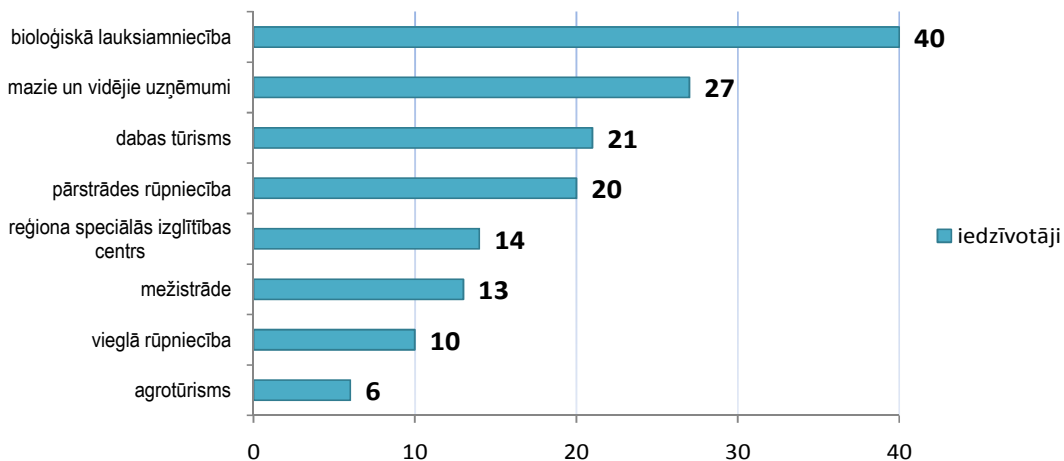
Kā Jūs vērtējat Rudzātu pagasta pievienošanos Līvānu novadam?

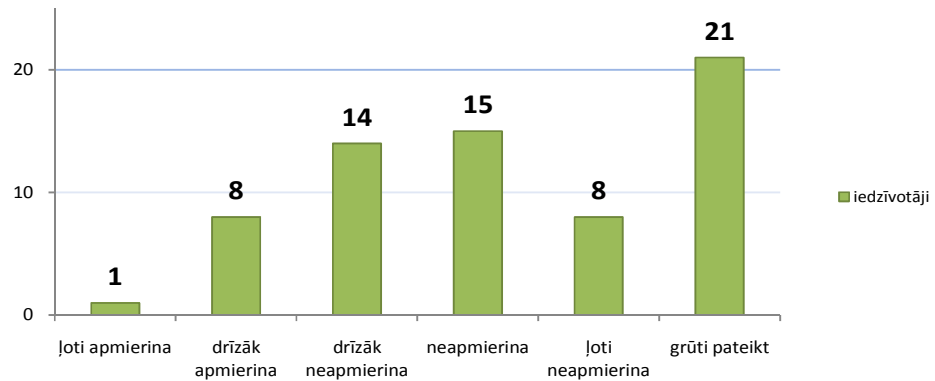
Kāda veida pakalpojumi un uzlabojumi Jums būtu vēlami?

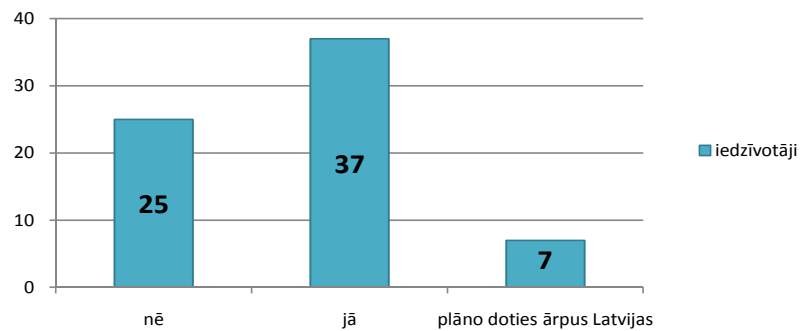
Kāda veida attīstība Rudzātu pagastā Jums šķiet vēlāmāka?

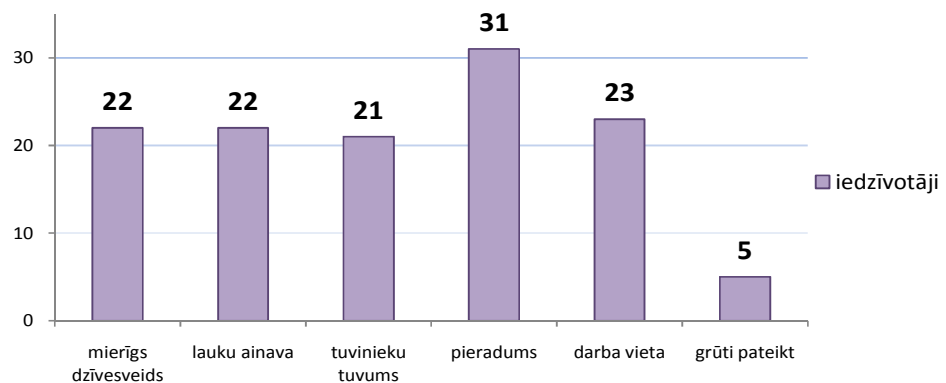
Kā Jūs vērtējat darba iespējas un to izmantošanu tuvākajās pilsētās?

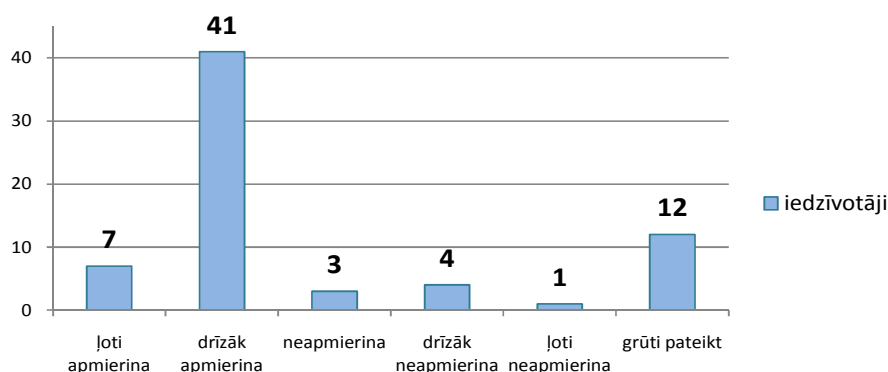
Vai kāds no Jūsu tuviniekiem pēdējo gadu laikā ir aizbraucis darba meklējumos ārpus Latvijas?

Kas Jums patīk Rudzātu pagastā?

Kā Jūs vērtējat savu dzīvi Rudzātu pagastā?

4.pielikums. Jauno cilvēku, kas vairs nedzīvo Rudzātos aptaujas anketas veidlapa un apkopoties rezultāti

sastādīja Andra Samulēviča

APTAUJAS ANKETA

(aptaujas anketa ir anonīma un apkopotā informācija tiks izmantota maģistra darba izstrādei)

1. Jūsu vecums

015-18; 0 19-22; 0 23-30; 0 31-35; 0 vairāk par 35

2. Jūsu izglītība (iespējams atzīmēt vairākas atzīmes)

0 pamatizglītība; 0 vidējā izglītība; 0 profesionālā izglītība; 0 augstākā;
 0 mācos vidusskolā; 0 mācos profesiju; 0 mācos augstskolā

3. Jūsu nodarbošanās (iespējams atzīmēt vairākas atzīmes)

0 algots darbs; 0 pašnodarbinātais; 0 skolnieks; 0 students; 0 bezdarbnieks;
 0 pensionārs

4. Vai jūs plānojat atgriezties Rudzātu pagastā uz pastāvīgu dzīvi?

0 jā; 0 nē; 0 iespējams kādreiz; 0 grūti pateikt

5. Kas Jūs motivētu atgriezties uz dzīvi Rudzātu pagastā (iespējams atzīmēt vairākus variantus)?

Nodrošināta darba vieta Rudzātos	
Nodrošināta darba vieta Preiļos vai Līvānos	
Pieejams personīgais mājoklis	
Vecāku/radinieku tuvums	
Lauku dzīvesveids	
Mierīgāka un personiskāka dzīves vide	
Plašāka pakalpojumu pieejamība	
Daudzveidīgāki kultūras un izklaides pasākumi	

Lauku dabas vide	
Kvalitatīva veselības aprūpe	
Pieejams kvalitatīvs interneta tīkls	

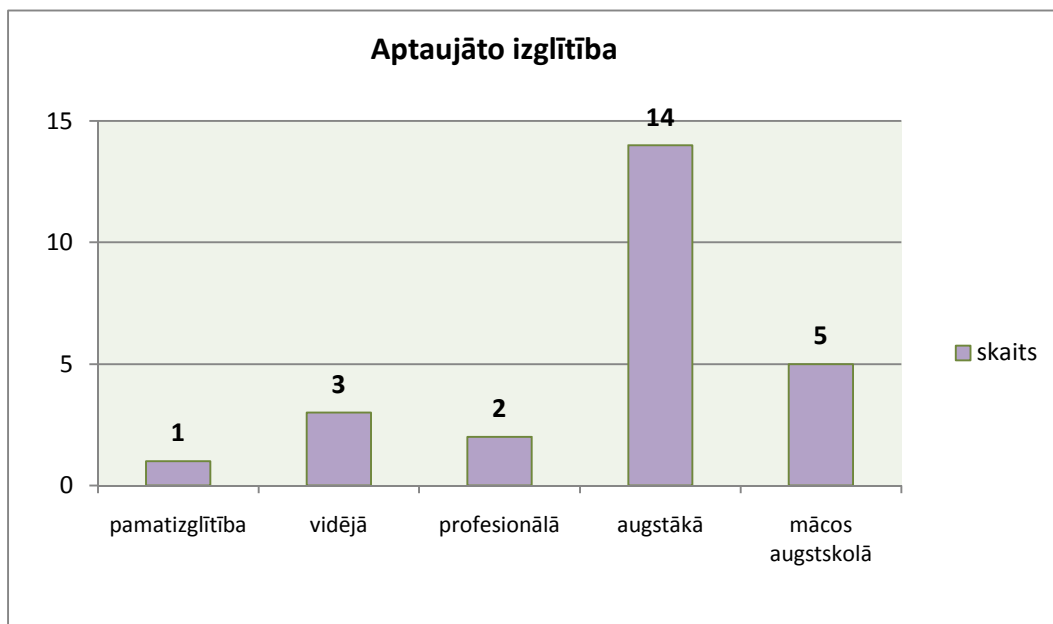
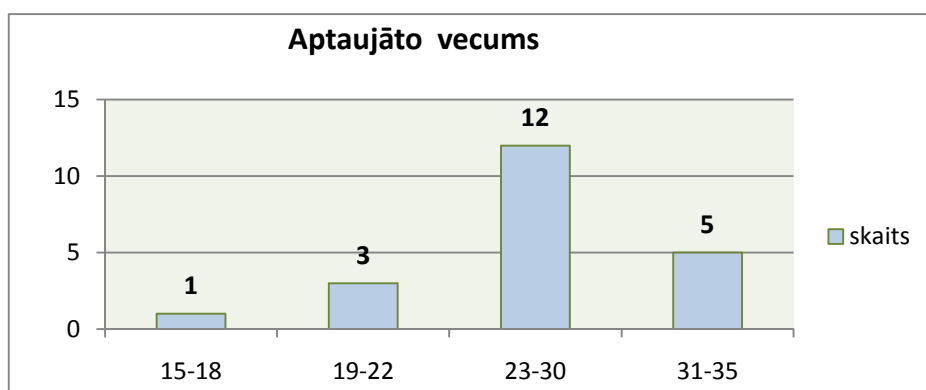
6. Cik bieži Jūs pašreiz braucat uz Rudzātu pagastu ?

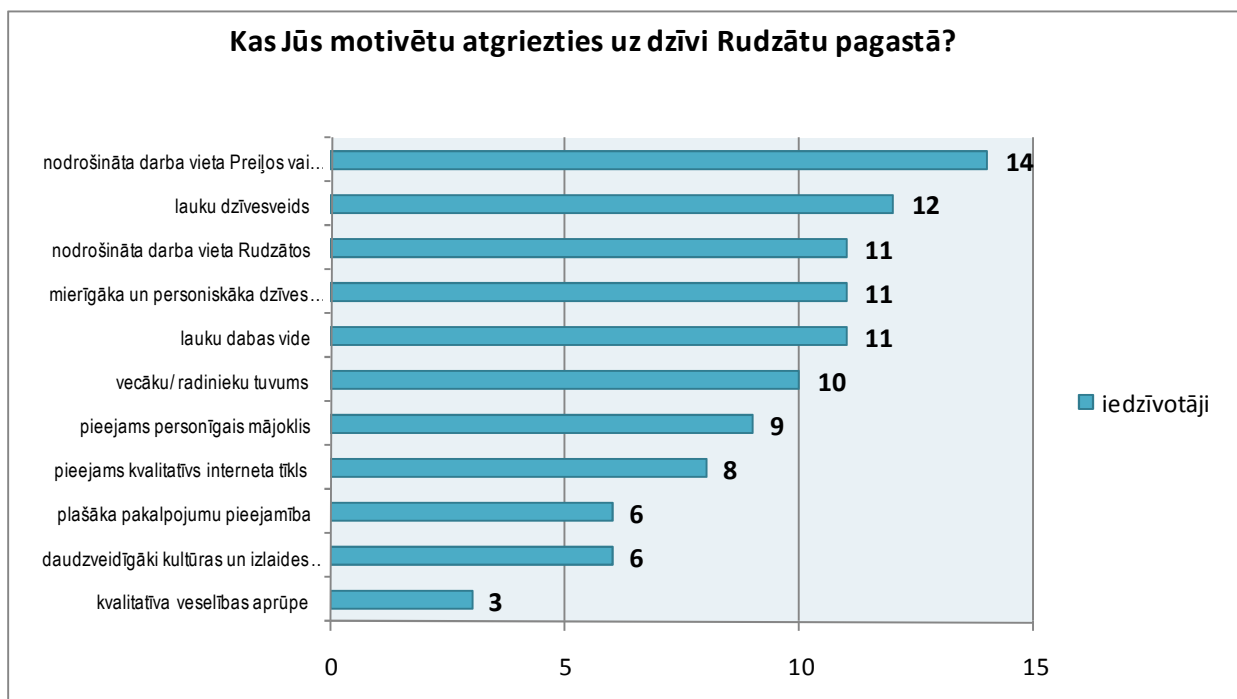
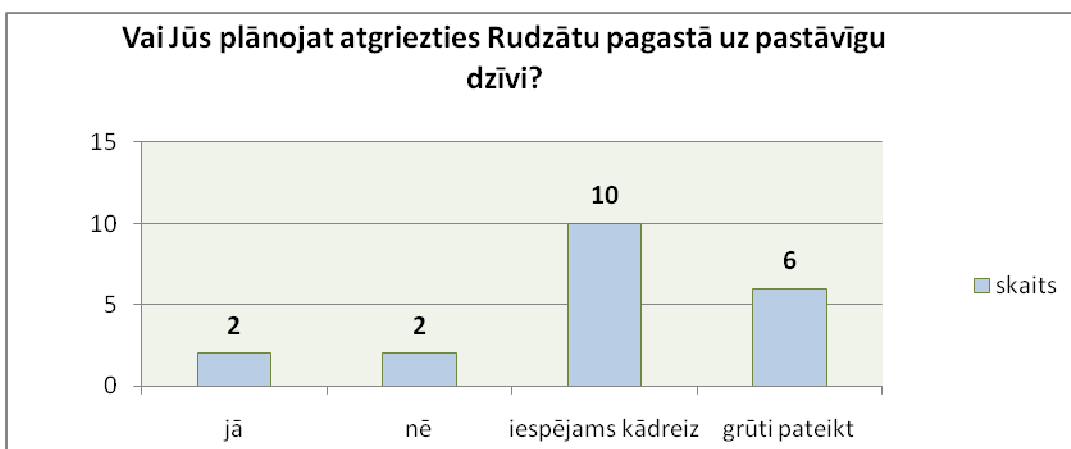
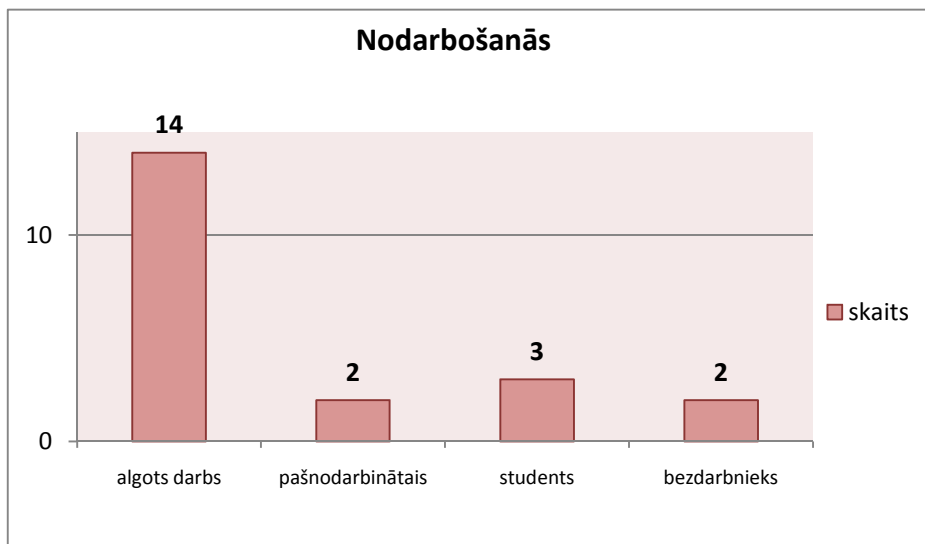
- ik nedēļu; vairākas reizes mēnesī; reizi mēnesī; retāk kā reizi mēnesī;
 atvaļinājuma laikā/brīvlaikā; vairākas reizes gadā

7. Kāds ir jūsu mērķis braucot uz Rudzātu pagastu?

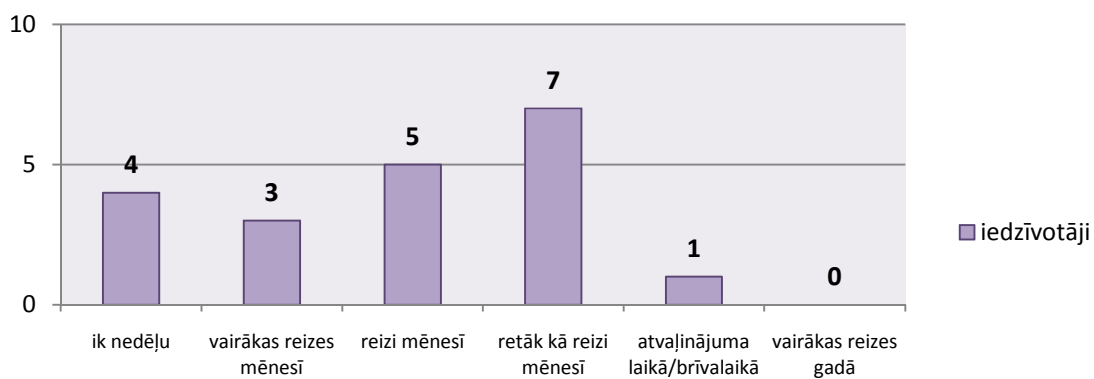
- apmeklēt vecākus/radiniekus; satikt draugus; atpūsties

APTAUJAS ANKETU REZULTĀTU APKOPOJUMS

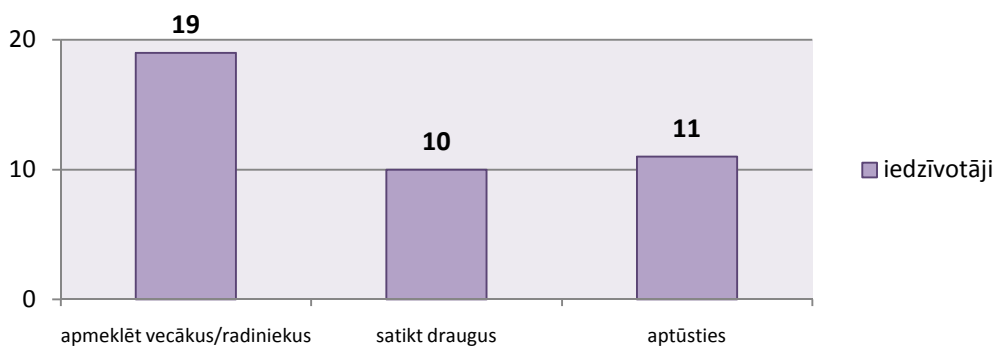

Cik bieži Jūs pašreiz braucat uz Rudzātu pagastu ?

Kāds ir Jūsu mērķis braucot uz Rudzātu pagastu?

Maģistra darbs „Lauku dzīves telpa Rudzātu pagastā” izstrādāts LU Ģeogrāfijas un zemes zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts pastāvīgi, izmantojot tikai tajā norādīties informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Andra Samulēviča

.....

.....

paraksts

datums

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Zinātniskais vadītājs Dr.habil.geogr. Aija Melluma

.....

.....

paraksts

datums

Recenzents: Dr.geogr.doc. Ineta Grīne

Darbs iesniegts Ģeogrāfijas nodaļas lietvedībā

Nodaļas lietvede .....

.....

.....

paraksts

datums

Noslēguma darba aizstāvēšanas rezultāti:

Maģistra darbs aizstāvēts Telpiskās attīstības plānošanas profesionālo maģistra studiju gala pārbaudījumu komisijas sēdē

..... protokola nr. ....
gads, datums, mēnesis

vērtējums .....

Sekretārs Gunta Lukstiņa

.....

.....

paraksts

datums